

ISSN 2676-9042

Vol 1, No 4, 2019.

2019, I. évf. 4. szám

Safety and Security Sciences Review

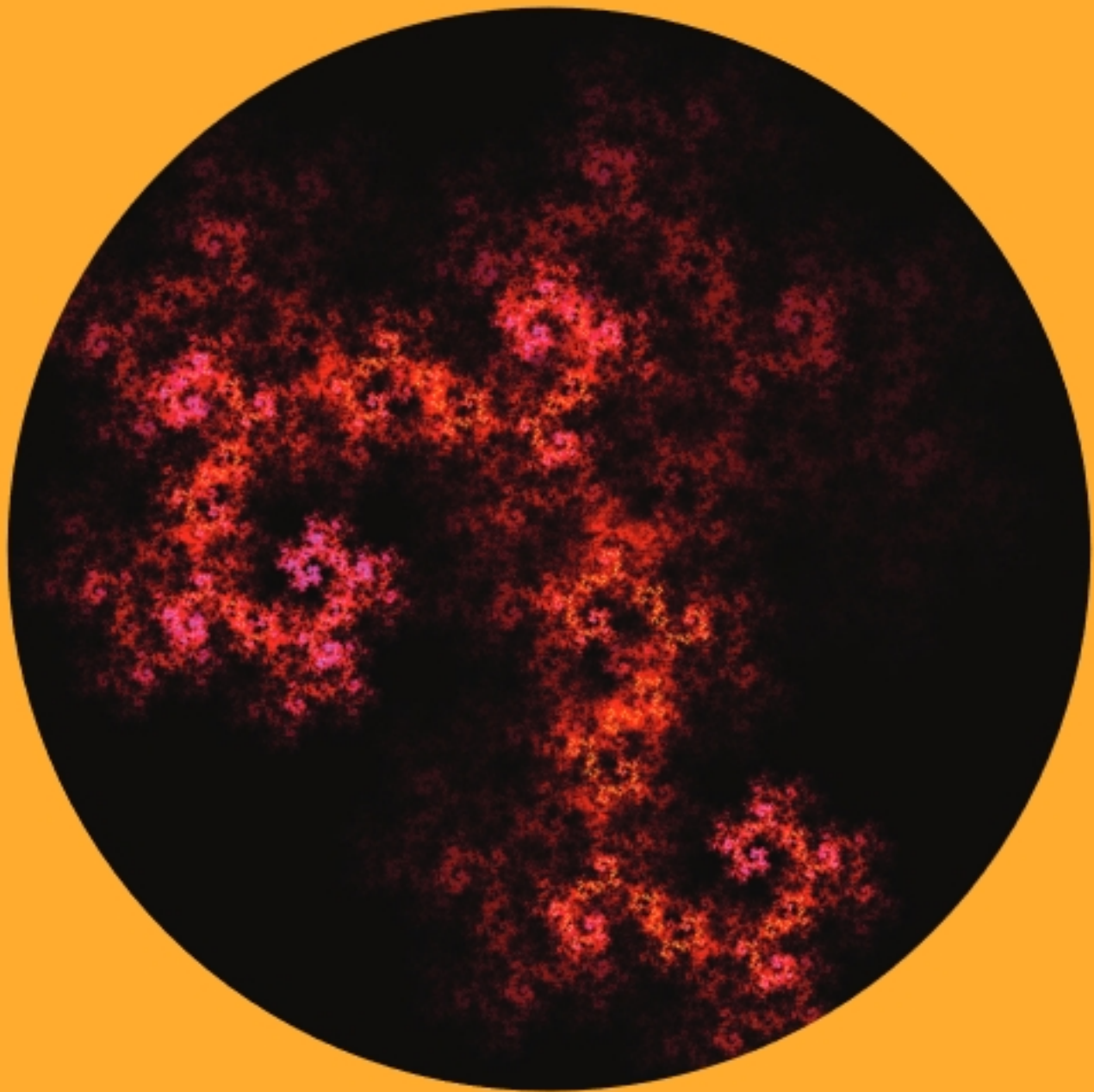
international, peer-reviewed, professional and
scientific journal of safety and security sciences

Biztonságtudományi Szemle

---

a biztonságtudomány nemzetközi, lektorált,
szakmai és tudományos folyóirata

<https://biztonsagtudomanyi.szemle.uni-obuda.hu>

Az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola lektorált folyóirata
Peer-reviewed journal of the Óbuda University Doctoral School for Safety and Security Sciences

---

Rovatok	Columns
Anyagbiztonság	Material safety
Biztonságfilozófia és -történet	Philosophy and History of the Safety and Security Science
Biztonságpolitika	Security policy
Biztonságtechnika	Security systems
Biztonságtudatosság	Security Awareness
Élelmiszerbiztonság	Food Safety
Gazdasági biztonság	Economic Security
Hadbiztonság és rendvédelem	War Security and Law Enforcement
Információbiztonság	Information Security
Ipar- és üzembiztonság	Industrial and Operational Safety
Jog- és társadalombiztonság	Legal and Social Security
Könyvismertetés	Book Review
Környezetbiztonság	Security of Environment
Közlekedésbiztonság	Traffic Safety
Mesterséges intelligencia	Artificial Intelligence
Munkabiztonság	Safety and Security in general
Műszaki biztonság	Technical security

E számunk szerzői/authors of this issue

Szabados Dorina, Szabó Zsolt, Szakali Miklós, Szalánczi-Orbán Virág,
Szilvágyi Tibor

Biztonságtudományi Szemle – Safety and Security Sciences Review

Az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola lektorált folyóirata

ISSN 2676-9042

<http://biztonsagtudomanyi.szemle.uni-obuda.hu>

A **folyóirat célja** a biztonságstudomány területén, vagy ahhoz kapcsolódó területeken dolgozó szakemberek és a téma iránt érdeklődők számára a biztonságstudomány tágan értelmezett diszciplináris keretébe tartozó tanulmányok, kutatási jelentések, beszámolók, könyvismertetőik megjelentetése, s ennek révén a biztonságstudatosság és a biztonsági kultúra fejlesztése.

Megjelenés negyedévente, jellemzően magyar, eseti jelleggel idegen nyelven. Konferenciákhoz és témákhoz kapcsolódóan különszámok, tematikus számok alkalmi jelleggel magyar, vagy idegen nyelven jelennek meg.

Szerkeszti a szerkesztőbizottság.

A szerkesztőbizottság elnöke	Prof. Dr. Rajnai Zoltán
A szerkesztőbizottság tudományos titkára, a szerkesztésért felelős személy	Dr. Kollár Csaba PhD
A szerkesztőbizottság munkatársai	Beláz Annamária Szalánczi-Orbán Virág
A szerkesztőbizottság tagjai	Berek László Dr. habil. Berek Tamás PhD Dr. habil. Besenyő János PhD Prof. Dr. Cvetityanin Lívía Prof. Dr. Bánáti Diána Dr. Kovács Tünde PhD
Angol nyelvi lektor	Beke Éva
Technikai szerkesztő	Hartmann László

A szerkesztőbizottság munkáját tudományos-szakmai tanácsadó testület segíti.

Szerkesztőség	Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar Biztonságtudományi Doktori Iskola 1081 Budapest, Népszínház utca 8. kollar.csaba@phd.uni-obuda.hu
Arculatterv	Keserűné Balázs Tímea
Kiadó	Óbudai Egyetem
A kiadó székhelye	1034 Budapest, Bécsi út 96/B.
A kiadásért felel	Prof. Dr. Kovács Levente, az Óbudai Egyetem rektora

A Biztonságtudományi Szemle folyóiratban csak két független lektor által lektorált és megjelentetésre alkalmasnak tartott tanulmányok jelenhetnek meg. A beküldött kéziratoknak formai és tartalmi szempontból egyaránt meg kell felelnie a Folyóirat weboldalán közölt elvárásoknak. El nem fogadott kéziratokat nem áll módunkban visszaküldeni.

A Biztonságtudományi Szemle folyóiratban megjelenő cikkek az Óbudai Egyetem Digitális Archívumában (ÓDA) archiválásra kerülnek. Az Óbudai Egyetem munkatársainak és hallgatóinak a Folyóiratban megjelent tanulmányait az Egyetemi Könyvtár munkatársai rögzítik a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT).

Tartalom

Biztonságpolitika rovat

Szabados Dorina: A víz szerepe a Közel-Keleten (5-24)

Szabó Zsolt: Egypt's security situation in the light of the "Arab Spring" and its relevance to the Hungarian foreign policy (25-36)

Szakali Miklós: A NATO és a déli szomszédság (37-52)

Szilvágyi Tibor: A Nyugat-balkáni államok Európai integrációja és biztonsági helyzete (53-82)

Környezetbiztonság rovat

Szalánczi-Orbán Virág: Fenntartható környezet, az energiarendszer helyzete, logisztikai kapcsolata és biztonsági kihívásai (83-95)

E számunk szerzői

SZABADOS DORINA (1997) az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudomány karának Hebraisztika és Szerkesztői ismeretek másodéves BA hallgatója. Legfőbb érdeklődési köre a Közel-Kelet modernkori konfliktusai, illetve kihívásai, tanulmányai során a héber illetve perzsa nyelvek fejlesztése mellett leginkább ezekre fókuszál. 2018 nyarán a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhelyén gyakornokoskodott, ahol tanulmányt írt a Víz szerepéről a Közel-Keleten, valamint az ott dolgozó kutatók munkáját segítette, különböző anyagok gyűjtésével.

ZSOLT SZABÓ (1986) graduated at the Arabic-History faculty of Pázmány Péter Catholic University, where he has learnt under the mentorship of professor Miklós Maróth. He studied Arabic history, literature and language as well as universal and Hungarian history. He received a diploma as a History teacher. He received a trainee position at the Hungarian Institute for Foreign Affairs and Trade (2012-2013). Currently he is a PhD student at the Eszterházy Károly University. The title of his thesis is: "The characteristics of African conflicts, their types, the efforts for their handling in the light of Hungarian Security Politics".

His previous scientific works include:

- Szabó Zsolt (2017): *A rejtőzködő imám*. BBC History, February Issue, 47 p.
- Szabó Zsolt (2018): *Az indiai muszlimok története*. BBC History, January Issue, 60-65 pp.

SZAKALI MIKLÓS (1963) alezredes, hivatásos katona, jelenleg a NATO Nemzetközi Katonai Törzs, Védelmi Tervezési és Képességek osztályán teljesít szolgálatot. Az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájában gyarapítja ismereteit, mint a másodéves doktorandusz hallgató. Kutatási területe a biztonság és a védelmi tervezés kölcsönhatásainak vizsgálata. A napjainkban megjelenő biztonsági kihívások új, komplex formáit és azok megelőzésének és kezelésének lehetőségeit vizsgálja. Vizsgálja a NATO védelmi tervezési rendszerének (és általában a védelmi tervezési rendszerek) alkalmazhatóságát az új típusú kihívások kezelésére.

SZALÁNCZI-ORBÁN VIRÁG (1984) logisztikai menedzser, közgazdász, jelenleg az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájában PhD hallgató. Kutatási terület: logisztika, hálózattudomány, közlekedés és szállítás-mint kritikus infrastruktúra, információbiztonság, mesterséges intelligencia. Kutatási téma címe: Rendszerlogisztikai, biztonság tudományi és más interdiszciplináris tudományágak közreműködésével Magyarország logisztikai szerepének növelése.

SZILVÁGYI TIBOR (1971) híradástechnikai üzemmérnök, biztonság és védelempolitikai szakértő, a hadtudomány doktora (PhD), mérnök közgazdász; egykori hivatásos katonatiszt, biztonsági és katonai elemző, volt katonadiplomata, egyetemi kutató és oktató. Jelenleg független biztonság- és védelempolitikai kutató, elemző és oktató, pilóta nélküli repülőeszközök fejlesztésével és alkalmazásával foglalkozó szakértő, önkéntes művelési tartalékos katona. Kutatási területe a Nyugat-Balkán biztonság- és védelempolitikai helyzete, valamint a pilóta nélküli repülőeszközök alkalmazásának műszaki, jogi és biztonsági aspektusai.

A VÍZ SZEREPE A KÖZEL-KELETEN

THE IMPORTANCE OF WATER IN THE MIDDLE EAST

SZABADOS DORINA¹

ABSZTRAKT

Tanulmányomban a bevezetőt követően három közel-keleti ország vízgazdálkodását tekintem át. Először Irán geográfiai, politikai, vízrajzi helyzetét vizsgálom meg. Majd kitérek a kialakult krízis főbb elemeire, valamint arra, hogy milyen konfliktusok alakultak ki Irán, Irak, illetve Afganisztán között a víz hiánya végett. Ezt követően Benjámín Netanyahu izraeli miniszterelnök videó üzenetére reflektálok, melyet a diplomáciai kapcsolatok hiánya miatt, az interneten keresztül juttatott el az iráni lakosokhoz. Itt igyekszem egy rövid, átfogó képet nyújtani az izraeli – iráni kapcsolatok fejlődéséről, illetve hanyatlásáról. Ezek után rátérek Izrael geográfiai, illetve vízrajzi helyzetére, később az Izrael-palesztin területekre vonatkozó vízzel kapcsolatos megállapodásokra térek ki. Ezt követően rátérek Izrael és Jordánia között aláírt megegyezésekre, legfőképpen azokra, melyek a két ország fontosabb vízellátó rendszereit érintik. Jordánia geográfiai, illetve vízrajzi helyzetére ezt követően térek át, ismertetem a felmerülő nehézségeket, problémákat. Tanulmányom végén megvizsgálom néhány izraeli megoldást, melyek akár a fent említett másik két ország vízgazdálkodására is hasznosak lehetnek. Majd egy összeggel zárom.

Kulcsszavak: Közel-Kelet, vízgazdálkodás, politikai stabilitás, Irán, Izrael, Jordánia

---

¹ 101szdorka@gmail.com | ORCID: 0000-0001-9953-8334 | egyetemi hallgató, ELTE Bölcsészettudományi kar, Hebraisztika tanszék

ABSTRACT

In my study, following the introduction, I will review the water policy in three Middle Eastern countries, namely of Iran's, Israel's and Jordan's water resource policies. Firstly I will reveal the geographical, political and hydrogeological aspects of Iran, afterwards the political crisis based on the hydrogeological difficulties, in connection with its surrounding neighbors especially Irak and Afghanistan. Then I will deal with the video message, which was sent by Benyamin Netanyahu, the Prime Minister of Israel, to the Iranian people, in this paragraph I also give a short summary of the ups and downs in the relations of Israel and Iran. Following this I will reveal the geographical, hydrogeological and political difficulties in Israel including the agreements with the Palestinian territories, and with Jordan. In the next part I will summarize the geographical and hydrogeological aspects of Jordan. At the end of my study I submit a few hydrogeological solutions that are coming from Israel, and which might help other countries in the region as well. I will conclude my study with a short summary and a possible solution based on my study.

Keywords: Middle East, hydrogeology, Iran, Israel, Jordan, sustainability

---

BEVEZETÉS

A közel-keleti békét nem csupán a politikai-katonai konfliktusok befolyásolják, a természeti erőforrások is nagy szerepet játszanak benne. A globális felmelegedés, a klímaváltozás a Föld egészén érzékelhető, azonban nem minden területen olyan intenzitású, mint a Közel-Kelet egyes országaiban, ahol olyan mindennapi szükségleteket érint, mint például a víz. Cikkem Jordánia, Izrael, valamint Irán és szomszédos országainak vízzel kapcsolatos konfliktusaiba nyújt betekintést. A teljesség igénye nélkül igyekszem megvizsgálni az egyes nemzetek vízgazdálkodását, az ezzel kapcsolatosan felmerülő problémákat, és a szomszédos országokra gyakorolt hatásukat. Cikkemben csupán a jelentősebb folyókra valamint vízellátó rendszerekre térek ki.

IRÁN

Az államtér geográfiai helyzete

„Nincs még egy olyan ország, aminek ilyen sok hegye és ilyen kevés folyója lenne” –írta levelében Jean Chardin francia ékszerész, aki 1660 és 1670 között tartózkodott a Szafa-vidában, Iránban.²

Irán geográfiai szempontból rendkívül érdekes, hiszen hegyvidékes, mégis száraz éghajlatú területen helyezkedik el, Délnyugat-Ázsiában. Az ország területe 1 648 000 km², melyet a Kaszpi-tenger, valamint a Perzsa öböl fog közre. A térség 90%-án száraz illetve félszáraz az éghajlat. Az iszlamista köztársaság felét hegyek és sivatagok borítják, területeinek nagy része 460 méterrel tengerszint feletti magasságban fekszik. Nagy különbség van azonban a partközeli, az állam belső térségei valamint a hegyvidéki tájak között. Északon a Kaszpi-tengert egy 650 km hosszú hegyvonulat határolja, melynek legmagasabb pontjai a 3000 métert is elérik, ennek ellenére a közelében fekvő mocsaras tájék 30 méter mélyen tengerszint alatt terül el³; az állam középső területein hatalmas sivatagok találhatóak.⁴ Nagy eltérések vannak az ország különböző régióiban időjárás, vízgazdálkodás és gazdasági tekintetben is.

Az államtér vízrajzi helyzete

Irán természetes adottságai víz szempontjából csekélyek éves csapadékmennyisége nem haladja meg az 500mm-t, sőt egyes területeken a 200mm-t sem. A lehulló esővíz 2/3 elpárolog mielőtt folyóiba érne.⁵ Iránnak 137 km³ újrahaznosítható víz áll rendelkezésére, míg például Magyarország 100 milliárd m³-hez jut évente (melynek csupán 10%-a esővíz, többi a környező területekről érkező folyók szolgáltatják⁶). Irán vízellátása szinte egészében szomszédjaira van utalva, legfontosabb forrásai az iraki, valamint az Afgán határon húzódnak. A térség legjelentősebb vízforrásai a Tigris, Eufrátesz és a Shatt al-Arab, melyek 54 millió lakost látnak el, nem csak Irán, Irak, de Szíria és Törökország területén is.⁷ A Shatt al-Arab két mellékfolyója, a Karkeh és a Karun, melyek az iráni Zagrus hegységéből indulnak⁸, és a Shatt-ba torkoltnak.⁹ Shatt al-Arab rendelkezik egy 154 kilométer széles delta torkolattal, mely 10 kisebb ágra válik szét, és amely folyókból, mocsarakból, és lagúnákból áll.¹⁰ A

² Reed, David: *Water, Security and US. Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York) 168.o. idézet: „There is no other country which hath more mountains and fewer rivers”

³ Held, C. Colbert and Cummings, John Thomas, *Middle East Patterns* (Colorado: Westview Press, 2014) 635 – 637 o.

⁴ Irán sivatagai: Dasht-e Kavir, Dasht-e Lut, Maranjab Desert, Petregan playa, Polond Desert

⁵ Reed, David: *Water, Security and US. Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York) 168. o.

⁶ Magyarország vízrajza <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=75&id=78&page=9> (2018-07-23)

⁷ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. *Inventory of Shared Water Resources in Western Asia*. Beirut (2018-07-14)

⁸ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. *Inventory of Shared Water Resources in Western Asia*. Beirut (2018-07-14)

⁹ Reed, David: *Water, Security and US. Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York) 170. o.

¹⁰ Uo. 168. o.

Hirmand és a Harirud folyók Afganisztánból szállítanak vizet és látják el Szisztán és Beludzsisztán lakosait, ezen a területen 420 000 fő él. Több mint az itt élők fele a mezőgazdaságban tevékenykedik.¹¹ Az egyes folyók jelentőségeit az alábbiakban ismertetem.

Irán vízellátása

Ahogy a fentiekben említettem Iránnak kevés természetes vízforrás áll rendelkezésére, ezért kormánya helyenként csatornarendszereket épített, valamint szomszédos országaival tárgyalta a közös határokon fekvő vizek kezeléséről. A következőkben az afgán illetve az iraki határ mentén húzódó folyókkal kapcsolatos konfliktusokat, és a megegyezéseket mutatom be.

Afganisztán irányából két folyó áramlik Iránba, a Hirmand és a Harirud melyek vonzáskörében 420 000 fő él. Az itt élők több mint fele a mezőgazdaságban tevékenykedik.¹² 1973-ban a két ország megegyezést írt alá, melyben Afganisztán garantálta Iránnak a 26 köbméter per secundum mennyiségű víz pumpálását, azonban 1979-ben kitört az iraki-iráni háború, Afganisztán szovjet megszállása és az újabb civil nyugtalanság miatt a szerződés sosem teljesedett be. 1999-2002 között a térség hatalmas szárazságot élt meg, mely miatt a tálib kormány lezárta a Kajaki gátat, elvágvá a Helmand ellátását Iránba, így több száz falu maradt ivóvíz nélkül, nagy részük elhagyottá vált, a helyzetet további rontotta, hogy a területen gyakoriak a nagy homokviharok.

A tálibok eleste óta Afganisztán az USA-val összefogva elkezdte újjáépíteni csatornarendszerét. Hamouns folyót, a Kajaki gátat megújították, valamint a Dahla gátat kiszélesítették 2,7 km²-re. 2005-ben a Helmand Bizottság helyre állította az 1973-as megegyezést, Irán és Afganisztán újra aláírták a szerződést, ezenkívül Afganisztán 3 millió dollárt kapott annak érdekében, hogy megújítsa a vízzel kapcsolatos szektorát, illetve, hogy az ország víz és energetikai iparát fejlessze.¹³

2007-ben fundamentalista csoportok több csapást mértek a Khajaki gátra. 2009-ben pedig iráni fegyvereket és robbanószereket találtak az afgán erők Bakhshabad gátnál.¹⁴ 2011-ben egy elfogott tálib katona bevallotta, hogy pénzt és kiképzést kapott, annak érdekében, hogy lerombolja a Kamal Kham gátat. Ugyanebben az évben iráni katonák átlépték az afgán határt, abból a célból, hogy illegálisan vizet szivattyúzzanak egy 30 kilométer hosszú öntözőrendszerből, amely a Helmand folyóból ered, még mielőtt átlépi az iráni határt. A konfliktusokból kifolyólag Irán északi szomszédjával szorosabb kapcsolatot kezdett ápolni, így Türkmenisztánnal¹⁵, és Törökországgal, amely szintén jelentős vízellátást biztosít számára a Sarisu folyóból.¹⁶

¹¹Najafi, Alireza és Vatanfada, Jabbar „Environmental in Trans-Boundary Waters, Case Study: Hamoon Hirmand Watland (Iran and Afganisthan)” *International Journal of Water Resources and Arid Envarioments*,1 (2011) 16 – 24 http://www.solutionsforwater.org/wp-content/uploads/2012/01/IJWRAE_1116-242.pdf 2018-07-15

¹² Reed, David: Water, Security and US. Foreign Policy (ki adta ki?) 168 – 182. o.

¹³ Uo. 168. o.

¹⁴ Uo. 179. o.

¹⁵ Harirud folyó Türkmenisztánnal kötött megállapodása (Irán-Türkmenisztán) hasonló az amerikai- canda megállapodásokhoz a Columbia folyóval kapcsolatosan. Reed, David: Water, Security and US. Foreign Policy (2007, Taylor and Francis: New York) 180.o.

¹⁶ Uo. 179. o.

Irakból érkező folyók Tigris, Shatt al-Arab, valamint ennek két mellékfolyója a Karkeh és a Karun, az iráni Zagrus hegység szikláiból fakadnak.

A Shatt nem csak Irak és Irán nemzetközi határát képezi, de geográfiai szempontból is elválasztja az arab és perzsa népet.¹⁷ A folyó nevének jelentése az arabok partja, elhelyezkedése pedig már az Ottománok számára is fontos volt.¹⁸ Stratégiai és gazdasági szerepe mindmáig rendkívül jelentős mindkét fél számára. A Shatt 192 kilométer hosszú. A folyó delta torkolata 140 kilométer széles, mely 10 kisebb ágra tagolódik¹⁹, többnyire mocsarokból, lagúnákból áll, partjait pálma ültetvények²⁰, sivatagos vidékek veszik körül.

Irán folyói az iraki határ mentén (<https://www.researchgate.net>)

A Karun teljes hosszúsága 867 kilométer, szintén a Zagrosz hegység szikláiból fakad, 71 980 km² területet fed le, a Shatt al-Arabba torkollik. Teljes egészében Irán területén található, mégis mivel a Shatt-ba folyik, így bizonyos szempontból Irán és Irak közösen osztotnak rajta. Egyik legfontosabb mellékfolyója a már említett Dez, mely 470 kilométer hosszú,²¹ és ami szintén jelentős mellékfolyókkal rendelkezik (Bakhtiari folyó, valamint a Sezere). 1894 -1985 között a Karun nem csatlakozott a Shatt al-Arabba, hanem számos kisebb vezetéken keresztül a Perzsa öbölbe torkollott.²² A Karun folyó az olaj szállítás

¹⁷Francona, Rick „Iran-Iraq: Role of the Shatt Al-'Arab” <https://www.francona.com/commentaries/shatt.html> (2018-07-31)

¹⁸ 1843 Ottomán-Perzsa megegyezés a víz felosztásáról <https://www.wrmea.org/1989-april/the-shatt-al-arab-obstacle-to-iran-iraq-peace.html>

¹⁹ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. Inventory of Shared Water Resources in Western Asia. Beirut

²⁰ 1970-ben ezen a területen voltak a világ legnagyobb ültetvényei datolya ültetvényei (delta torkolatánál) 18 millió palmafával, 30 évvel később ennek 80% elpusztult, az iraki-iráni háború, a megnövekedett sótartalom, és a csökkentett frissvíz ellátás miatt. Reed, David: Water, Security and US. Foreign Policy (2007, Taylor and Francis: New York) 169.o.

²¹UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. Inventory of Shared Water Resources in Western Asia. Beirut 160.o.

²² Uo. 160. o.

szempontjából is rendkívül lényeges Irán számára, ezen keresztül tudja eljuttatni szállítmányait a Perzsa öbölbe.²³

A Karkeh a Shatt egyik mellékfolyója 964 kilométer hosszú, mely 51 110 km² területet foglal magában, 98%-a Iráni, 2%-a pedig Iraki területeken található.²⁴ Ez Irán harmadik legnagyobb folyója, a Karun és a Dez után. Az észak-kelet Khuzestán területén található folyó leginkább háztartási szükségleteket fedez, csak kis százalékban használják fel ipari munkálatokhoz.²⁵

A Tigris az egyik legősibb és legrégebből ismert folyók közé tartozik. Napjainkban sem bír kisebb jelentőséggel, mint évezredekkel ezelőtt, hiszen számos közel-keleti ország fő vízforrásai közé tartozik. Irak, Törökország, valamint Irán számára rendkívül fontos a 1,850 kilométeren keresztül hömpölygő folyam. A folyó szakaszokra tagolható, ilyen az Irak és Törökország számára jelentős Feesh Khabour-i szakasz, mely 6,143 km²-es területet foglal el, e területről Irak 43%-os, Törökország pedig 57%-os megosztásban részesedik. A Greater Zab egy 26,310 km² terület, melyet Irak 65% míg Törökország 35%-ban mondhat magáénak. A Lesser Zab, mely Irak és Irán közti vízmegosztást jelent 19,780 km², és melyről Irán 26%-ban jut vízhez, Irak pedig 74%-ban. Az utolsó szakasz a Dilaya nevű, mely mintegy 33,240 km² nagyságú terület, innen Irán 25%-ban Irak pedig 75%-ban részesedik a vízből.²⁶

Lesser Zab az észak-kelet Iránban fekvő Zagrosz hegység területeiről ered, közel az iraki határhoz. A folyó felső része kanyonokon át halad, több mellékfolyója ismert így például a Banah és a Qazlaq. A Lesser Zab összesen 302 kilométer hosszú, Fatha városánál ömlik a Tigrisbe.²⁷ A folyó 19 780 km² területet fed le, melynek 76%-a Irakban, 24%-a pedig Iránban található.

A Diyala folyó, a Tigris egyik legfontosabb szakasza, mely az iráni Zagrosz hegységből ered. Ez az 574 kilométer hosszú folyam Baghdadtól 15 kilométerre ömlik a Tigrisbe.²⁸ A teljes terület, amelyet lefed 33 240 km², Irán mindössze a folyó 25%-át birtokolja, míg a többi 75% Irak fennhatóságában áll.²⁹ Még számos kisebb-nagyobb mellékfolyója található meg Irak és Irán között, ebből egy fontosabb a Wand folyó, mely az Irak területén található Hamrin tavat táplálja.³⁰

Az Eufrátesz szintén egy rendkívül nagy múlttal rendelkező folyó, mely jelentősége mai viszonylatokban is jelentős, 2 786 kilométer hosszú, 440 000 km²-t foglal magában, és öt ország számára jelentős vízellátás szempontjából. Irak 47%, Jordánia 0.03%, Szaudi Arabia 2.97%, Szíria 22%, Törökország pedig 28%-ban rendelkeznek belőle.³¹

---

²³ Uo. 161. o.

²⁴ Uo. 160. o.

²⁵ Uo. 158. o.

²⁶ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. Inventory of Shared Water Resources in Western Asia. Beirut

²⁷ Uo. 160. o.

²⁸ Ali Dinar Abdullah: Modelling Approaches to Understand Salinity Variations in a Highly Dynamic Tidal River (2017, CRC press) 41. o.

²⁹ Uo. 41. o.

³⁰ Uo. 40. o.

³¹ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. Inventory of Shared Water Resources in Western Asia. Beirut.

A vízgazdálkodás krízise Iránban

Ahogy azt a fentiekben említettem Irán rendkívül csekély víztartalékokkal rendelkezik, a krízis kialakulásában szerepet játszanak természeti adottságai, geográfiai helyzete, az éghajlat jellemzői, a szomszédos országokkal való viszonya, valamint a kormány sajátos vízgazdálkodása. 2013-ban Issa Kalantari mezőgazdasági miniszter azt nyilatkozta, hogy „A legnagyobb probléma, amely országunkat fenyegeti, veszélyesebb, mint Izrael, Amerika vagy a politikai harcok... az iráni fennsík élettertelenné kezd válni, ahogy a folyók kiszáradnak a talajvizek is csökkennek”.³² Irán lakossága 1978 és 2015 között megduplázódott, 34.81 millióról 79.11 millióra nőtt.³³ Egy átlagember 1700 köbméter vizet igényel évente, ez az a mennyiség, mellyel összes szükségletét el tudja látni. Abban az esetben, ha ezen érték alá csökken, akkor a társadalom vízhiánytól szenved.³⁴ Iránban jelenleg 1732 köbméter jut egy főre, mely nem sokkal található a kritikus határ fölött. 2040/2050-re Irán felhasználható vízkészletének összege 22%-ra csökkenhet, ebben az esetben 501/750 köbméter víz jutna egy főre évente.³⁵ A városiasodás is egy a megoldandó problémák közül, 1980 és 2015 között rohamosan növekedett a városi lakosság aránya 19.3-ról 58.3 millióra, 1980-ban az irániak 49,7%- a, míg 2015-ben már a népesség 73,4%-a telepedett le városokban, a vidéki lakosság 2050-re 23,8%-ra eshet vissza.³⁶

Az elsivatagosodás szintén egy aggasztó probléma, mely 110-118 millió hektárnyi területet veszélyeztet Irán különböző pontjain, ezzel együtt jár a homok viharok előfordulása, mely az emberek egészségét rendkívüli mértékben veszélyezteti. Ez utóbbi 200 000 négyzetkilométert érint 19 tartományban, ami 150 000 lakost és 6300 km² gazdálkodási területet, illetve 9000 km úthálózatot foglal magában.³⁷ Egyes területeken évente akár 80 homokvihar is előfordulhat, amely egy köbméternyi területre általában 250 kilogramm homokot jelent, ezek a viharok valamint a rengeteg por, a környező területek vízellátását is veszélyeztetik. Az ilyen típusú viharok a közegészségre is kihatnak, hiszen a porszemcsék könnyen bekerülnek a tüdőbe, melyek légzési nehézségeket, fertőzéseket, szív és érrendszeri problémákat okozhatnak.³⁸ A Kermanshahi kórház tanulmánya kimutatta, hogyha a homok koncentrációjának emelkedése a levegőben 10%, akkor az 10%-kal növeli a szívproblémákat a betegek körében, a légzési problémákat 5%-kal, a szívbetegségekben való elhunytak számát pedig 3%-kal.³⁹

Irán vízellátásának fele a déli vidékeken található, azonban ez, az ország területeinek csupán a negyede. A középső részeken, illetve Teheránban a vízellátásnak 1/3-a található, amely 1200 köbmétert jelent egy főre, Irán számtalan csatornarendszert épített ki, annak érdekében, hogy az ország különböző részeire eljuttassák a vizet.⁴⁰ Sajnos többször előfordult,

---

³² Reed, David: *Water, Security and US Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York) 180. o. eredeti idézet: *The main problem that threatens us, more dangerous than Israel, the USA, or political fighting... is that the Iranian plateau is becoming uninhabitable, as lake dries groundwater dwindles*

³³ Uo. 169. o.

³⁴ Uo. 169. o.

³⁵ Uo. 170. o.

³⁶ Uo. 176. o.

³⁷ Uo. 170. o.

³⁸ Uo. 175. o.

³⁹ Uo. 175. o.

⁴⁰ Uo. 176. o.

hogy egy csatornát megpróbáltak tönkretenni. Ilyen történt 2013-ban is, mikor az Iszafhán-beli farmerek leromboltak egy vezetéket, amely a helyi folyóból a 270 kilométerrel arrébb fekvő Yazd-hoz vezette a vizet, ekkor a rendőrséget is bevetették, az összecsapásban öt ember életét vesztette.⁴¹

Mahmoud Ahmedinejad kormányzása alatt újrendezte a vízgazdálkodást, sokkal inkább a centralizációra törekedett, valamint a perzsa dominancia növelésére, az ország különböző részein élő kisebbségeket is ennek megfelelően kezelte, politikai tevékenységével több helyen felkeléseket váltott ki, mivel a kisebbségek kevésnek és lekicsinylőnek érezték a kormány hozzáállását. Konfliktusokat okozott még, hogy az egyes tartományokban a lakosok, illetve a kormány más területeken akarta a vizet felhasználni. A délnyugati Khuzestan területén élő arabok például inkább a cukornád termesztésbe fektettek volna többet, nem pedig a környező gazdálkodók támogatásába, ez több összecsapást is eredményezett.⁴² Északnyugaton az azeriek nyugtalankodtak az Urmia tó miatt, hiszen a térség időjárási viszontagságai végett a tó egyre kezdett kiszáradni, az ott élők viszont meg voltak győződve arról, hogy a kormány szándékosan pusztítja azt, 2011-ben több demonstrációt is tartottak, melyek közül sok összecsapásba torkollott.⁴³ Keleten Szisztán és Beludzsisztán provinciában a kormány tétlensége és közömbössége a vidéki szegénységhez, az elsivatagosodás, az alkalmatlan hozzáférés a vízhez súlyosbítja és elmélyíti az etnikai és vallásos sérelmeket, melyek feltűzelték pl. a Baluch szeparatista felkelést.⁴⁴

Benjamin Netanyahu videó üzenete

A közel múltban Benjamin Netanyahu izraeli miniszterelnök több videót címzett az iráni lakosoknak, melyekben a krízisekre hívta fel a figyelmet. Az egyik ilyen videóban a vízzel kapcsolatosan tesz ajánlatot az irániaknak, a következőkben ezt a videót ismertetem. Mielőtt azonban ezt megtenném fontos néhány szót ejteni Izrael és Irán viszonyáról, hiszen kapcsolatuk koránt sem volt mindig ilyen ellenséges.

A zsidó és a perzsa nép között évezredes kapcsolat áll fenn, ahogyan II. Kyros hazaengedte Babilon leigázása után az izraelitákat, úgy utódai később engedélyt adtak a Templom felépítésére. Ez a jó viszony időszámításunk után a római birodalom bukásáig megmaradt, Jeruzsálem eleste, illetve a kedvezőtlen római bánásmód miatt több ezer zsidó menekült Perzsiába, ahol rendkívül virágzó közösségeket alakítottak ki.⁴⁵ A modern korban habár 1947-ben Irán a zsidó ország megszületése ellen tette le voksát, mégis a két ország (valamint Törökország között egy erős szövetség állt fenn). 1958-ban Ben Gurion levelet⁴⁶ küldött a francia miniszterelnöknek, és az amerikai elnöknek, melyben kifejtette, hogy egy olyan szövetséget kíván kötni két nem arab, de muzulmán országgal, valamint egy keresztény országgal.

⁴¹ Uo. 176. o.

⁴² Uo. 177. o.

⁴³ Uo. 177. o.

⁴⁴ Uo. 177. o.

⁴⁵ Peter Schafer: *The History of the Jews in the Greco-Roman world* (2003, Harward Academic Publisher: London) 200. o.

⁴⁶ A levél pontos tartalma: Our goal is to create a group of countries not necessarily a formal public alliance that will be able to stand fast against soviet expansion via Nasser... this group will compromite two non-arab muslim states (Persia, Turkey) and a Christian country (Ethiopia) and Israel. Yossi Alpher: *Periphery: Israel's search for Middle East Allies* (2015, Rowan and Littlefield: Maryland) 6. o.

gal, mellyel a szovjet nyomást és Nasser nyomulását meg tudják akadályozni a Közel-keleten. A két muzulmán ország alatt Iránra és Törökországra, a keresztény ország alatt pedig Etiópiára gondolt. Az államok közötti szövetség létrejött, és egészen 1973-ig zavaratlanul fennállt, olyannyira, hogy habár az országok nem írtak alá semmiféle egyezményt, mégis évenként kétszer összeültek vezetői és hadvezérei együtt dolgoztak a térség problémáin. A katonai hírszerzés, az arab és Szovjet csapatokról naponta cserélt információt⁴⁷.

1973-tól a Shah hatalmának gyengülésével az izraeli-iráni viszonyok is kezdtek megremegni. Ebben az évben a Shah országa csatlakozott az OPEC-hez, majd 1977-ben azt nyilatkozta, hogy „elvágyja minden kapcsolatát Izraellel, hogy visszanyerjen engedményeket az Arab világtól, Iránnak nem érdeke, hogy baráti viszonyt ápoljon Izraellel, hogyha ez azt eredményezi, hogy az Arab világ ellenségévé válik”.⁴⁸ ⁴⁹ 1979-ben az iszlamista forradalommal, valamint Ayatollah Khomeini hatalomra kerülésével, és az iráni teokrácia kiépítésével az izraeli kapcsolatokat mintha elválták volna, a hatalom átvétel első két –három évében 80 000 zsidó menekült Izraelbe. Annak ellenére, hogy Khomeini találkozott a zsidó közösség vezetőjével, valamint, ígéretet tett, arra, hogy az iszlamista ország megvédi őket több mint 200 izraelitát fogtak el és börtönöztek be,⁵⁰ többeket ki is végeztek. Irán stratégiája jelentősen megváltozott többek között pro-palesztinná vált, kihirdette, hogy Izraelt és a cionizmust meg kell semmisíteni, valamint a síita befolyás, illetve egy síita birodalom kiépítésének érdekében,⁵¹ olyan szervezeteket kezdtek támogatni, mint például a Hezbollah. Irán és Izrael között megszűnt a diplomáciai kapcsolat, illetve az utóbbi időben főként az iráni atomprogram végett még inkább elmélyült a két ország közötti válság, ezért is érthető, hogy Benjamin Netanyahu miért videó üzeneteket küld az Iránban élőknek, és miért nem politikai vezetőket, hanem az embereket szólítja meg.

A június 10-ei üzenetében a vizet érintő problémák enyhítésére keres megoldást. „Ma egy egyedülálló ajánlatot teszek Iránnak, ami a vízhez kapcsolódik.”⁵² – mondja az izraeli miniszterelnök, majd megiszik egy pohár vizet és a következőkkel folytatja – „Az iráni nép egy kegyetlen és zsarnoki kormány áldozata, amely megfosztja őket az egészséges víztől, Izrael az iráni nép oldalán áll.”⁵³ A videóban megemlíti, hogy a helyi meteorológiai szolgálat szerint Irán 96%-a szenved a szárazságtól, valamint, hogy Izrael is hasonló geográfiai helyzetben van. Azonban kifejlesztettek olyan technikákat mellyel az elhasznált vizeinek közel 90%-át újra tudja hasznosítani.⁵⁴ „Izrael a közel kelet, Afrika, illetve a világ számos országában segíti a vízgazdálkodást, mivel az irániak nem szívesen látják Izraelt, ezért trükkösnek kell lennünk” – mondta a zsidó miniszterelnök. Ennek érdekében létrehoztak egy

⁴⁷ Yossi Alpher: *Periphery: Israel's search for Middle East Allies* (2015, Rowan and Littlefield: Maryland) 11. o.

⁴⁸ Eredeti: „To cut all his ties with Israel, in return for Arab concessions Iran did not have Israel as a friend in order to have arabs as enemy.” Uo. 11. o.

⁴⁹ Uo. 16. o.

⁵⁰ Irán – Biography – Ayatollah Khomeini <https://www.jewishvirtuallibrary.org/khomeini-ayatollah-x00b0> (2018-08-02)

⁵¹ Jászberényi, Sándor „Meddig terjedhet ki Irán befolyási övezete?” *Hetek*, 21 (2017) http://www.hetek.hu/hat-ter/201704/meddig_terjedhet_ki_iran_befolyasi_ovezete (2018-08-02)

⁵² Eredeti idézet: „Today I'm going to make an unprecedented offer to Iran, it relates to water.”

⁵³ Eredeti idézet: The Iranian people are victims of a cruel and tyrannical regime that denies them vital water. Israel stands with the people of Iran.”

⁵⁴ Toi, Staff „Netanyahu offers Israeli water tech to Iran” *Times of Israel* (2018) <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-offers-israeli-water-tech-to-solve-irans-growing-environmental-crisis/> (2018-07-15)

weboldalt perzsa nyelven,⁵⁵ amit információkkal láttak el, és amelyek segíthetik az iráni lakosokat illetve a mezőgazdaság területén dolgozókat abban, hogy kevesebb vizet veszítsenek.

Az egyik technika melyet az izraeli miniszterelnök videójában említ az a csepegtető öntözőrendszerek használatával valósulhat meg. Ennek a módszernek lényege, hogy a termények gyökeréhez juttatják el a nitrátokkal telített vizet, melyhez kevesebb víz felhasználásra van szükség, mégis sokkal jobb minőségű termékeket tudnak ezáltal előállítani.⁵⁶

A zsidó miniszterelnök ajánlatát az iráni kormány teljesen elutasította, az izraeli kormányfőt felszólították, hogy ne avatkozzon Irán ügyeibe, „ezzel a problémával saját maga is meg tud birkózni” –nyilatkozta az iráni külügyminiszter.⁵⁷ Egy iráni ayatollah azt állította, hogy az elmúlt években tapasztalt hatalmas szárazság mindössze a hitetlenség miatt sújtja országukat. Abban az esetben, ha Irán az elkövetkező öt évben nem csökkenti 20%-kal vízfogyasztását, illetve a következő 15 évben 40%-kal, az ország stabilitása is veszélybe kerülhet – írja az *akibic.hu* cikkében.

A víz olyan terület mely kapcsán Irán tudna, Amerikával és a többi nagyhatalommal is, jobb normalizáltabb viszonyt kiépíteni⁵⁸ Irán és Amerika hasonló nehézségekkel küzd vízgazdálkodás kapcsán például a hosszú szárazság, a talajvíz kormányzás, és a klíma változás tekintetében is. Az együttműködés egy szinten már elkezdődött, annak érdekében, hogy megmentsek az Urmia tavat mely Irán északnyugati részén található, és ami 1972 és 2014 óta 90%-ra zsugorodott össze.⁵⁹ Ez Irán leghíresebb tava, mely az 1990-es években kétszer akkora méretű volt, mint Luxembourg, és ami több ezer költöző madárnak adott otthont, így például flamingóknak, és a pelikánoknak is.⁶⁰ A globális felmelegedés miatt a tó mérete rohamosan csökkenni kezdett, Amerika a kaliforniai sós tavak megmentésével szerzett tapasztalatokkal Irán segítségére sietett.⁶¹ Annak ellenére, hogy Amerika és Irán nem oszt közös vizeket, közös érdekeket igen. Mindkét országnak érdeke, hogy stabilitás legyen a régióban. A vízhiány egyik sajnálatos következménye, hogy, a szintén állandó szárazsággal küzdő Afganisztánban, ahol a lakosok 2/3-a mezőgazdaságban tevékenykedik az utóbbi időben megnőtt az ópium termesztése, mivel a környező területeken dúló háborúk alatt vízvezeték rendszerének számos része megsemmisült, az ópium pedig nem igényel sok vizet, viszont nagy hasznot biztosít a gazdálkodóknak.⁶²

A NASA, NOA, USGS szintén tudnának segíteni Irán vízgazdálkodásában, azonban ehhez szükséges, hogy Irán tisztában legyen az országa területén található vizek mennyiségével, ezek növekedésével illetve csökkenésével, hiszen a hatékony megoldáshoz elengedhetetlen

⁵⁵ Israel – Ministry of Foreign Affairs – Water solutions to Iran <http://mfa.gov.il/MFAFA/InnovativeIsrael/Israeli%20technologies/Pages/default.aspx> (2018-07-15)

⁵⁶ Israel – Agriculture – Grow more with less (Water) <https://www.youtube.com/watch?v=jmtXRx5S43w> (2018-07-15)

⁵⁷ Péter, Ádám „Netanyahu nem árul zsákmacskát az Irániaknak” *Kibic magazin* (2018) <http://akibic.hu/2018/06/13/netanyahu-nem-arul-zsakmacskat-az-iraniaknak/> (2018-08-14)

⁵⁸ Reed, David: *Water, Security and US. Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York) 180.o.

⁵⁹ Iran – Sanitation – Lake Urmia, *The Guardian* <https://www.theguardian.com/world/iran-blog/2015/jan/23/iran-lake-urmia-drying-up-new-research-scientists-urge-action> (2018-07-27)

⁶⁰ Uo. (2018-07-27)

⁶¹ Reed, David: *Water, Security and US. Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York) 181.o.

⁶² Reed, David: *Water, Security and US. Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York) 181.o.

az adatok pontos tárolása, e nélkül nem lehet hatékonyan gazdálkodni.⁶³ Valamint az országnak be kell látnia, hogy nem tudja egyedül megoldani ezt a hatalmas krízist.

IZRAEL

Az államtér geográfiai helyzete

Izrael a Földközi tenger keleti partszakaszán található, az állam területe mindössze 20 770 km², mely Magyarországnál csaknem ötször kisebb. Lakosságában azonban nincsen sokkal lemaradva hazánk mögött, egy 2018-as felmérés szerint 8,897,150-en élnek az ország területén.⁶⁴ Népeisége rendkívül sokszínű, nem csak a világ minden tájáról beáramló zsidóság, hanem a nagyszámú muzulmán, keresztény illetve drúz és örmény lakosok miatt. Izrael földrajzi fekvése is tarka. Északon és a középső területein hegyvidékek, keleten a tengerpart, nyugaton a Jordán meder, délen pedig a Negev sivatag helyezkedik el.⁶⁵

Az államtér vízrajzi helyzete

Az országot keleten a Földközi, délen pedig a Vörös tenger határolja, mivel szintén csekély édesvízi forrásai vannak, így ezekre a területekre sótalanító üzemeket építettek, melyek a tenger vízből állítanak elő emberi fogyasztásra is alkalmas vizet.⁶⁶ Ezen kívül fontos forrása a Galileai tenger, az abból fakadó Jordán és a Yarmouk (habár ezek csak részben tartoznak Izrael fennhatósága alá), a Kishon patak, és a Yarkon folyó.⁶⁷

Izrael megalakulása előtt a cionista szervezetek már igényt tartottak a Jordán folyóra, tekintve annak Bibliai múltját. 1937-ben megalakult a Mekorot nevű szervezet, valamint az NWC (Israel's National Water Carrier), melyek 1964-re együttesen, egy, a Jordánból kiinduló csatornát építettek, amin keresztül körülbelül 56 000 hektoliter édesvíz jut el a tengerparti területekre.⁶⁸ Izrael egy szintén nagy múltú vízellátója a Kishon patak, ami az ország északi területeiről, a Sadrin kibucból ered, itt egy gátat is létrehoztak, mely több funkciót lát el (folyamszabályozás, öntözés, halászat).⁶⁹ A patak 40 kilométer hosszan folyik Haifán és Akkón keresztül, majd a Földközi tengerbe jut. A Yarkon folyó forrása Rosh HaAyinban található, innen folyik nyugat felé 26 kilométer hosszúságban. Amíg el nem éri a Földközi tengert Tel-aviv északi részén.⁷⁰ 1955 óta része a Yarkon-Negev tervnek, mely hatására vízszintje lecsökkent és szennyezettsége megnövekedett.⁷¹ Az említett Yarkon-Negev projekt keretein belül egy 217 kilométer hosszú csatornát építettek ki a Yarkon forrásától a

---

⁶³ Uo. 181.o.

⁶⁴ Held, C. Colbert and Cummings, John Thomas, *Middle East Patterns* (Colorado: Westview Press, 2014) 371 – 390 o.

⁶⁵ Uo. 371 – 390 o.

⁶⁶ U.o.370

⁶⁷ Uo. 369

⁶⁸ UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. Inventory of Shared Water Resources in Western Asia. Beirut 198.o.

⁶⁹ Murakami, Masahiro: *Managing water for peace in the Middle East: Alternative Strategies* (New York: United Nations University Press, 1955) 204 – 207 o.

⁷⁰Uo. 205 o.

⁷¹ Uo. 207 o.

Negev sivatagig, mely többnyire öntözési feladatokat hivatott ellátni.⁷² A Yarmouk a Jordán egy mellékfolyója, mely Izrael és Jordánia között jelzi a határvonalat. A folyó Jordánia szempontjából jelentősebb, hiszen ez látja el az Abdullah Király csatornát, ami fontos Ammán vízellátása szempontjából. A Hat napos háborút követően Izrael a folyó egy részét megnyitotta a turisták számára, hiszen partja mentén több érdekes római kori rom is található.⁷³ A keleti Ghor csatorna a Jordán meder öntözési céljai érdekében vezet el vizet a Yarmouk folyóból, Jordánia területeire.⁷⁴

Izrael-palesztin területek

Izrael vízellátásával kapcsolatosan szorosan összefügg a fennhatósága alatt álló Palesztin területek vízellátása is. A palesztinok számára nagy változást hozott az 1967-es hatnapos háború, ami az első modern vízerőteljes folyó hadjáratnak tekinthető.⁷⁵ 1967 előtt Ciszjordánia területeire a jordániai törvények vonatkoztak, ennek értelmében a víz magántulajdonnak minősült. Ugyanez a helyzet állt fenn a Gázai övezetben is, ahol az egyiptomi jogrendszer érvényesült. A Hatnapos háborút követően azonban Izrael⁷⁶ államosította a terület vízkészleteit, kvótákat vezettek be, annak érdekében, hogy elkerüljék a források kimerülését.⁷⁷ Stratégiáját Izrael az 1990-es években változtatta meg. 1995-ben aláírták az Izrael – Palesztin időközi megegyezést Washingtonban, melynek egy fontos pillére a vízzel kapcsolatos megállapodás volt.⁷⁸ Ezzel az egyezményrel a két fél megalakította a Joint Water Committee-t mely eredetileg csupán öt évig lett volna hatályban, azonban 2017-ig fenn állt,⁷⁹ illetve ekkor meghosszabbították egészen 2040-ig.⁸⁰ Az 1995-ös megállapodásban a két fél kölcsönös megbecsülést ígért egymásnak, valamint megállapították a víz növelésének szükségességét a palesztin területeken.⁸¹ Az egyezmény részletesen tárgyalja a két fél kötelezettségeit az egyes Palesztin városokkal kapcsolatosan. Megállapították, hogy a jövőben a Palesztin területek szükségletei 70-80 mcm/év körül lesznek,⁸² a megállapodás ideje alatt a felek kötelesek 23,6 mcm/év vizet pumpálni a Palesztin területekre (ebből 5 mcm/év a gázai övezet kell, hogy legyen). 2015-ben Izrael megduplázta a gázai övezet területeire pumpált víz mennyiségét 5 mcm/év-ről 10 mcm/év-re.⁸³

⁷² Israel Inaugurates Yarkon-negev Pipeline Amid Great Festivities, Jewish Telegraphic Agency (1955)

<https://www.jta.org/1955/07/20/archive/israel-inaugurates-yarkon-negev-pipeline-amid-great-festivities> (2018-08-08)

⁷³ Murakami, Masahiro: Managing water for peace in the Middle East: Alternative Strategies (New York: United Nations University Press, 1955) 170 – 174 o.

⁷⁴ Uo. 170 o.

⁷⁵ Reed, David: Water, Security and US. Foreign Policy (2007, Taylor and Francis: New York) 27.o.

⁷⁶ A Hatnapos háborút követően Izrael megnégyszerezte területeit, és megkétszerezte vízforrásait. Reed, David: Water, Security and US. Foreign Policy (2007, Taylor and Francis: New York) 27.o.

⁷⁷ Uo. (2018-07-20)

⁷⁸ Water in Israel: Overview of Israel-Palestine Water Issue <https://www.jewishvirtuallibrary.org/overview-of-israel-palestinian-water-issue> (2018-07-20)

⁷⁹ Uo. (2018-07-20)

⁸⁰ Israel – Palestine – Water Agreement, Times of Israel <https://www.timesofisrael.com/israelis-palestinians-sign-deal-to-jointly-improve-west-bank-water-supply/> (2018-07-21)

⁸¹ The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip: Annex 3 <https://www.jewishvirtuallibrary.org/oslo-ii-annex-i-3#app-40> (2018-07-20)

⁸² Uo. (2018-07-20)

⁸³ Water in Israel: Overview of Israel-Palestine Water Issue <https://www.jewishvirtuallibrary.org/overview-of-israel-palestinian-water-issue> (2018-07-20)

2013-ban Izrael, Jordánia és a Palesztin területek vezetői aláírtak egy a térségben nem mindennapi megegyezést, mely egyrészt a terület égető vízhiányáról, mely leginkább Jordániában jelentős, és a Holt tenger kiszáradásáról, valamint egy az Aqaba-i öbölben felállítandó sóatlanító üzemről nyilatkozott. Az egyezmény lehetőséget teremtett, édesvíz előállítására a Vörös tengerből, Izrael és Jordánia déli területeinek ellátására.⁸⁴ A megtisztított vízből mindkét fél 8-13 billió gallon vizet nyerhet évente.⁸⁵ A megegyezés értelmében Izrael még egyéb 8-13 billió gallon vizet pumpál Ammánba a Galileai tengerből évente, valamint a Palesztin hatságok 8 billió gallon vizet vehetnek Izraeltól évente kedvező áron.⁸⁶ A megállapodást az izraeli oldalról Silvan Shalom miniszter, Jordániából Hazim El-Naser, illetve Shaddad Attilifor a Palesztin területekről érkező miniszter írta alá⁸⁷ Washingtonban a Világbank vezetői előtt, akik finanszírozták is az egyezményt.⁸⁸

Izrael –Jordánia vízzel kapcsolatos megállapodások

Ahogy a fentiekben láthattuk Izrael és Jordánia több folyón osztozik, adódóan azok határ menti elhelyezkedéséből. Mind Jordánia mind Izrael számára az egyik legjelentősebb vízforrás a Jordán folyó, illetve annak egyik mellék ága a Yarmouk. Az idők során mindkét országnak komoly tervei voltak ezekkel, azonban egymás érdekeit rendszerint figyelmen kívül hagyták.⁸⁹ 1953 és 1955 között egyeztetések zajlottak Izrael az Arab Liga, illetve Eric Johnston amerikai nagykövet között, a Jordán folyó illetve a Galilea-i tengerrel kapcsolatos kvóták bevezetéséről. 1955-ben az Arab Liga illetve Izrael is elfogadta a tervezetet, azonban 1955 októberében az Arab Liga végül nem ratifikálta azt.⁹⁰ 1964-ben Izrael megépítette egy csatornát, mely a Galileai tengerből vezetett el vizet a sűrűn lakott szárazabb területekre.⁹¹ Ezen a csatornán keresztül Izrael 320 mcm/év vizet tudott pumpálni, amely jóval a Johnston terv által megszabott 1,273 mcm/év alatt van.⁹² Az arab országok ezt a nagyszabású építkezést veszélyesnek találták, ezért kijelentették, hogy:

Izrael megalakulása, és léte veszély az Arab országok számára, valamint a Jordán vízének elterelése megsokszorozza az Arab világ veszélyeit. Az Arab országoknak el kell készíteniük gazdasági, szociális, politikai szempontok kezeléséhez szükséges terveket, amennyiben ezeket nem érik el, katonai beavatkozást eszközölnek, mely Izrael végső megsemmisítéséhez vezethet.⁹³

⁸⁴ Kershner, Izabell „A rare Middle East Agreement, on Water” *New York Times* (2013)<https://www.nytimes.com/2013/12/10/world/middleeast/israel-jordan-and-palestinians-sign-water-project-deal.html> (2018-08-13)

⁸⁵ Uo. (2018-08-13)

⁸⁶ Uo. (2018-08-13)

⁸⁷ Water in Israel: Overview of Israel-Palestine Water Issue <https://www.jewishvirtuallibrary.org/overview-of-israel-palestinian-water-issue> (2018-07-13)

⁸⁸ Kershner, Izabell „A rare Middle East Agreement, on Water” *New York Times* (2013)<https://www.nytimes.com/2013/12/10/world/middleeast/israel-jordan-and-palestinians-sign-water-project-deal.html> (2018-08-13)

⁸⁹ Sherman, Martin: *The Politics of Water in the Middle East: An Israeli Perspective on the Hydro-Political Aspects of the Conflict*. (New York: St. Martin's, 1999)

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Murakami, Masahiro: *Managing water for peace in the Middle East: Alternative Strategies* (New York: United Nations University Press, 1955) pp. 267 – 287.

⁹² Elmusa, Sharif S. „Toward a Unified Regime in the Jordan Basin: The Johnston Plan Revisited” Institute of Palestine Studies, University of Yale <https://environment.yale.edu/publication-series/documents/downloads/0-9/103elmusa.pdf> (2018-08-14)

⁹³ Avi Shlaim: *The Iron Wall: Israel and the Arab World* (2000, Penguin Books). 229 -230. o. eredeti idézet: „*The diversion of the Jordan waters by it multiplies the dangers to Arab existence. Accordingly, the Arab states have to prepare the plans*

1966-ban Nasser egyiptomi elnök lezárta a Tirán szorosot, mely kulcsfontosságú cikkek beszállítását akadályozta Izrael számára.⁹⁴ 1967 április 7-én a Golán fennsík demilitarizált részén a szíriai erők lelőttek egy izraeli farmert, majd május 30-án az arab országok seregei bekerítették Izraelt.⁹⁵ A háború június elsején tört ki, ezen az egyetlen napon a zsidó ország serege 304 egyiptomi repülőgépet lőtt le, illetve megkezdte előrenyomulását a sínai félszigeten. A háború ötödik napjára az izraeli erők gyakorlatilag a teljes Sínai-félszigetet elfoglalták, illetve a Fa'ud-i kikötőt is hatalmuk alá vonták.⁹⁶ Jordániától pedig a Ciszjordániai területeket vették be. Izrael 1979-ben írta alá az ezt is lezáró békét Egyiptommal, melyben visszaengedte a Sínai-félszigetet. Izrael és Jordánia csupán 1994-ben írták alá a béke megállapodást, melyben a ciszjordániai területek a zsidó államé maradtak, illetve megszabták a Jordán és a Yarmouk közti határt is, valamint Izrael 50 mcm/év víz pumpálását ígérte Jordániának.⁹⁷ Továbbá a két ország megegyezett, hogy kooperálnak olyan fontos ügyekben, mint a területeiken tapasztalható vízhiány, és, hogy új forrásokat keresnek a problémák megoldásához.⁹⁸ Ez a megállapodás azóta is fennáll. Ehhez hasonló volt például a 2013-as egyezményük is, melyet a fentiekben már említettem.

Áttekintés Jordánia vízhelyzetéről

Jordánia sajnos szintén számos problémával küzd vízellátással kapcsolatban, az államterivatatagos elhelyezkedéséből, valamint az egyre növekvő lakosság arányából, illetve még számos ok miatt, melyekre később térek ki.

Egyik legjelentősebb forrása a Jordán folyó, mely 300 kilométer hosszan nyúlik el Izrael, Jordánia, Libanon és Szíria területein,⁹⁹ ez, az ország vízellátásának 40%-át biztosítja.¹⁰⁰ A 250 km hosszan elterülő folyó 40%-a Jordáni, 37%-a Izrael, 10%-a Szíria, 4%-a Libanon, és 9%-a Ciszjordániában található.¹⁰¹ A Jordánból ered egy, az ország másik jelentős vízellátója a Yarmouk folyó, ami 80 kilométer hosszú, ez látja el az Abdullah király csatornát is,¹⁰² ami 90 millió köbméter vizet szállít Ammánba évente, valamint 400-500 Ha-t pumpál a környező területeken élőknek mezőgazdasági illetve öntözési célokra. A Jordán egy másik jelentős mellékfolyója a Zarqa, mely Amman közeléből fakad, 105 kilométer hosszan folyik, majd a Jordánba torkollik.¹⁰³ A Jordán folyóból számos kisebb-nagyobb folyó is ered,

---

necessary for dealing with the political, economic and social aspects, so that if necessary results are not achieved, collective Arab military preparations, when they are not completed, will constitute the ultimate practical means for the final liquidation of Israel"

⁹⁴Causes and consequences of the six day war, Jewish Virtual Library <https://www.jewishvirtual-library.org/jsource/images/bicom6daywar.pdf> (2018-08-14)

⁹⁵ Uo. (2018-08-14)

⁹⁶ Uo. (2018-08-13)

⁹⁷ Israel – Foreign Policy – Peace Process – Main points of Israel – Jordan Peace Treaty, Israel Ministry of Foreign Affairs <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/main%20points%20of%20israel-jordan%20peace%20tre-ty.aspx> (2018-08-10)

⁹⁸ Uo. (2018-08-10)

⁹⁹Murakami, Masahiro: Managing water for peace in the Middle East: Alternative Strategies (New York: United Nations University Press, 1955) pp. 267 – 287

¹⁰⁰Jordan River Basin, Food and Agriculture Organization http://www.fao.org/nr/Water/aquastat/basins/jordan/jordan-CP_eng.pdf (2018-08-08)

¹⁰¹ Uo. (2018-08-08)

¹⁰² Uo. (2018-08-08)

¹⁰³ Jordan – Places – Zarqa River, Revolvy https://www.revolvy.com/topic/Zarqa%20River&item_type=topic (2018-08-08)

melyek azonban a száraz nyári időjárás miatt kiszáradnak, azonban télen vízszintjük megemelkedik.¹⁰⁴ Februárban például előfordul, hogy ezek a folyók teljes vízáramlásuknak 40%-át szolgáltatják, míg ősszel és nyáron, mikor leginkább szükség lenne rájuk csupán 3–4%-ot tudnak a lakossághoz illetve a mezőgazdasághoz eljuttatni.¹⁰⁵ Az ilyen típusú vizek tárolása olyan megoldást igényel, amely tudja kezelni az ingadozást, ennek érdekében Jordánia számos gátat épített a Jordán folyó közelében, mellyel biztosítani tudja vízellátását. Az egyik ilyen az 1967-ben épült Kafraín gát, amely Ammánól nyugatra helyezkedik el, és 189 km² területet foglal magába.¹⁰⁶ Ez a gát víztározónak épült, melyet főképp öntözési célokra használnak.¹⁰⁷

Az Azraq oázis szintén fontos víznyerő terület, mely Ammán, Ibrid, Zarqa és az Azraq terület városait látja el vízzel, ez az oázis 22,9%-át jelenti.¹⁰⁸ Vízállományát felhasználják még mezőgazdasági (28%), illetve ipari tevékenységekre is (0.35%).¹⁰⁹ A vonzáskörében leginkább olajfa, szőlő, valamint gránátalma ültetvények találhatóak.¹¹⁰

Fontos, hogy Jordánia 2017-ben megépítette az első tengervíz sótalánító üzemét az Aqaba-i öbölben.¹¹¹ A Vörös tengerből nyert vizet, mely 5 millió köbmétert jelent Jordánia számára főként ivóvízként, ipari illetve mezőgazdasági területeken használja fel.¹¹²

Izrael megoldásai

Izrael a világ egyik legsikeresebb országának mondható vízgazdálkodás tekintetében, ahogyan ezt Benjamin Netanyahu izraeli miniszterelnök is említi a fentiekben már vizsgált videó üzenetében, Izrael szennyvizeinek közel 90%-át újrahasznosítja.^{113,114} Az alábbiakban az Izrael által felállított módszereket fogom megvizsgálni.

Izrael jelentősen nagyobb sós víz készletekkel rendelkezik, mint édes vizekkel. Ezért számos tengervíz-sótalánító üzem állított fel a Földközi illetve a Vörös tenger partjain. Az

---

¹⁰⁴ Jordan River Basin, Food and Agriculture Organization http://www.fao.org/nr/Water/aquastat/basins/jordan/jordan-CP_eng.pdf (2018-08-08) 3. o.

¹⁰⁵ Uo. (2018-08-08) 3. o.

¹⁰⁶ Jordan – Water Resources in Al-Shouneh Al-Janoubeyeh, Royal Scientific Society http://proxy.arij.org/rpcd/documents/jor_fact/water_resources.pdf (2018-08-09)

¹⁰⁷ Uo. (2018-08-09)

¹⁰⁸ Al-Naber, Majd „Jordan – Azraq Basin Case Study” *International Water Management Institute* (2016) http://gw-mena.iwmi.org/wp-content/uploads/sites/3/2017/04/Rep.12-Groundwater-governance-in-Azraq-Jordan-report-final_cover.pdf (2018-08-09)

¹⁰⁹ Uo. (2018-08-09)

¹¹⁰ Uo. (2018-08-09)

¹¹¹ Jordan’s first water desalination plant opens in Aqaba, Jordan Times <http://www.jordantimes.com/news/local/jordan%E2%80%99s-first-water-desalination-plant-opens-aqaba> (2018-08-06)

¹¹² Uo. (2018-08-06)

¹¹³ Netanyahu offers Israeli Water Tech to Iran, Times of Israel <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-offers-israeli-water-tech-to-solve-irans-growing-environmental-crisis/> (2018-07-15)

¹¹⁴ Izraelnek létkérdés, hogy minél több vízhez – nem csak ivóvíz – jusson, ugyanis a korábban erdőségekkel borított terület a 15. századra szinte teljesen elsivatagosodott. A zsidó állam igyekszik a korábbi állapotokat helyreállítani, így szinte minden talpalatnyi földet megművelnek, illetve erdősítenek. Ehhez pedig komoly mennyiségű vízre van szükség. Éppen ezért különböző terrorcsoportok előszeretettel veszik célba a „puha célpontoknak” számító nemzeti parkokat, telepített erdőségeket és gyűjtanak szándékosan erdőtüzeket, amelyek komoly anyagi kárt okoznak, de több ezer ember életét is veszélyeztetik. Bővebben erről: Besenyő János: Inferno Terror: Forest Fires as the New Form of Terrorism, Terrorism and Political Violence, DOI: 10.1080/09546553.2017.1341876, <http://www.tandfonline.com/eprint/fHaTbH5dyIpwKgr3dGmP/full>

első ilyen üzem 1997-ben Eilatban építették, mely a fordított ozmózis elvén működik,¹¹⁵ ezzel a folyamattal nyomás hatására, képesek megfordítani, a víz áramlását és így megtisztítani egy membránon keresztül a sós vizet.¹¹⁶ Eilatban ma már 3 ehhez hasonló üzem működik, melyek 55 000 köbméter vizet tisztítanak meg egy nap alatt 100 000 ember számára.¹¹⁷ Izrael számos más területein megtalálhatóak az ehhez hasonló üzemek, mint például a Negev sivatagban is, ahol főként öntözésre alkalmas vizet állítanak elő, illetve Tel Aviv közelében működik a legnagyobb kapacitású víz-sótalanító telep, mely évente 151,4 milliárd liter vizet termel, ami Izrael nyolcmillió lakosságának közel 16-17%-át képes ellátni.¹¹⁸ Nem csak az országon belül, de a világ több részén szintén használják ezt a technikát, így például 2009-ben a Mekorot vállalat Ciprusral kötött egy megállapodást, melynek kapcsán Limassolban felállítottak egy sótalanító üzemet, mely 40 000 köbméter tisztított vizet állít elő Ciprus számára.¹¹⁹

Izrael egy másik technikája a víz pumpálása mélyvízi kutakon keresztül. A cég több mint ezer aktív kutat működtet - melyek közül a legmélyebbek az 1500 métert is elérik. A Mekorot az egyetlen cég a világon, amely ilyen mélységből szivattyúzza a vizet. A szivattyúk néhány kútban 500 méter mélyen vannak elhelyezve.¹²⁰ A közelmúltban a cég elindított egy öt éves tervet, mely idő alatt az ország sivatagos részein keresnek vizet, eddig több tíz millió köbmétert sikerült nyerni a Negev, Arava és a Golán fennsíkon élők számára.¹²¹

A zsidó állam a csapadékvíz gyűjtés területén is élen jár, az elmúlt években tapasztalt hosszasan tartó szárazság rontotta az ország természetes vízforrásait, ezért kifejlesztettek egy módszert mellyel a rendelkezésre álló víz mennyiségét és a víz egyensúlyát képesek növelni.¹²² A Mekorot egy átlagos esős évben 25 millió köbméternyi csapadékvizet képes összegyűjteni. A 2013-ban Izraelt sújtó viharban a cég 19 millió köbméter vizet gyűjtött össze, melyből 13 millió köbmétert a mezőgazdaságba, 6 millió köbméter vizet pedig házi használatra fordítottak.¹²³ Ez utóbbi kategóriába a csapadékvizet először a talajba vezetik, majd kutakból a felszínre hozzák, ezt követően pedig természetes módon szűrik.¹²⁴

Izrael mezőgazdasági termelésében is számos újítást hozott, melyek szoros összefüggésben állnak vízgazdálkodásával. Ahogy a fentiekből is kitűnik a zsidó ország víztartalékainak

¹¹⁵ Israel – Solutions – Desalination, Mekorot National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Desalination/SaltyAndSeaWater/Pages/Desalinationovertheyears.aspx> (2018-08-12)

¹¹⁶ Israel – Desalination Plan – Reverse Osmosis Process, SAW Water Corp. https://www.youtube.com/watch?v=4RDA_B_dRQ0 (2018-07-15)

¹¹⁷ Israel – Solutions – Drillings, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Desalination/SaltyAndSeaWater/Pages/Desalinationovertheyears.aspx> (2018-08-12)

¹¹⁸ Kriston, László „Izrael tanult a vízhiányból” *Piac és profit* (2015) <https://piacesprofit.hu/klimablog/izrael-tanult-a-vizhianybol/> (2018-08-13)

¹¹⁹ Israel – Solutions – Desalination, Mekorot National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Desalination/Pages/ActivityAbroad.aspx> (2018-08-13)

¹²⁰ Israel – Solutions – Drillings, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Drilling/Pages/default.aspx> (2018-08-13)

¹²¹ Israel – Solutions – Drillings – Drought Drillings, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Drilling/Pages/DroughtDrilling.aspx> (2018-08-13)

¹²² Israel – Solutions – Stormwater Catchment, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/StormwaterCatchment/Pages/default.aspx> (2018-08-13)

¹²³ Uo. (2018-08-13)

¹²⁴ Israel – Solutions – Stormwater Catchment, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/StormwaterCatchment/Pages/FloodWaterCollectionFloodWaterCollectionFacilities.aspx> (2018-08-13)

jelentős részét használja fel öntözésre illetve mezőgazdasági tevékenységekre. A Produktivitás növelésének illetve a környezettudatosság érdekében kifejlesztett egy olyan technikát, melyről fentebb már érintőlegesen beszámoltam. Ez a módszer sokkal kevesebb vizet használ fel a termények öntözéséhez, annak ellenére, hogy a növények látszólag kisebb adag folyadékot kapnak, mégis hatása sokkal effektívebb, hiszen a különböző nitrátokkal dúsított vizet a növények gyökeréhez jutatja el.¹²⁵

Másik újítása egy úgy nevezett „crop sensing” módszer mely a növény leveleinek hőmérsékletét figyeli, ebből képes megmutatni, hogy az adott növénynek mennyi vízre van szüksége.¹²⁶ Izraelben leginkább így gondolják az olajfákat, ami sokkal jobb minőségű olíva olaj előállítását eredményez – mondta Victor Alchantias a Volcani Mezőgazdasági fejlesztésekért felelős center igazgatója.¹²⁷

Izrael víz és mezőgazdasági fejlesztéseit a világ számos országában használják, illetve kérnek segítséget a helyenként kritikus helyzetek kezelésére. Romániában, Kínában, Ghánában, Spanyolországban és az Egyesült Államokban is számos területen nyújtanak segítséget az izraeli cégek.¹²⁸ Kínában például 2016-ban a kormány bejelentett egy öt éves tervet melynek keretein belül az egyre növekvő lakosság számára szeretnék több és jobb minőségű élelmiszert előállítani.¹²⁹ Az izraeli gazdasági miniszter elmondta, hogy a már meglévő négy mellé, egy ötödik izraeli irodát állítanak fel, mely segíti a kínai mezőgazdaság hatékonyságát növelni, illetve ezzel egy időben dolgoznak a kínai egészségügyért felelős miniszterrel, hogy az ország a gyógyszeriparát is fejlesszék.¹³⁰

Az izraeli technológiák rendkívül sokoldalúak, legyen szó akár víz, vagy a mezőgazdaság bármely területéről. Véleményem szerint a Közel-keleten fekvő országok számára Izrael példaként szolgál, hiszen természeti adottságai csekélyek (az ország méretéből is adódóan), ennek ellenére felépített egy gyümölcsöző mezőgazdaságot, valamint képes vízkészleteinek bővítésére. Izrael forrásai megőrzése érdekében politikai lépéseket is tesz, nemrégiben Benjamin Netanyahu Európában járt, ahol Angela Merkel német kancellárral tárgyalt az iráni erők Szíriából való kivonásáról, amely Izrael számára a Szíriából eredő vízforrások megőrzése miatt is jelentős¹³¹.

ÖSSZEFOGLALÁS

A víz mindannyiunk életéhez elengedhetetlen elem, mely hiánya vagy felelőtlen használata háborúkat szülhet, akár évtizedekig tartó súlyos nézeteltéréseket eredményezhet nemzetek között, valamint rengeteg emberéletet követelhet.¹³² Különösen fontos egy olyan éghajlati

¹²⁵ Israel – Agriculture – Solutions – Grow more with less water, Israel ministry of Agriculture <https://www.youtube.com/watch?v=jmtXRx5S43w> (2018-08-13)

¹²⁶ Uo. (2018-08-13)

¹²⁷ Uo. (2018-08-13)

¹²⁸ Klein Leichmann, Abigail „10 Ways Israel’s water expertise is helping the World” Israel 21 <https://www.israel21c.org/10-ways-israels-water-expertise-is-helping-the-world/> (2018-08-13)

¹²⁹ Israel – Agricultural Investment – Israel to boost activity in China <http://www.israelagri.com/?CategoryID=460&ArticleID=1321> (2018-08-13)

¹³⁰ Uo. (2018-08-13)

¹³¹ <http://akibic.hu/2018/06/13/netanjahu-nem-arul-zsakbamacsakat-az-iraniaknak/> (2018-08-14)

¹³² Nagy Rudolf: Az ivóvízellátás biztonsága, in: Katasztrófavédelem, L. évfolyam. 10. szám, 2008. október p.22

övezetben amilyen a Közel-Kelet. A térségben elhelyezkedő országoknak talán leginkább azt kell megtanulniuk, hogy milyen módon tegyék félre esetleges ideológiai meggyőződésüket annak érdekében, hogy területük ne váljon élehetlenné, illetve, hogy ezt nem csak katonai harccal és fenyegetőzésekkel tudják elérni, hanem gazdasági és diplomáciai együttműködések meghozásával is. Remélem a zsidó Miniszterelnök üzenete célba ér, és ha az iráni vezetőség egyelőre nem is, de a lakosok elkezdnek tenni annak érdekében, hogy az ország ne kerüljön még nagyobb krízishelyzetbe. Irán számára nem csak Izrael, de Amerika is több területre kiterjedő segítséget ajánlott, hiszen nem csak az irániak számára, de a környező országok, valamint Amerika, és Izrael számára is fontos a térség stabilitása, és az emberek jóléte. Jordánia véleményem szerint elindult egy olyan úton, amellyel egyre inkább stabilizálni tudja majd vízellátását, ami gazdasági illetve politikai fellendülését is eredményezheti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ali Dinar Abdullah: *Modelling Approaches to Understand Salinity Variations in a Highly Dynamic Tidal River* (2017, CRC press)
- Al-Naber, Majd „Jordan – Azraq Basin Case Study” *International Water Management Institute* (2016) http://gw-mena.iwmi.org/wp-content/uploads/sites/3/2017/04/Rep.12-Groundwater-governance-in-Azraq-Jordan-report_final_cover.pdf
- Avi Shlaim: *The Iron Wall: Israel and the Arab World* (2000, Penguin Books)
- Besenyő János: *Inferno Terror: Forest Fires as the New Form of Terrorism, Terrorism and Political Violence*, DOI: 10.1080/09546553.2017.1341876, <http://www.tandfon-line.com/eprint/fHaTbH5dyIpwKgr3dGmP/full>
- Causes and consequences of the six day war, Jewish Virtual Library <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/images/bicom6daywar.pdf>
- Elmusa, Sharif S. „Toward a Unified Regime in the Jordan Basin: The Johnston Plan Revisited” *Institute of Palestine Studies, University of Yale* <https://environment.yale.edu/publication-series/documents/downloads/0-9/103elmusa.pdf>
- Francona, Rick „Iran-Iraq: Role of the Shatt Al-'Arab” <https://www.francona.com/commentaries/shatt.html>
- Held, C. Colbert and Cummings, John Thomas, *Middle East Patterns* (Colorado: Westview Press, 2014) pp. 371 – 390
- Iran – Biography – Ayatollah Khomeini <https://www.jewishvirtuallibrary.org/khomeini-ayatollah-x00b0>
- Iran – Sanitation – Lake Urmia, *The Guardian* <https://www.theguardian.com/world/iran-blog/2015/jan/23/iran-lake-urmia-drying-up-new-research-scientists-urge-action>
- Israel – Agricultural Investment – Israel to boost activity in China <http://www.israelagri.com/?CategoryID=460&ArticleID=1321>
- Israel – Agriculture – Grow more with less (Water) <https://www.youtube.com/watch?v=jmtXRx5S43w>
- Israel – Agriculture – Solutions – Grow more with less water, Israel ministry of Agriculture <https://www.youtube.com/watch?v=jmtXRx5S43w>
- Israel – Desalination Plan – Reverse Osmosis Process, SAW Water Corp. https://www.youtube.com/watch?v=4RDA_B_dRQ0

- Israel – Foreign Policy – Peace Process – Main points of Israel – Jordan Peace Treaty, Israel Ministry of Foreign Affairs <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/main%20points%20of%20israel-jordan%20peace%20treaty.aspx>
- Israel – Ministry of Foreign Affairs – Water solutions to Iran <http://mfa.gov.il/MFAFA/InnovativeIsrael/Israeli%20technologies/Pages/default.aspx>
- Israel – Palestine – Water Agreement, Times of Israel <https://www.timesofisrael.com/israelis-palestinians-sign-deal-to-jointly-improve-west-bank-water-supply/>
- Israel – Seawater Desalination, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Desalination/SaltyAndSeaWater/Pages/Desalinationovertheyears.aspx>
- Israel – Seawater Desalination, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Desalination/Pages/ActivityAbroad.aspx>
- Israel – Solutions – Drillings, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/Drilling/Pages/default.aspx>
- Israel – Solutions – Stormwater Catchment, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/StormwaterCatchment/Pages/default.aspx>
- Israel – Solutions – Stormwater Catchment, Mekorot Israel National Water Company <http://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/StormwaterCatchment/Pages/FloodWaterCollectionFloodWaterCollectionFacilities.aspx>
- Israel Inaugurates Yarkon-negev Pipeline Amid Great Festivities, Jewish Telegraphic Agency (1955) <https://www.jta.org/1955/07/20/archive/israel-inaugurates-yarkon-negev-pipeline-amid-great-festivities>
- Jászberényi, Sándor „Meddig terjedhet ki Irán befolyási övezete?” *Hetek*, 21 (2017) http://www.hetek.hu/hatter/201704/meddig_terjedhet_ki_iran_befolyasi_ovezete
- Jordan – Places – Zarqa River, Revolvy https://www.revolvy.com/topic/Zarqa%20River&item_type=topic
- Jordan – Water Resources in Al-Shouneh Al-Janoubeyeh, Royal Scientific Society http://proxy.arij.org/rpcd/documents/jor_fact/water_resources.pdf
- Jordan River Basin, Food and Agriculture Organization http://www.fao.org/nr/Water/aquastat/basins/jordan/jordan-CP_eng.pdf
- Jordan’s first water desalination plant opens in Aqaba, Jordan Times <http://www.jordantimes.com/news/local/jordan%E2%80%99s-first-water-desalination-plant-opens-aqaba>
- Kershner, Izabell „A rare Middle East Agreement, on Water” *New York Times* (2013) <https://www.nytimes.com/2013/12/10/world/middleeast/israel-jordan-and-palestinians-sign-water-project-deal.html>
- Klein Leichmann, Abigail „10 Ways Israel’s water expertise is helping the World” *Israel 21* <https://www.israel21c.org/10-ways-israels-water-expertise-is-helping-the-world/>
- Kriston, László „Izrael tanult a vízhiányból” *Piac és profit* (2015) <https://piacesprofit.hu/klimablog/izrael-tanult-a-vizhianybol/>
- Magyarország vízrajza <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&program=elemid=75&id=78&page=9>
- Murakami, Masahiro: *Managing water for peace in the Middle East: Alternative Strategies* (New York: United Nations University Press, 1955)

- Najafi, Alireza és Vatanfada, Jabbar „Environmental in Trans-Boundary Waters, Case Study: Hamoon Hirmand Watland (Iran and Afganisthan)” *International Journal of Water Resources and Arid Envarioments*, 1 (2011) 16 – 24 http://www.solutionsforwater.org/wp-content/uploads/2012/01/IJWRAE_1116-242.pdf
- Nagy Rudolf: Az ivóvízellátás biztonsága, in: *Katasztrófavédelem*, L. évfolyam. 10. szám, 2008. október p.22
- Netanyahu offers Israeli Water Tech to Iran, *Times of Israel* <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-offers-israeli-water-tech-to-solve-irans-growing-environmental-crisis/>
- Peter Schafer: *The History of the Jews in the Greco-Roman world* (2003, Harvard Academic Publisher: London) 200. o.
- Péter, Ádám „Netanyahu nem árul zsákbamacskát az Irániaknak” *Kibic magazin* (2018) <http://akibic.hu/2018/06/13/netanjahu-nem-arul-zsakbamacskat-az-iraniaknak/>
- Reed, David: *Water, Security and US. Foreign Policy* (2007, Taylor and Francis: New York)
- Sherman, Martin: *The Politics of Water in the Middle East: An Israeli Perspective on the Hydro-Political Aspects of the Conflict*. (New York: St. Martin's, 1999)
- The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip: Annex 3 <https://www.jewishvirtuallibrary.org/oslo-ii-annex-i-3#app-40>
- Toi, Staff „Netanyahu offers Israeli water tech to Iran” *Times of Israel* (2018) <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-offers-israeli-water-tech-to-solve-irans-growing-environmental-crisis/>
- UN-ESCWA and BGR (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia; Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). 2013. *Inventory of Shared Water Resources in Western Asia*. Beirut
- Water in Israel: Overview of Israel-Palestine Water Issue <https://www.jewishvirtual-library.org/overview-of-israel-palestinian-water-issue>
- Water in Israel: Overview of Israel-Palestinian Water Issue <https://www.jewishvirtual-library.org/overview-of-israel-palestinian-water-issue>
- Yossi Alpher: *Periphery: Israel's search for Middle East Allies* (2015, Rowan and Littlefield: Maryland)

EGYIPTOM BIZTONSÁGPOLITIKAI HELYZETE AZ “ARAB TAVASZ” FÉNYÉBEN A MAGYAR KÜLPOLITIKÁRA GYAKOROLT HATÁSÁT TEKINTVE

EGYPT'S SECURITY SITUATION IN THE LIGHT OF THE “ARAB SPRING” AND ITS RELEVANCE TO THE HUNGARIAN FOREIGN POLICY

SZABÓ ZSOLT¹

ABSZTRAKT

A modernkori Egyiptom jelenlegi politikai légkörét törékenynek lehetne nevezni. A regionálisan és történelmileg is fontos észak-afrikai régiót ma társadalmi, gazdasági és biztonságpolitikai kérdések határozzák meg, amelyek az úgynevezett “Arab Tavaszban” gyökereznek. A 2011-ben jelenleg is zajló tüntetések, amelyek 2011-ben komoly változásokat kreáltak a kormányban és igazi egységet hoztak létre a civil lakosságban, azonban atrocitásokat is szültek a pártokban, a katonaságnál, a polgárok között, a civil szervezetek és a vallások között. Alábbi tanulmányomban azt szeretném kifejtetni, hogy a tüntetések eleinte demokratikus jellegűek voltak, majd iszlamista irányt vettek, ahogy a történések alatt a Muszlim Testvériség (MT) élt az adódó lehetőséggel, azonban végül a hadsereg tábornoka, Abdel Fattah el-Sisi átvette a hatalmat a Testvériség meggyengült uralma felett, és represszív intézkedéseket vezetett be, hogy megerősítsék vezető szerepüket. Írásomban igyekszem mind regionális, mind nemzetközi szempontból áttekíteni a helyzetet, mivel Egyiptom fontos ország a világ nagyhatalmai számára, amelyek szeretnék bebiztosítani érdekeiket a régióban.

Kulcsszavak: Egyiptom, iszlamizmus, biztonságpolitika, katonaság, Magyarország

---

¹ zsolt.sza86@gmail.com | ORCID: 0000-0002-6226-2626 | doktorandusz, Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola

ABSTRACT

The political environment in contemporary Egypt can be called fragile at the moment. The regionally and historically important country of the North African region is defined today by social, economic, religious and security issues that originated in the so called "Arab Spring". The still ongoing demonstrations that started in 2011 created major shifts in the government and produced significant unity among the civilians, but it also caused atrocities between parties, the military, islamists, civil organizations and religions. In this article, I would like to conclude that at the beginning, the rallies were of democratic nature, then they took an islamist turn, as the Muslim Brotherhood² (MB) grabbed the opportunity during the movement, but finally the army and general Abdel Fattah el-Sisi took over the Brotherhood's weakened political rule, and established repressive measures to ensure its power. I will try to assess the question from both regional and international sides, since Egypt is an important country for the global powers, which would like to secure their interest in the region.

Keywords: Egypt, islamism, security, military, Hungary

INTRODUCTION

The so called "Arab Spring"³ started in Tunisia with Mohamed Bouazizi's tragic suicide. After the death of the Tunisian vendor and the country's demonstrations Egypt was second in place to witness such a turmoil. The country was baffled at such an overwhelming event, and the government – led by Hosni Mubarak – had to pull itself together before it could react to the situation. In Besnyő's opinion the state's incompetence, corruption and instability led to the recent revolution (2011:59).

The protesters gathered at the famous Tahrir Square in Cairo: they all wanted democratic rights, social-economic reforms, free society and press and equal human rights. Besenyő (2011:59) thinks that the "Arab Spring" took the Egyptian government and the international community by surprise and at first it was a popular movement in which no anti-Western chants were present. Interestingly the Muslim Brotherhood and other movements at first didn't realize the significance of the demonstrations, thus the events could be formed by the civil society. N. Rózsa (2015:124) regards the initial protests in general real democratic changes. As Besenyő and Miletics puts it (2014:190) at the beginning, the whole

---

² The Muslim Brotherhood is an Egyptian organization, which was founded by Hassan al-Banna in 1929. The Brotherhood has a mainly islamist program, and it started as a social and political movement. It has a lot of supporters in the country. It built mosques and social institutions. Its aim is to promote the Islam as a social and political entity, and achieve political power, which they did in 2012. It has also got a military, more radical wing, which seperated after a time, and has committed a series of attacks on important personalities in Egypt (for example on October 1981 the assassination of President Anwar el-Sadat).

³ The so-called „Arab Spring” is a new movement in the MENA region. It began in 2011 and it is still ongoing. It started as a democratic movement, but there are a lot of opinions about the nature of the demonstrations and the surrounding events. Almost all MENA-countries were affected by its overwhelming effects. It is not yet understandable how will the events turn out.

scenario had a pluralist outlook and an outsider could perceive that a democratic governmental change is to be brought about.

Because of the turmoil the military had to intervene to stabilize the uprisings. Nevertheless in February 2011 after some resistance president Mubarak stepped down from office and a transitional government was formed by the army's representative organization, the SCAF (Supreme Court of Armed Forces). The SCAF organized new elections, and in 2012 the Islamist Muslim Brotherhood had won majority of the votes.

The politically and socially embedded organization had long yearned for political power, but it could never reach it due to its controversial teachings of Islam. The Muslim Brotherhood, and its leader, Dr. Mohamed Morsi were initially supported by the Egyptian people. In the opinion of Besenyő and Miletics (2014:232), after a time it introduced several harsh laws that afflicted the population, and they lost their sympathy because of their failure to govern and their greed for power.

In July, 2013, after a series of protests the army took over, and established a more pragmatic and secular government. However, according to an article of the Reuters newspaper (2018) it had also problems in dealing with the countries issues and introduced repressive measures against its opponents, which led to demonstrations organized by the social media. Tálas and Varga (2012) evaluates that El-Sisi's government is yet to restore Egypt's traditional regional leading role that is beneficiary to the global powers: the United States, Russia and China, which want to strengthen their influence in the region. As Af-tadilian (2017:25) puts it, its role as a mediator between Arab countries could again become reality if it could overcome its recent restrictive politics, economic problems, and with the help of global powers in the fight against terror it could regain its past position as the leading Arab country.

It is also worth to mention – according to the program of the Hungarian Ministry of Foreign Affairs and Trade (2011:44) – that the Hungarian foreign and security policy is also affected by the ongoing events and the stability of the MENA countries is of great importance to the Hungarian Government and the new "Southern Opening" policies, which articulates the Hungarian role in the regions stabilization.

EGYPT AND THE "ARAB SPRING"

Egypt witnessed a series of unprecedented demonstrations in the winter of 2011. The demonstration started after a Tunisian worker, Mohamed Bouazizi set himself on fire, because of the difficult economic and political opportunities in his country. It was a desperate act to show the difficulties what he and his generation, a young minded and freedom-supporting youth faced all over the region. The problems of the North-African and Middle-Eastern countries have a common ground. The Arabic people in general live under authoritarian governments, which struggle to uphold a balanced economic and social background. The young generation which grew up in poverty but got to know better the western type of democratic thinking via the social media and other means of learning decided to act upon their sudden chance, thus the so called "Arab Spring" began. After Tunisia Egypt was the first country to face the events of the uprisings. From January 25 to February 11 – the ousting of President Hosni Mubarak – onwards the Egyptian society felt to show its dissatisfaction of the ruling regime. The Tahrir Square became the main area of the protests, where the

people gathered and demonstrated peacefully. At the end the protesters reached their goal, and Hosni Mubarak had to go. There are a lot of debates about the nature of the first period of the Egyptian "Arab Spring". Was it in first place really a revolution? Revolutions in the Western sense usually change the ruling regime with its elite. In general it differs what amount of people participates in them and what timeline does it follow. The demonstrations were mostly successful, but the old regime's elite stayed in power. A revolution cannot be called complete only because a dictator was ousted. It is not the clear sign of democratic rule, and it is not freedom as in what we live in the West. Besenyő and Marsai (2012) believes that because the previous elite stayed in power, it could be concluded that in fact it was not a revolution.

After some hesitation the Muslim Brotherhood also took part in the events. The islamist movement is a decisive part of the Egyptian society, and it has deep roots in it. There were also secular elements in the demonstrations, for example Mohamed ElBaradei (the former Director General of the International Atomic Energy Agency). After the ousting of President Mubarak the military took its usual role as the settler of internal conflicts, and gained power. It organized a military council, the SCAF (Supreme Court of Armed Forces) which withdrew the constitution and held new parliamentary and presidential elections. Besenyő and Miletics (2014:185-186) thinks that the Muslim Brotherhood's newly organized party, the Freedom and Justice Party (FJP) and its leader Mohamed Morsi rose to power on 24 June with 51,73 percent of the votes. Farahat (2011) suggests that the SCAF didn't totally erase its ties to the islamists, which is based on some facts that point to the army's connections with the Muslim Brotherhood (for example involving the sharia in the constitution). Jászberényi (2011) is concerned that the islamists will win the elections, and the people of the street were not so sure what the future holds for them with the islamists: they didn't really trust the movements intentions. Besenyő (2011:64) suggested that the MB's rise to power may cause its radicalization, and after its support for the secular democratic uprisings on the Tahrir Square it can easily shift to its original islamist opinion, and neglect the will of the Egyptian people for a real transformation of the government to a democratic state

From 24 June 2012 to 2013 the Muslim Brotherhood came to power backed by the army. It is debatable, what and how did the MB achieve. The extent of this paper is too short to list all of them, but it is worth to mention some of the views. It is usually agreed, that the Muslim Brotherhood took on an islamist approach to the governing of the country. Before the elections the islamist organization was only a movement, although it had several ties to the society and to the military. (Farahat (2011) relates that it is an Interesting fact, that the roots of the Egyptian military-based governance are intertwined with the Muslim Brotherhood, and some officers of its radical wing, the Misr al-Fatat or Young Egypt were fond of Hitler and Mussolini.) This was the first time in the organization's history that it reached political rule over the country. According to the MB's ideology, it was a rightful fear that the islamist could use their power to install a sharia-based constitution and government, which would lead to the emergence of terrorism. Besenyő (2011:75) suggests that this fear seems to have become reality at the time. The Muslim Brotherhood failed to live up to the expectations of the people. They wanted a secular change in the government, which would have solved their problems. Besenyő and Miletics (2014:191) says that instead, Morsi's government – as it was previously expected – can't be called democratic: they relied mostly

on their islamist beliefs, Besenyő and Miletics (2014:197) suggest that this could be understated by the fact that the islamists persecution of the Coptic Christian minority and their handling of women. Hassan (2013) calls Morsi's rule "ikhwanization", in which the president wanted to apply the MB's islamist opinions on the Egyptian government. Mr. Morsi wanted to adjust the country to his and his organizations islamist beliefs, but in fact he couldn't rise to the level of serious politics. The Muslim Brotherhood made mistakes during its rule, and the FJP's wrong decisions amplified this result. Besenyő and Miletics (2014:227) is on the opinion that instead of reforms it wanted to ensure its position in power. The president himself made errors, for example he couldn't handle the critical journalist. He also suffered from legitimization crisis: his only means were the elections, which were not enough for him to be recognized as the nation's leader. Besenyő and Miletics (2014:227-232) suggests that he didn't mend the country's economic and social problems, so it could be concluded that his rule was unsuccessful. Gömöri (2015:79) is concerned that the main reason for his fall was his yearning for individual rule and his power-hungriness. He committed the mistake of not taking seriously the military. This led to the new revolutions, which cost him his governance.

The new revolutions led to the military-supported rule of General Abdel Fattah el-Sisi. He reorganized the government, which he based mostly on the army. He has used repressive methods against the islamist and secular opposition. Abrams writes (2016) that the government arrested several human rights activists, journalists, and it has reacted unfriendly concerning civil organizations. It has made lots of unwelcome decisions, which led to demonstrations. Dawoud (2016) thinks that in July 2016 it gave two of its important islands, Tiran and Sanafir to Saudi Arabia, which led to protest and arrests in the country. Another troubling issue arose from the debate regarding the Friday sermons. The government wanted to impose a state-based religious text-interpretation, while al-Azhar – one of the most prestigious religious and scientific institute in the Arab world – wanted to control the training of preachers. The Arab Weekly (2016) relates that with the imposing of this law the government says it would like to control the country's terrorist threat. Ibrahim (2016) is on he opinion that el-Sisi tried to reassure the demonstrators: he said he will do everything to handle the recent disturbing issues of the country, for example the death of the Italian student, Giulio Regeni and the plane-crash of a Russian plane near the terrorist-ridden Sinai Peninsula. Aftadilian (2017:27) says that if President el-Sisi will be able to control Egypt's troubling issues, the country could again regain its role as a regional power that can handle the issues of the Arab world.

EGYPT'S GEOPOLITICAL AND STRATEGIC SITUATION

First of all the geopolitical dimensions of the MENA (Middle East and North African) region are very complicated. Besenyő thinks The opinion has shifted slightly: Besenyő (2011:53) now thinks that the world is not two-dimensional anymore. Not only The United States and Russia have influence in the area, but new countries appeared in the race of regional competition: for example China, Turkey, India, and Brazil. In Besenyő and Miletics's (2014:201) opinion the new global or regional powers wish to enlarge their role in the geopolitical level. It can be concluded that China is one of the biggest global actor that rose to

eminence in the recent decades, Russia is trying to restructure its positions as a global superpower and Turkey is also yearning to become a regional power in the region.

It's worth to examine the goals of the different global powers during the so-called "Arab Spring". The traditional global powers were the USA and Russia (then Soviet Union). After the end of the Soviet Union it looked like that the USA gathered more influence in the area, and Russia was in formation. It has recovered from its decline. Nevertheless some new global actors appeared on the scene: China, India, Brazil and others. One of the most important is China, which has recently become one of the most prestigious political power in the region. These three are the current superpowers, so it is inevitable to assess their regional importance in the light of the "Arab Spring" and Egypt's turmoil.

Besenyő and Miletics (2014:201) reached the conclusion that in recent years the United States has maintained its global presence in the MENA region, and it looks certain that it will not stop pursuing its goals in the region. Tálas and Varga (2012) suggests that the USA was at first perplexed at the events of the "Arab Spring", and it took for them some time to recover and take part in the events. The USA has traditionally defined itself as the exporter of the democratic thought and governmental form, so it is not surprising that the country wants to continue this approach. Besenyő (2011:61) writes that although temporarily it appears to have achieved some success during the "Arab Spring", after the Islamist governments it seems unclear whether it has reached its goal in exporting democracy to the region. Miletics (2016:255) thinks that the USA had traditionally lots of influence in the region, but this trend seems to change, and the Cold-War-era power-monopoly of the country is in question now as Russia and other powers grow to eminence. The USA and the West has traditionally supported the countries to fight terrorism and promote democratic trends, but with controversial results. In the case of Egypt the USA has a unique relationship with the country and it gives significant amount of support to it in order to help its battle against radicalism. Besenyő and Miletics (2014:244-245) believes This could be beneficial for both Egypt and the United States: Egypt relies on the funds for its economic problems and the US wants it to become regional power in exchange to promote its gains in the region against terrorist activities. Egypt is very important for the US, because – according to research – it could promote its role as a mediator between the traditional Sunnite-Shiite conflict (mainly Saudi-Arabia and Iran). It is in the interest of the United States to help Egypt rise again to its original power in the MENA region, since it could be a good partner of the country in dealing with the sectarian conflict between the Shiite and Sunnite countries. As Aftandilian (2017:29-31) puts it the reasons are clear: it has no Shiite minority, it had no religious – only historical – conflicts with Iran, it is regionally far from the hotspot of the events, it could lessen the sectarian conflict with its moderate approach, and last but not least it has a significant army of 4800 tanks, 1100 warplanes and 470000 soldiers. Gazdik (2011:85) suggests that Egypt's importance is also emphasized by the fact that the USA relies heavily on the use of the Suez Canal and the country's airbases.

The other important country in the region is Russia. Miletics (2016:255) writes that since the end of the Cold War it wants to expand, and sees a lot of potential economic and political value in the area. Its political philosophy has not changed in that it wants to regain some part of its leading role in the region. It's important to note that the MENA region has secondary importance for Russian politics, but it is of considerable importance to the country's economy. As the Soviet Union had fallen, Russia wants to find new allies in the regions,

while holding on to its original partners. These include Saudi Arabia and the GCC-countries, Iran and Israel. It also has geopolitical interest in the region because of its considerable Muslim minority. Russia's political elite has its thought about the "Arab Spring": in Tálas and Varga's opinion (2012) there are three major political views about it in the country: the first group sees it as influence-seeking of the West, the second finds it as the sign of the weakening of the US, and the third is a pragmatic-economical approach: it considers the economic and energetic benefits for the country. According to the scholars, the first and the third is the most apparent view among the opinions. Thus Russia wants to expand its political power and regain its global role in the region.

The new global power in the region is China. The country went through an enormous improvement politically and economically since the 70's. China generally distances itself from the global powers. Regarding the MENA region it usually follows a slower but wise approach: it doesn't show itself as a mediator in the area's events, but its political and economic influence has grown considerably in the region. For China Egypt is of great importance: it has strong economic ties to the country, thus it regards the upheaval important for its foreign policy. Tálas and Varga (2012) supposes that the country could be one of the winners of the "Arab Spring".

After the global powers we can't exclude the assessment of the newly rising regional actors. One of the most important newcomers is Turkey, which had grown relatively well in the region. The country – once the right hand of the West and the USA in the region – has gained considerable independence. This can be clearly seen in the events of 2003, when it didn't let its air-space to be used by the American forces. Besenyő and Miletics (2014:203) thinks this meant that from then on it recognized itself as a sovereign state. Miletics (2016:256) suggests it is obvious from the ongoing politics of the country that it wants to become a regional leading power among the Muslim states. The country wants to extend its bilateral relations with the regional powers, as President Recep Tayyip Erdoğan tries to open new diplomatic relations with the Arabic states. In the wake of the "Arab Spring" Turkey also witnessed a change of thinking – the appearance of a movement which could be called neo-ottomanism. Besenyő and Oláh is on the opinion (2012:139-140) that with Egypt's setback the country had become a real political power in the region. Miletics (2016:257) and Besenyő and Miletics (2014:204) are on the opinion, that if Egypt had also achieved leading role during the "Arab Spring", it could have changed the whole outlook of the MENA region and it would have affected the global and regional powers outlook.. Besenyő and Miletics (2014:203-204) supposes that as well as Russia, China and Turkey also looks at the so-called "Arab Spring" as an opportunity to grow, and use the events to its regional economic, diplomatic and military expansion.

Last but not least let's take a look at another decisive regional power's situation: how did the events of the "Arab Spring" affected Israel? As it was mentioned before, Israel has strong ties with the United States and relies on its help. Nevertheless Israel was neutral in the wake of the events of the "Arab Spring": it did not affect the Palestinians too much and the conflict between Israel and the Palestinian Authority remains the same. The issue Israel is most concerned about is the radical islamist terrorism on the Sinai. According to Eldar's (2003) opinion, the treaties Egypt and Israel had made – the Camp David Accords (1978) and the Egypt-Israel Peace Treaty of Sadat (1979) – are not so good for Israel, because the Egyptian government sometimes obstructs the peacemaking process between the

Palestinians and the Israelis. Aftidilian (2017:27) says that of course this is only one side of the opinions, and the issue is controversial and needs a lot of thinking and academic research. As it was mentioned before, it is suggested that if Egypt could improve its regional security policy in the Sinai, it could get political leverage and regain its leading role among the Arabic countries.

EGYPT'S SECURITY POLICY IN THE LIGHT OF THE HUNGARIAN RELATIONS

Arguably the most important part of the ongoing events is the political security of Egypt and its environment. The stability of the North-African countries or the MENA region depends on a lot of issues, which are overly present in Egypt. There are of course lots of hypothesis' about the different movements and governments that have appeared in the shadow of the "Arab Spring". In the field of political security the scholars concentrate mostly on the issues of islamism or islamist governments and their effects on the civil society, radicalism, terrorism, migration and the military's role in the country. Accordingly in this paper these topics will be evaluated in this order, as to make the themes more apprehensible for the general readers.

The first issue is of course the islamist movement in the country. The Muslim Brotherhood has a radical wing, which has ties to terrorist organizations. The islamist organization became a political power, and it realized the opportunity in the ongoing protests. After joining the secular demonstrators, it rose to power and had controversial issues. There is a debate about the MB's rule (2012-13) which is concerning about the country's security outlook. The majority of the scholars think that the FJP and president Morsi adopted an islamist view, which had serious security consequences. Besenyő and Marsai (2012) evaluates that the opinions differ about the nature of the islamist rule and what comes out of it: one opinion after the first elections concludes that the real question is whether the islamist rule will be moderate or radical. Besenyő (2011:63) also states that regardless of which islamist party gets to rule, that will not be good for the country's international reputation and it could cause a security conflict. Gömöri (2015:79) thinks that the failure of the Brotherhood's rule could also pose a threat: if the Muslim Brotherhood has to go to exile, it will definitely return to its original methods, and it is also important, that the radical wing of the organization could legitimize its actions and methods with president Morsi's controversial rule: they will simply say that the islamism can't be implemented in politics, instead it is rightful to use excessive methods to ensure the islamist view's success. Jászberényi (2011) writes that it gives a new light on the events that some of the experts think the islamists and the army are together in the race for power and rule, so that also raises a lot of questions. It is also not very reassuring that according to research the moderate majority of the Egyptian people in general doesn't regard the radical threat as a real danger, and they are not very supportive of democratic tendencies in the country. Auxier (2011) is on the opinion that indeed, the majority of the asked civilians think that the appearance of Islam in the political arena is a positive change in the government's structure. Farahat (2011) relates that of course as much as some of the mainstream Western so-called scholars would like to see them, Muslims are not by nature terrorists or suicide bombers, who aim to destroy the Western civilization.

The second issue in this paper will be about the security threat of the radicalization

of Islam and the ongoing terrorist activities in the region. The main organizations that trouble the international community are ISIS, Al-Qaeda and its affiliates. Besenyő (2011:74-75) believes in Egypt there lingers a security issue: during the Muslim Brotherhood's rule, some Islamist political prisoners got prestigious offices in the government, which foreshadows the reality of the emergence of terrorist organizations, and that could lead to the destabilization of the region.. In Egypt the most troubled part is at the Israeli border on the Sinai Peninsula. In recent times – especially under the Islamist rule – there has been a lot of terrorist activities in the area. Ibrahim (2016) suggests that the now military-led government is said to support the fight against terrorism. Israel and Egypt have common interests: the Sinai has been the epicenter of a series of terrorist attacks and radical atrocities, which affects both countries. It has traditionally been a buffer-zone between the two countries: the events that occur in this place have significant relevance. Miletics (2016:257) says it is inevitable to note that the Egyptian army is one of the guarantees to ensure the peace in the region, since it controls the terrorist activities in the hotspot. It is also worth mentioning one of Egypt's most prestigious ally's, the US's opinion: its security policy focuses on the fight against terrorism after the 9/11 terrorist attacks on the country. Aftadilian (2017:xiii) thinks the fight against groups like ISIS is a complex issue, and it doesn't only require military support, but also a long-term ideological program. Aftadilian (2017:25) is on the opinion that the most important goal of the incoming American funds to the country is to make sure that the state doesn't destabilize.

Next let's examine the ongoing trends of military activity, national and international conflicts and the problem of migration. The ruling military elite is now in power, and it has a lot of responsibilities. Besenyő and Miletics (2014:193) writes in these last phases of the turmoil it is very important for the military to take control of the state, or else it could destabilize and even a civil war could break out.. Besenyő and Miletics (2014:245) suggests it has been mentioned, that the Egyptian army is one of the most competent powers in the region, so it has a lot of responsibility regarding security issues. The Egyptian army also needs international support: its incoming funds from the United States help it to stabilize the Sinai Peninsula from the terrorist attacks. There have been some disturbing security leaks in the country's defense. One of them is the crash of a Russian civilian flight that caused many deaths. The Russian authorities stated it was a terrorist attack, after an affiliate of ISIS took responsibility of the actions. The Russian government stopped its tourism in the country which severely damaged the Egyptian economy. The other issue that caused international concern is the death of the Italian student Giulio Regeni. He was found tortured to death on the roadside. Ibrahim (2016) states that Egypt's official reaction is that they do everything they can to mend the diplomatic conflict. Of course it can't be ignored that one of the biggest problems the European countries and the EU currently faces, the continuous flow of migration to the continent caused several troubling problems for the European nations. One of the most important problems in Egypt about migration is of the Coptic minority, whose situation deteriorated a lot under the repression of Morsi's government. It is noteworthy that the migration has started even before the "Arab Spring", but not with the Muslims. Besenyő and Gömöri (2013) proposes it was the Christians who first migrated from Egypt because of the atrocities committed against them by the Islamists.

Last but not least it is important to present Hungary's foreign and security policy in the light of the ongoing events in the North-African or MENA region. The official view of

the Hungarian Government that the region is very important for the Hungarian-North African relations. We can assume that the Hungarian diplomacy – at the height of its presidency of the European Union – was first perplexed, but it was in control of the situation. It can be emphasized that the handling of the Libyan crisis was outstanding. Our foreign policy's concerns are: the strengthening of the regions peace, security policy and our energy politics. The stability of the region is in fact very important for the country because of the global migration emerging from the area. We are eager to take part in international military missions (for example UN). Hungary has unique relations to the region because of its family ties to the country. The policy of the Hungarian Ministry of Foreign Affairs and Trade (2011:43-45) concentrates on the expanding of our foreign investments, so in general we can conclude that the region is of great importance to Hungary.

CONCLUSION

In the light of the gathered facts it could be concluded, that the "Arab Spring" and its ongoing movements are still not over. The "Arab Spring" brought about a change in the approach to the Egyptian politics, with a democratic younger generation. However the islamists appeared on the scene and won the elections. Their rule was controversial and their islamist approach frightened the Egyptian civil society. Consequently the military took over, and president el-Sisi established an autocratic but somewhat democratic military-led rule. Egypt's geopolitical issues are very complex and they can be summarized as the country struggles to regain its previous role as the mediator between the Arabic states. The Egyptian state faces a lot of internal and external security problems: democratic change, islamism, radicalism, terrorism, migration and military security issues.

It is important that the country is very important for the Hungarian foreign policy, which recently announced its "Southern Opening politics", and is eager to expand its political and economic relations with the region.

RELEVANT LITERATURE

- Abrams, Elliott (23 March 2016): *Repression deepens in Egypt*. Blogbejegyzés, cfr.org. <https://www.cfr.org/blog/repression-deepens-egypt> (letöltés: 2018. 08. 06.)
- Aftandilian, Gregorij (2017): *Can Egypt Lead the Arab World Again? Assessing Opportunities and Challenges for U.S. Policy*. USAWC Press, ssi.armywarcollege.com. <https://ssi.armywarcollege.edu/pubs/display.cfm?pubID=1352> (letöltés ideje:2018. 08. 05.)
- Auxier, Richard C. (31 January 2011): *Egypt, Democracy and Islam*. Pew Research Center, pewglobal.com. <http://www.pewglobal.org/2011/01/31/egypt-democracy-and-islam/> (letöltés ideje: 2018. 08. 06.)
- Besenyő János (2011): "Arab Tavasz" – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. *Kül-Világ*, VIII, 4, 51-75 pp.
- Besenyő János – Gömöri Roland (2013): *Arab Spring, Christian Fall? - The situation of the Christian minorities in the Middle East after the Arab Spring*. ICT, ict.org.il.

- <https://www.ict.org.il/UserFiles/Arab%20Spring%20Christian%20Fall.pdf> (letöltés ideje: 2018. 08. 06.)
- Besenyő János – Marsai Viktor (2012): *The First Anniversary of the 'Arab Spring' – what kind of changes have taken place since then?* Tradecraft Review. Periodical of the Military National Security Service, 2, 5-16 pp.
- Besenyő János – Miletics Péter (2014): *Országismertető. Egyiptom. Második bővített kiadás.* Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat kiadványa, Budapest, 184-210, 225-250. pp.
- Besenyő János – Oláh Péter (2012): *One of the new competitors in Africa: Turkey.* AARMS, 11, 4, 135-148 pp.
- Dawoud, Khaled. (28 July 2016): *Tiran and Sanafir Trials Continue to Reverberate in Egypt.* Atlantic Council. Atlantic Council, atlanticcouncil.org. <http://www.atlantic-council.org/blogs/menasource/tiran-and-sanafir-trials-continue-to-reverberate-in-egypt> (letöltés ideje: 2018. 08. 06.)
- Eldar, Dan. (01 September 2003): *Egypt and Israel: A Reversible Peace.* Middle East Forum, meforum.org. <https://www.meforum.org/articles/2003/egypt-and-israel-a-reversible-peace> (letöltés ideje: 2018. 08. 10.)
- Farahat, Cynthia (01 June 2011): *The Arab Upheaval: Egypt's Islamist Shadow.* Middle East Forum, meforum.org. <https://www.meforum.org/articles/2011/the-arab-upheaval-egypt-s-islamist-shadow> (letöltés ideje: 2018. 08. 06.)
- Gazdik Gyula (2011): *Az egyiptomi választások előzményei, eredményei és a politikai gátszakadás.* Nemzet és biztonság, 1, 73-87 pp.
- Gömöri Roland (2015): *Régi-új terroristák – a Muszlim Testvériség Egyiptomban.* In: Kiss Álmos Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadárszervezetek.* Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, Budapest, 51-80 pp.
- Hassan, Kawa (19 April 2013): *Egypt's Muslim Brotherhood: 'Ikhwanization of state' or 'statification of Ikhwan'?* Democracy Digest, demdigest.org. <https://www.demdigest.org/egypts-muslim-brotherhood-ikhwanization-of-state-or-statification-of-ikhwan/> (letöltés ideje: 2018. 08. 10.)
- Ibrahim, Ezzat (Chief Editor) (22 August 2016): *Egypt's Sisi tackles foreign policy issues in lengthy interview.* Ahram Online, english.ahram.org. <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/240378/Egypt/Politics-/Egypts-Sisi-tackles-foreign-policy-issues-in-lengt.aspx> (letöltés ideje: 2018. 08. 06.)
- Jászberényi Sándor (2011. augusztus 22.): *Mi jön az arab forradalmak után? Iszlamista előretörés Egyiptomban.* HVG, hvg.hu. http://hvg.hu/vilag/20110817_iszlamista_egyiptom_fundamentalista (letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- Miletics Péter (2016): *Egyiptom a "tágabb" keleti Mediterráneum geopolitikai eseményeinek fókuszában.* In: Vogel Dávid – Mező András (szerk.): *Mediterráneum: múlt, jelen, jövő.* Budapest: Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, 251-276. pp.
- N. Rózsa Erzsébet (2015): *Az Arab Tavasz. A Közel-Kelet átalakulása.* Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest.
- Reuters Staff (28 July 2018): *Tweets scorn Egypt's Sisi in renewed online criticism.* Reuters, Cairo Bureau, reuters.com. <https://www.reuters.com/article/us-egypt-media/tweets-scorn-egypts-sisi-in-renewed-online-criticism-idUSKBN1KIOM5> (letöltés ideje: 2018. 08. 20.)

Tálas Péter – Varga Gergely, 2012. *Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán II.* NKE SVKK Elemzések, 20. svkk.hu. <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2012-20-strategiai-torekvesek-a-sziriai-valsag-kapcsan-ii-talas-p-varga-g.original.pdf> (letöltés ideje: 2018. 08. 06.)

The Arab Weekly staff (14 August 2016): *Tensions build in Egypt over Friday prayer sermons.* The Arab Weekly, thearabweekly.com. <https://thearabweekly.com/tensions-build-egypt-over-friday-prayer-sermons> (letöltés ideje: 2018. 08. 06.)

A NATO ÉS A DÉLI SZOMSZÉDSÁG

NATO AND THE SOUTHERN NEIGHBORHOOD

SZAKALI MIKLÓS¹

ABSZTRAKT

2014-ben megváltozott Európa biztonsági környezete, melynek hatására felértékelődött a déli szomszédság szerepe a déli stratégiai irányból várható biztonsági kihívások kezelésében. A NATO döntést hozott a partnerségi kapcsolatok további erősítésére a déli régiók stabilitásának fokozása érdekében. Cikkemben azt vizsgálom, hogy ez a megújuló erőfeszítés változtat-e a Dél és Nyugat között jelenleg is meglévő bizalmatlanságon. Fontos kérdésnek tartom, hogy a Szövetség képes lesz-e (vagy ambiciózus) meghatározó ¹erővé válni a térségben, vagy továbbra is egy szűken értelmezett biztonsági forgatókönyvet követ az aktuális politikai folyamatokra és biztonsági eseményekre való reagálásként. A déli szomszédság alatt a NATO általában a Közel-Keletet és Észak-Afrikát érti, ebben a cikkben azonban főleg az afrikai térségre fókuszálok.

Kulcsszavak: NATO, biztonság, partnerség, déli szomszédság, biztonsági környezet

ABSTRACT

In 2014 the security environment of Europe has drastically changed and therefore the importance of the southern neighborhood has significantly increased in answering the challenges emanating from the South. The Alliance decided on further strengthening the partnership with the countries of these regions in order to enhance our common stability. In this article I explore if this renewed impetuous will be able to change the currently existing mistrust between the West and the South. I consider it as an important question if the Alliance will be able (or ambitious enough) to become a decisive power in these regions or just follow a narrowly interpreted security scenario as a reaction for the current political and security events. Under the southern neighborhood the Alliance

¹ mszakali@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-8983-3855 | doktorandusz, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

consider the Middle-East to North-Africa, in this article I mainly focus on the African region.

Keywords: NATO, security, partnership, southern neighborhood, security environment

---

BEVEZETÉS

A NATO 2014-es Walesi csúcstalálkozója meghatározó jelentőségű volt, és fordulópontot jelentett a Szövetség számára a megváltozott euró-atlanti biztonsági környezet kihívásaira történő válaszadással. A csúcstalálkozó elsődlegesen az orosz - ukrán konfliktus nyomán kialakult biztonsági kihívásra reagált, ugyanakkor szintén az első bekezdésben azonosították Európa déli szomszédságot, mint biztonsági kihívást az euró-atlanti térségre. „*Growing instability in our southern neighbourhood, from the Middle East to North Africa...*” (NATO, 2014:1) („Növekvő instabilitás a déli szomszédságunkban a Közel-Kelettől Észak-Afrikáig...”).

Nem kétséges, hogy a hangsúly az orosz fenyegetésre való reagáláson volt, különösen annak ismeretében érthető ez, hogy a 2014 márciusában a Szövetséget felkészületlenül érte és sokkolta a Krím-félsziget orosz megszállása és elcsatolása Ukrajnától, az orosz hibrid hadviseléssel való szembesülés (a délkelet-ukrajnai harcokban felségjelzés nélküli orosz katonák „zöld emberek” bevetése) és a szeparatisták orosz támogatása. Különösen azok a nemzetek igényelték a Szövetség kollektív védelem melletti elkötelezettségének megerősítését, amelyek egy orosz támadás esetén potenciálisan frontországokká válhatnak, így Lengyelország, a Balti-államok, Bulgária, Románia. Ez azonban bizonytalanságot, helyenként aggodalmat okozott azoknál a déli nemzeteknél (Olaszország, Görögország, Törökország, Spanyolország és Franciaország), amelyeket a déli szomszédságból eredő biztonsági kihívások érintik elsősorban és nem az orosz fenyegetés. Attól tartottak, hogy a Szövetség figyelme és erőfeszítésének a súlypontja áttevődik keleti irányba és a déli irányból jelentkező biztonsági kihívásokra sem akarát, sem pedig erőforrás nem marad.

A záródokumentum próbál kiegyensúlyozott megközelítést alkalmazni, megnyugtatta a keleti és a déli szövetségeseket egyaránt azzal az üzenettel, hogy minden nemzet biztonsága azonos fontosságot élvez és egyik irány sem lesz elhanyagolva. Mindezek alátámasztásaként fogadták el a NATO Készenléti Akciótervét (Readiness Action Plan), olyan erők és képességek létrehozására, amelyek egyaránt képesek gyors választ adni a keleti és a déli kihívásokra. Figyelemre méltó, hogy a dokumentum még úgy is jelentős teret szentel a déli szomszédságnak (Közel-Kelet és Észak-Afrika), hogy annak csaknem egy harmada (31 bekezdés) az orosz-ukrán konfliktus nyomán kialakult helyzetre reagál. Szintén feltűnő, hogy míg a 2012-es chicagói csúcstalálkozó zárónyilatkozata a Mediterrán Dialógus (MD) és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés (ICI) országait említi, addig Walesben üdvözlük a Száhel-övezet biztonságáért tevékenykedő szervezeteket (EU, AU) és szövetségeseket. A Szövetség kilátásba helyezi, hogy felkérés esetén megvizsgálja a segítségnyújtás lehetőségét a térség problémáinak kezelésében. Ez azért is jelentős lépés, mert egy csúcstalálkozó zárónyilatkozatába első alkalommal került be a NATO esetleges szerepvállalásának lehetősége a Száhel-övezetben, annak ellenére, hogy némely tagország már eddig is komoly szerepet vállalt az itt található országokban. Erre az egyik legjobb példa Törökország, amely a

megújított kül és biztonságpolitikai érdekeinek megfelelően igen komoly pozíciókat szerzett Szomáliában, ahol egyébként NATO művelet is folyik. (Besenyő, Oláh 2012: 135-148)

A BIZALOM HELYZETE A NYUGAT ÉS AFRIKA KÖZÖTT

Felmerülhet a kérdés: változott a NATO stratégiája a déli szomszédsággal kapcsolatosan? A stratégia nem változott, viszont a délről jövő biztonsági kihívások növekedésével összhangban a NATO nagyobb befolyást, hatékonyabb információáramlást és együttműködést szeretne a térség országaival és nemzetközi szervezeteivel. Van-e a NATO-nak stratégiája a különböző régiókra, térségekre? A cikk későbbi részében nyilvánvalóvá válik, hogy a Szövetségnek nincs regionális stratégiája, nem földrajzi egységek szerint történik a stratégia kialakítása, hanem a biztonsági kockázatok alapján. A Közel-Kelet és Észak-Afrika szinte minden dokumentumban egy egységként kerül említésre, mivel mindkét térségből hasonló biztonsági kihívások (gazdasági és politikai válságok, széteső államok, diktatúrák, terrorizmus, illegális migráció) érik a Szövetséget. Mindezek kezeléséhez a Szövetség azonos eszközrendszert fejlesztett ki és próbál alkalmazni a helyi sajátosságok figyelembevételével. Azonban a déli szomszédságra fordított nagyobb figyelem és szerepvállalás a legjobb akarat mellett sem egyszerű feladat tekintettel a történelmi tapasztalatokra és napjaink eseményeire, valamint ezek következményeként kialakult bizalmatlanságra. Nézzük meg egy kicsit részletesebben a kérdések hátterét.

Célszerűnek tartom különválasztani a fent említett térségeket, mert az onnan származó kihívások ugyan hasonlóak, azonban teljesen más a Közel-Kelet és Afrika politikai, gazdasági, történelmi és kulturális háttere, amely a múltban is meghatározta és jelenleg is nagy hatással van a fejlődésük irányaira. Tudomásul kell venni, hogy a biztonságunk (Európa biztonsága) összefügg a környezetünk, így Afrika biztonságával is. Amennyiben a jelen biztonsági problémáit nem kezeljük és a jövő kihívásaira nem reagálunk időben (most) akkor csak tovább rontunk a jelenleg is fennálló problémákon. A jelenleg Afrikából származó biztonsági kihívásairól nem sok szót ejtenék, mivel sokan, sokszor leírták, feldolgozták azokat. Sokkal fontosabbnak tartom néhány várható folyamat felvázolását és az azokhoz kapcsolódó kihívások érzékeltetését.

Afrika népessége jelenleg is fiatal és folyamatosan növekszik. Az ENSZ előrejelzése szerint Nigéria népessége 2050-re meghaladja az USA népességét, ezzel a világ harmadik legnépesebb országává válik India és Kína után. 2050-ig a világ népességnövekedésének a fele kilenc országra fog koncentrálni, melyek közül öt afrikai. Ez a gyors népességnövekedés magában hordozza a lehetőségét a kontinens gyors gazdasági növekedésének, valamint a globális gazdasági folyamatokban való jelentős szerepvállalás lehetőségét is, ahogy ez történt Kína, India és a dél-ázsiai térség esetében. Ugyanakkor, amennyiben a gyors népességnövekedés nem párosul hasonlóan gyors és nagyarányú gazdasági növekedéssel, akkor a megnövekedett fiatal népesség csak destabilizáló tényezőt jelent Afrikában és Európában egyaránt. Jelenleg is tapasztalhatjuk a migráció és a terrorizmus hatásait, azonban a népességnövekedést figyelembe véve a várható következmények méreteiben, megjelenési formáiban, komplexitásában és hatásaiban lényegesen fenyegetőbb lehet. Nem lehet kizárni a rejtett és nyílt fegyveres konfliktusok lehetőségét, valamint az európai értékrend és társadalmi berendezkedés alapjaiban történő destabilizálását. (Van Staden-Sidiropoulos, 2019:6)

Változott-e a NATO Afrikával kapcsolatos stratégiája? Nem, mivel ilyen nem létezett és most sincs. A Szövetségre létrehozásától kezdve az alapvető biztonsági kihívást a Szovjetunió és a Varsói Szerződés jelentette. Mivel abban az időben a biztonsági kihívást leszüktették a két világrendszer lehetséges katonai összeütközésének kérdésére, ezért a NATO alapvető feladata az ellenük való katonai erő és képességek biztosítása volt. Mivel a kor biztonságelméletei nem azonosítottak más biztonsági tényezőt, így nem is volt szükség külön stratégiára azok kezeléséhez. Afrika jelentős része a Szövetség megalakulását követően még hosszú ideig gyarmati sorban volt a NATO alapító tagjainak gyarmataiként, így - szándékukon és akarataikon kívül - hozzájárulói voltak a kelet-nyugati szembenállásnak, valamint a nyugati háborús felkészülés gazdasági és katonai terheinek viselésének. A mai szemlélet alapján ellentmondásosnak tűnik nemzetek gyarmati sorban, elnyomásban tartása és a Washingtoni Egyezmény (NATO, 1949:1) bevezető sorainak tartalma a szabadság, közös hagyományok, civilizáció védelméről, amely a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog uralmán alapul.

Az 1960-70-es években gyarmati rendszer felbomlása során Afrikában először a földközi-tengeri államok váltak függetlenné: az olasz gyarmat, Líbia; a francia fennhatóságú Algéria, Marokkó és Tunézia. A 70-es évek elején a portugál gyarmatok is felszabadultak: Mozambik és Angola. De néhány országnak csak a 80-as évekre sikerült kiharcolni függetlenségét pl. Zimbabwe 1980. A függetlenség kivívása sok esetben véres háborúkba torkollott a gyarmattartókkal, majd több helyen polgárháborúként folytatódott (Angola, Mozambik, Kongó, stb). Tekintettel arra, hogy mindezek az események csak 40-50 éves múltra tekintenek vissza, amely nem tekinthető történelmi távlatnak, és erősen bevésődtek az emberek tudatába, nem meglepő az európai, a nyugati világgal és emberrel szembeni bizalmatlanság.

A gyarmati rendszer felbomlása után sem sokat változott a bizalmi helyzet a Nyugat és Afrika között, mivel általában erőszakos úton, sok esetben katonai puccsal ragadták magukhoz a hatalmat egyes vezetők és diktatórikus, elnyomó módszerekkel kormányoztak hosszú évtizedeken keresztül (Ben Ali tunéziai elnök 1987-2011., Robert Mugabe zimbabwei elnök 1987-2017., Moammer el-Kadhafi líbiai elnök 1969-2011.). A Nyugat ezekben az esetekben nem tartotta elsődrendű kérdésnek az egyébként sokat hangoztatott demokráciát és jogállamiságot valamint az emberi jogok tiszteletben tartását. 2001. szeptember 11 után a terrorizmus elleni harcban való együttműködés érdekében jelentős nyugati támogatásokat kaptak ezek a diktatúrák és az emberi jogok kérdése még kevésbé volt téma az együttműködés során. Ez lehetőséget adott több afrikai diktatórikus rendszernek a terrorizmus elleni harcra hivatkozva, fokozott korlátozó és elnyomó rendszabályokat bevezetni és alkalmazni a politikai ellenzékükkel és polgáraikkal szemben, amely felett a Nyugat szintén szemet hunyt.

Sok példát lehetne még említeni a Nyugat szerepvállalásairól Afrikában, a ruandai mészárlástól kezdve a kalózkodás elleni és a líbiai műveletekig. Egyes esetekben az elmaradó katonai beavatkozás (Clinton, 2013) szabad teret engedett a népirtásnak és okozott generációkra kiható traumát. Az USA nemcsak hogy nem küldött csapatokat, de sikeresen dolgozott a Ruandában lévő ENSZ erők megerősítésének megvétőzésán és szorgalmazta eltávolításukat.

A NATO egyik legjelentősebb Afrikával kapcsolatos szerepvállalása a kalózkodás elleni tengeri művelet volt Operation Ocean Shield (NATO, 2016) néven. A műveleti terület magában foglalta az Ádeni-öblöt, Afrika-szarvától a mozambiki partokig az Indiai-óceán nyugati részét fel a Hormuzi-szorosig, ez a terület meghaladta a 2 millió mérföldet², amely

nagyjából Nyugat-Európa területének felel meg. Az ENSZ mandátuma alapján a NATO elrettentő jelenlétet és kíséretet biztosított a térségben haladó kereskedelmi hajóknak, illetve kalózkodás elleni aktív műveleteket hajtott végre együttműködve a térség és az egyéb nemzetközi résztvevők (India, Kína, Oroszország stb.) tengeri egységeivel. Mindez a térségben, főleg a szomáliai partokról kiinduló, jelentős emberi és anyagi veszteséget okozó kalóztevékenység tette indokolttá. Az elszaporodott kalóztámadások már a legforgalmasabb Európába illetve az Európából Afrikába, Ázsiába irányuló tengeri kereskedelmi útvonal működőképességét veszélyeztették. A műveletek sikerét bizonyította, hogy a kalóztámadások a 2011-ben jelzett 236-ról 2014-re kettő sikertelen kísérletre csökkentek. A trend továbbra is hasonló maradt, ezért a NATO 2016 decemberében befejezte a műveletet és eszközeit a mediterrán térségbe telepítette. Ezt a műveletet a nemzetközi jog által elfogadott és megalapozott tevékenységnek tekinthetjük a NATO erő arányos alkalmazásával, amely biztosította az elvárt eredményt és lehetővé tette az erő alkalmazásának befejezését. Azonban árnyalja a képet, ha megvizsgáljuk a kalózkodás hátterét. A szomáliai kalózokról pár éve szinte minden nap lehetett hallani. A hírekben eltérített hajók, emberrablás váltságdíjért, fosztogatás és gyilkosság szerepeltek. A nyugati ember megrettent. Ma is megtörténhet ilyen? Igen, és ami még meglepőbb, a legtöbb kalóz eredetileg halász volt. Akadtak, akik szabadságharcosnak tartották magukat. Sőt, a halászból lett kalózok önmegnevezése *badadinta badah*, ami nagyjából azt jelenti, hogy: a tenger megmentői. Magukat szegény, de büszke halásznak tartották, akiknek a betolakodók tönkretették tengereit, elvették megélhetésüket, beszennyezték életterüket. Valódi központi kormányzat és nemzetközi segítség nélkül pedig nem marad más választásuk, mint kezükbe venni a sorsukat és megvédeni az érdekeiket. Úgy, ahogy tudják, például fegyverrel fosztogatva.

Vajon volt-e valós alapja a kalózok állításának? Sajnos igen, az olasz maffia veszélyes hulladékot importált Szomáliába és elsüllyesztette a partok mentén, a helyi lázadók segítségét pedig fegyverrel fizette ki. Így a bűnszervezet nemcsak ökológiai és egészségügyi katasztrófát okozott az elmaradott országban, hanem a polgárháborús vérontást is támogatta. A folyamatos szennyezés éveken át folyt, míg 2004-ben egy hatalmas szökőár konkrét bizonyítékokkal szolgált. A víz levonulása után a szomáliai tengerparton több száz fémhordó hevert. A partvidék élettelen pusztasággá vált, a környéken élő emberek rejtélyes betegségeket kaptak és rengetegen életüket veszítették. 2005-ben az ENSZ megállapította, hogy a hordók radioaktív urániumot, ólmot, kadmiumot, higanyt és egyéb mérgező anyagokat tartalmaztak, a hulladék elsősorban olasz, német és francia erőművekből, üzemekből, kórházakból származott. Ekkor nagyjából 15 konténernyi sugárzó atomszemetet szedtek össze a partról és közvetlen közeléből, amit a szökőár mosott ki. A tenger mélyén ennek nyilvánvalóan többszöröse lehet még ma is. A Világbank jelentése a közvetlen kárelhárítás (vagyis a hulladék elszállításának) költségét 42 millió dollárra becsülte, vagyis ennyi nemzetközi segítyt irányzott elő, rekultiválás, kártérítés, és a betegek gyógyításának költségei nélkül. Természetesen ez az egész esemény sem szolgálta a bizalom és kölcsönös megértés erősítését. (INDEX, 2019)

Ugyancsak megvizsgálhatjuk a nyugati beavatkozások hatását a líbiai biztonsági helyzetre, (NATO, 2012) valamint a térségre vonatkozóan és megállapíthatjuk, hogy a remélt békés fordulat helyett a mai napig fegyveres harcok folynak felmérhetetlen veszteségeket okozva emberi életekben és anyagi javakban egyaránt. Líbiában az ENSZ BT – orosz tartózkodással jóváhagyott – határozata alapján a NATO légierejével megtámogatott felkelők elűzték,

majd megölték Kadhafi elnököt. Több mint nyolc évvel Moammer el-Kadhafi rendszerének megdöntése után, az ENSZ által elismert kormány ellenőrzése még mindig csak a főváros és az északnyugati partvidék egy részére terjed ki, arra is csak nagyjából. Napjainkban ismét fellángolt a polgárháború és a felkelők már a fővárost, Tripolit vették célba. A felkelők állítólagosan amerikai és francia támogatást élveznek, amely miatt az egységkormány már bekérte a francia nagykövetet és tiltakozását fejezte ki az ügyben. Egyben megvádolta Franciaországot, hogy a líbiai olajvagyon megszerzése érdekében folytatja a felkelők támogatását.

Ugyanakkor, a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni az „érem másik oldalát” is. Röviden felidézek néhányat a közelmúltban történt támadások közül ezzel is érzékeltetve Európa sebezhetőségét a főleg déli szomszédságból jövő, vagy az onnan támogatott terrortámadásoktól.

- 2014. május 24-én Brüsszelben egy fegyveres személy tüzet nyitott egy múzeumnál meggyilkolva három embert, illetve súlyosan megsebesített egy negyediket.
- 2015. január 7., Párizs – Terrortámadás a Charlie Hebdo szerkesztősége ellen. Két fegyveres 12 embert, köztük 2 rendőrt agyonlőtt, társaik január 8-án megöltek egy rendőrnőt és 4 túszt egy kóser boltban.
- 2015. június 26., Szúza (Tunézia) – Tengerparton pihenő, főleg európai turistákat támadtak meg és 39 vendéget lőttek agyon, 40 személyt megsebesítettek.
- 2015. november 13., Párizs – 150 halálos áldozatot követelt a terrortámadás-sorozat, 200 ember megsérült, köztük 80-an súlyosan. A nyolc terrorista – AK-47-es gépkarabélyokkal és testükre erősített bombákkal támadott. 112 emberrel végeztek a XI. kerületi Bataclan koncertteremnél az Eagles of Death Metal koncertjén. További öt helyszínen érte támadás a francia főváros lakóit és a turistákat: a La Belle Équipe kávézóban, a Le Carillon bárnál, a Bonne Bière kávézóban, Petit Cambodge étteremben, illetve a Comptoir Voltaire bárban, itt összesen 38 ember vesztette életét.
- 2016. március 22., Brüsszel – 34 halálos áldozatot és több mint 200 sérültet követelő merényletsorozat. Reggel 2 robbantás (és egy besült) történt a brüsszeli Zaventem reptéren, később pedig az Európai Parlamenttől nem messze lévő metróállomáson történt egy robbanás.
- 2017-ben az EU-ban összesen 62 ember vesztette életét terrortámadások következtében, míg 2016-ban 135 halálesetet jegyzett az Europol. Bár a támadások száma több mint duplájára növekedett 2017-ben (13-ról 33-ra), azonban 12 sikertelenül végződött, 11-et pedig megghiúsítottak a hatóságok. (EUROPOL, 2018.)
- A terrorfenyegetés 2018-ban sem csökkent, elég csak felidézni a legutóbbi karácsonyi strasbourgi terrortámadást, amely 4 halálos áldozatot és 12 sebesültet eredményezett.

Mindezek figyelembevételével könnyen megérthető, hogy mindkét fél részéről hiányzik a bizalom a valóban széleskörű, mély kapcsolatok és együttműködés kialakításához. Az afrikai emberek és nemzetek nagyon erős kétségekkel fogadják a Nyugat bármilyen jellegű közeledését. Számukra sem az eddigi történelmi tények, sem pedig saját jelenlegi tapasztalataik nem támasztják alá a Nyugattal való kapcsolatok kölcsönös hasznosságát és hosszú távú működőképességét. De hasonló a helyzet a Nyugat tekintetében is, a terrorizmus és a

migráció elsődleges biztonsági fenyegetést jelent térségünkre. A szélsőséges vallási és politikai eszmék alapján végrehajtott terrortámadások széleskörűen érintették egész Európát és várható, hogy ezek a támadások tovább folytatódnak, tovább veszélyeztetve az európai polgárok élet-, és vagyónbiztonságát. Bár érthető mindkét fél tartózkodása a másiktól, azonban korunk kihívásai és az aktuálpolitikai érdekek mégis szükségessé teszik a két fél közötti közeledést és együttműködést.

A NATO ÉS ÉSZAK-AFRIKA KAPCSOLATAINAK KEZDETE

A Szövetség a bipoláris világrendszer széthullását követően küldetésstudati válságba került, már nem volt közös ellenség, amellyel szemben erősíteni kellett volna a közös védelmi képességeket és a kollektív védelem keretei között megvédeni a tagállamok függetlenségét és területi sérthetlenségét. Bár a biztonsági kihívások formája és tartalma megváltozott, de nem szűnt meg, előtérbe került a tömegpusztító fegyverek proliferációja, a vallási és etnikai alapú konfliktusok, regionális válságok, a terrorizmus, és a szervezett bűnözés elleni fellépés, melyekhez a Szövetség gyorsan alkalmazkodott. A megváltozott biztonsági körülményekhez igazodva alakította ki a Szövetség a stratégiáját, melyben a válságkezelés és a partnerségi kapcsolatok fejlesztése játszották a fő szerepet.

A keleti blokk volt tagállamai és a NATO között létrehozott partnerségi program, illetve a 90-es évek elején javuló arab-izraeli kapcsolatok új helyzetet teremtve lehetővé tették 1994-ben a Békepartnerségi programhoz (PfP) hasonló, bár annál jóval lazább kezdeményezés, a Mediterrán Párbeszéd (Mediterranean Dialogue - MD) elindítását. A közép- és kelet-európai országokkal létrejövő partnerségi és társulási kapcsolatokhoz képest a dél-mediterrán államokkal kialakított kapcsolatok jelentős különbsége megmutatkozott abban is, hogy ez a partnerség nem tartalmazta a későbbi csatlakozás lehetőségét.

Az egyébként is meglévő bizalmatlanságot csak tetőzte a NATO egykori főtitkára, Willy Claes 1995-ös kijelentése, amelyben arra utalt, hogy a Nyugat számára jelentett szovjet fenyegetést a hidegháborút követő időszakban az iszlám fundamentalizmus megerősödésének veszélye válhatja fel. Így a Nyugat és a mediterrán térség kapcsolata a kezdetektől a kölcsönös bizalmatlanságra épült. Nem véletlen tehát, hogy a párbeszéd elsődleges célja a bizalmatlanság felszámolása volt. A párbeszéd, elnevezésének megfelelően, alapvetően a politikai véleménycserét, a kölcsönös megértést és a bizalomépítést szolgálta. Ugyanakkor, komoly bizonytalanságot jelentett, hogy sem az MD-országok, sem a NATO-tagok nem voltak tisztában azzal, hogy hosszú távon valójában milyen irányba fejlődhet a párbeszéd. A NATO politikai szinten, bár felismerték a katonai kapcsolatok és együttműködés fejlesztésének szükségességét, azonban kerültkék a „katonai együttműködés, katonai kapcsolatok” kifejezést, ezekre az együttműködési formákat egyszerűen csak gyakorlati dimenzióknak (practical dimension) nevezték érzékeltetve a partnerség politikai dimenziójának elsődlegességét. (Molnár, 2014: 125)

A kapcsolatokban jelentős változást a 2001. szeptember 11-i terrortámadások hoztak, ezt követően ugyanis a NATO Mediterrán Párbeszéde fokozott figyelmet kapott, és egyik legfontosabb feladata a terrorizmus elleni nemzetközi küzdelemben való bekapcsolódás lett, amelyet a 2002. májusi rejkjaviki külügyminiszteri szintű találkozáson és a novemberi prágai

csúcson is megerősítettek, ahol a mediterrán párbeszéd és a kapcsolatok mélyítése érdekében egy intézkedéscsomagot is elfogadtak. Ettől kezdve a terrorizmus elleni küzdelemben való részvétel az MD formális része lett.

A 2004-es isztambuli csúcson egyebek mellett döntés született a Mediterrán Párbeszéd valódi partnerséggé fejlesztéséről (A more Ambitious and Expanded Framework for the Mediterranean Dialogue). Az MD valódi partnerséggé történő fejlesztéséről szóló dokumentum – a regionális biztonsághoz és stabilitáshoz való hozzájárulás érdekében – a partnerség általános céljának négy területet határozott meg: (1) a létező politikai párbeszéd megerősítését; (2) a katonai együttműködés, interoperabilitás elérését; (3) a védelmi szektor reformjának elősegítését; és (4) a terrorizmus elleni küzdelemhez való hozzájárulást. A politikai és katonai gyakorlati együttműködési területek magában foglalták a NATO transzformációs folyamatának és együttműködési programjainak hatékonyabb kommunikációját, a hadgyakorlatokon való aktívabb részvétellel az interoperabilitás fokozását, az ENSZ felhatalmazás alapján indított nemzetközi békeműveletekben (nem 5. cikkely szerinti) való bevonást. Mindezek ismeretében fontos eredményeként értékelhető, hogy a párbeszédbe bekapcsolódó államok több esetben is részt vettek a szövetség katonai műveleteiben. Egyiptom, Jordánia és Marokkó a NATO bosznia-hercegovinai műveleteiben, Marokkó és Jordánia a koszovói KFOR-erők tevékenységében, illetve Izrael az Active Endeavour tengeri terrorellenes műveletben. (Molnár, 2014:127)

Külön ki kell emelni a 2001 októberében, a terrortámadásokat követően, a Földközi-tenger medencéjében indított a NATO Operation Active Endeavour (NATO, 2016) elnevezésű haditengerészeti ellenőrző műveletet. A művelet elsődleges célja volt megakadályozni a terroristák tengeri szállítását, illetve fegyverrel és egyéb eszközökkel, anyagokkal történő ellátásukat. Különösen nagy hangsúlyt kapott a nukleáris fegyverek, valamint a vegyi és biológiai fegyverek előállítására alkalmas anyagok felkutatása, célba juttatásuk megakadályozása. A terrorizmus elleni műveletben a NATO nagy hasznát vette az MD országokkal kialakított kapcsolatrendszerének, amely lehetővé tette a tengeri útvonalakat és szállításokat érintő, valamint a terrorizmussal kapcsolatos információk megosztását. Gyakorlati segítséget jelentett az MD partnerek kikötőinek használata a hajók javításainak, feltöltéseinek végrehajtásában. Később a Mediterrán Párbeszéd tagjai tevőlegesen is bekapcsolódtak (2006-tól Marokkó és Izrael) a műveletbe, amely egyben jelentős előrelépést jelentett a NATO és az MD partnerek kapcsolatában, mivel valós műveletben került sor az új technológiák és eljárások megosztására a tengeri megfigyelés, információgyűjtés, feldolgozás és megosztás tekintetében, amely egyben az áttérés kezdetét jelentette a platform-alapú műveletekről a hálózat – alapú műveletekre.

Ezt az ígéretesen fejlődő együttműködési folyamatot koronázta meg a Szövetség 2010-es lisszaboni csúcstalálkozóján elfogadott Stratégiai Konceptiója, amely három fő feladat (core tasks) mentén határozza meg a Szövetség tevékenységének fő irányvonalait. Ezek a kollektív védelem, válságkezelés és a biztonsági együttműködés. A biztonsági együttműködés, mint fő feladat biztosítja a keretet a partnerségi kapcsolatok kiépítéséhez és elmélyítéséhez. „A Szövetség mindent elkövet, hogy erősítse a nemzetközi biztonságot, az érintett országokkal és nemzetközi szervezetekkel fenntartott partnerségi kapcsolatokon keresztül aktívan hozzájárul a fegyverzetkorlátozáshoz, a nukleáris eszközök proliferációjának megakadályozásához és leszereléséhez, valamint nyitva tartja az ajtót azoknak az európai demokráciák részére a csatlakozáshoz, amelyek elérik a NATO követelményeit.” (NATO,

2010:24-25) Érdemes megfigyelni, hogy itt sincs kiemelve egyetlen térség, régió sem, mint a biztonsági együttműködés fő célterülete, hanem általánosságban a nemzetközi biztonság-hoz hozzájáruló partnerségi kapcsolatok fejlesztése jelenti a fő irányvonalat. A szövegben rögzített szándék: együttműködni a helyzetnek megfelelően bárkivel hajlandó a Szövetség, viszont csatlakozásra csak az európai demokráciákat várja, fel sem merül a lehetősége sem, hogy Európán kívüli térség valamely demokratikus állama csatlakozhasson a NATO-hoz. Azonban azt is el kell ismerni, hogy Afrikát tekintve ennek nincs is reális esélye, sem a demokráciának, sem a csatlakozási szándéknak.

AZ ARAB-TAVASZ HATÁSA A NATO-MD KAPCSOLATOKRA

Mindezt a szépen fejlődő partnerséget törte meg az „arab tavasz” néven ismertté vált eseménysorozat, 2010 végén (egy év sem telt el a NATO Stratégiai Koncepciójának elfogadásától) egy tunéziai utcai árus öngyilkossága indított el egy olyan elégedetlenségi-, és tüntetéssorozatot, amely teljesen felkészületlenül érte a Szövetséget. Bebizonyosodott, hogy hibába volt a politikai párbeszéd, az információcsere, a NATO nem volt tisztában a térségben meglévő súlyos politikai és társadalmi feszültségekkel, nem voltak előzetes információi az események várható alakulásáról, kiterjedésének lehetséges irányairól és következményeiről. Pedig az arab tavasz országai, Líbia, Egyiptom, Tunézia, Szíria és Jemen eltérő súlyozással ugyan, de mind olyan gazdasági és társadalmi problémákkal küzdöttek, amelyek előrevetítették a vihart. A népesség drámaian növekedett, a diszfunkcionális oktatás és gazdaság nem tudta orvosolni a fiatalok körében egyre növekvő munkanélküliséget, a klímaváltozás miatt fellépő vízhiány mezőgazdasági hanyatlást hozott, az egyre szélesebb társadalmi csoportok leszakadása pedig ketyegő bombává változtatták a kívülről békésnek és stabilnak tűnő rendszereket. A helyzetet tovább rontotta a globalizáció és az információs technológia, melyeknek köszönhetően a hagyományos struktúrák meglazultak és azokon túlmutató identitások jöhettek létre. Mindezek orvoslására olyan hosszú távú programok kellettek volna, amilyenekre a regnáló rezsimeknek egyszerűen nem volt kapacitásuk.

A Szövetség igazából külső szemlélője maradt az eseményeknek és nem tudott vagy akart irányítójává válni a folyamatok kívánt mederben tartásának, csendben várta az események kiteljesedését, remélve, hogy a Nyugat által preferált demokratikus politikai átrendeződés fog teret nyerni az észak-afrikai arab országokban. Ez a remény illuzórikusnak bizonyult, mivel több országban éppen az iszlámista politikai erők térnyerése történt. Ilyen körülmények között érthető, hogy nem volt nagy hatása a NATO-főtitkár (Rasmussen) demokratalizációs folyamatokat támogató nyilatkozatainak, illetve a felajánlott, az egyes országok szükségleteihez illeszkedő NATO programoknak a katonai és biztonsági szektor reformjával kapcsolatos tevékenységek területén.

Az arab tavasz eseményei Líbiában érték el a tetőpontot, amely a NATO fegyveres beavatkozásához vezetett, ugyanakkor a biztonság az országban a mai napig nem állt helyre. A líbiai hadsereg által szervezett zsoldos egységek több esetben is olyan mértékben sértették meg az emberi jogokat, hogy azt nem csak a nyugati országok, de több arab állam is sérelmezte. Ezért senkit sem lepett meg, hogy az ENSZ BT március 17.-én az 1973. sz. határozatában megteremtette a jogi bázist a katonai beavatkozáshoz. Azonnali tüzszünetet követelve repülési tilalmat vezetett be Líbia fölött, és felhatalmazta a nemzetközi közösséget „minden szükséges eszköz” használatára a civil lakosság védelme érdekében. Két nappal

később USA, Franciaország, és Nagy Britannia által vezetett 27 országból álló koalíció egy-
ségei légitámadásokat indítottak az el-Kadhafihoz hű erők ellen. (Besenyő, 2011: 56-57)

A Nyugat beavatkozása, még ha az ENSZ BT határozat alapján történt is, jelentősen meg-
osztotta a nemzetközi közösséget és különösen a térség országait. Az Afrikai Uniótól (AU)
sokan várták a térségben, hogy kulcsszerepet játszik a líbiai konfliktus megoldásában az
„afrikai megoldást az afrikai problémákra” szlogen értelmében. Azonban a konfliktus kez-
detétől az AU hezitált állást foglalni, az unió tagjai is különböző álláspontot képviseltek, a
hiányzó egység alapvetően lehetetlenné tette a megalapozott közös fellépést. Nem volt
egyértelmű, hogy a szervezet a líbiai kormányerőket vagy pedig a líbiai lakosságot támo-
gatja, azonban ez a támogatás is csak a szóbeli nyilatkozatok szintjét érte el, semmiféle
gyakorlati lépés nem követte. Kadhafi is ignorálta a szervezet felhívását a békés rendezésre,
amely szintén hozzájárult az ENSZ határozatok meghozásához. Az AU esetében is fel-
keltett ismerni, hogy a valós gazdasági és katonai képességek hiánya korlátozza és hiteltelenné
teszi a szervezet politikai fellépését.

Hasonló helyzet állt elő az MD nemzetek egy részét is magában foglaló Maghreb (Zoubir
–Hamadouche, 2013:80) országok esetében is. A térség országai egyetértettek abban, hogy
a Kadhafi-rezsim fenyegetést jelent a térség biztonságára és elhatárolták, hogy együttesen
lépnek fel a probléma megoldásában, mivel a NATO katonai beavatkozását Észak–Afriká-
ban nemkívánatos precedensként értékelték. Több kísérletet is tettek a közös álláspont ki-
alakítására, azonban minden résztvevő ragaszkodott a saját érdekei mentén megfogalmazott
álláspontjához, ezért egy közös rendezési javaslat nem jöhetett létre. Tunézia ugyan nyíltan
nem támogatta a felkelőket, azonban megnyitotta a közös határt a líbiai menekültek előtt,
amelyet a Kadhafi-rezsim az Átmeneti Nemzeti Tanács (Transitional National Council/TNC)
segítésének ítélte. A Kadhafi-rezsim összeomlását követő első magas szintű tuné-
ziai látogatáson a TNC biztosította is Tunéziát, hogy jelentős szerepet szán neki az ország
újraépítésében, amely jelentős gazdasági hasznot eredményezhet.

Több kritika érte Algéria hozzáállását a líbiai konfliktushoz, az Algéria által deklarált teljes
semlegességet a diktátor támogatásaként értelmezték. Algéria semlegessége abból a meg-
fontolásból adódott, hogy a konfliktusban résztvevő feleket egyaránt hibásnak tartották a
helyzet eszkalálódásában, és egyik féllel sem akartak közösséget vállalni, következéské-
ppen egyik felet sem akarták támogatni. Algéria az AU-n keresztül kezdeményezte a helyzet
békés, tárgyalásos rendezését, azonban a kezdeményezés megbukott, mivel az ENSZ BT
addigra már meghozta döntését a katonai beavatkozásról a Nyugat és az Arab Liga sürgeté-
sének köszönhetően. A TNC többször megvádolta Algériát, hogy hozzájárul Kadhafi had-
seregének fegyverrel, üzemanyaggal és harcosokkal történő feltöltéséhez. Ugyanakkor, az
ügyben elrendelt vizsgálat során a USAFRICOM parancsnoka is megerősítette, hogy nincs
bizonyíték a TNC vádjaira. Algéria lezárta a közös határt, és nem engedett be sem mene-
külteket, sem pedig fegyvereket az országba, valamint politikai téren a TNC-t csak fenntar-
tásokkal, a több politikai erővel együtt ismerte el.

Marokkó a NATO oldalán részt vett a líbiai konfliktus humanitárius műveleteiben, valamint
légtérhasználatot és információ megosztást biztosított a Szövetség részére. A felkelők győ-
zelmének bejelentését követően az elsők között küldte külügyminiszterét Benghaziba kife-
jezni támogatását az új rezsimnek. Ezt a TNC nagyra értékelte, és kifejezte szilárd együtt-
működési szándékát a királysággal. Felmerült, hogy a nagy szívéllyesség egy háttéralkunak
köszönhető, amely szerint a TNC elismeri, hogy Nyugat - Szahara Marokkó részét képezi.

A fentiek jól mutatják a térség országainak megosztottságát, amelyen még a közös biztonsági kihívás sem volt képes túllépni és egységet kovácsolni az alapvető kérdéseket illetően. Így az afrikai országok természetesen nem játszottak döntő szerepet a probléma megoldásában sem. Ismét mások döntöttek a térség biztonságának sorsáról, még ha az ENSZ BT hatásköre megkérdőjelezhetetlen is a döntés meghozatalában, akkor is nyugati nyomásra, három állandó nyugati képviselővel a BT-ben hozták meg a döntést egy nyugati katonai szervezet beavatkozásáról (éppen ezt a precedenst szerették volna elkerülni a térség országai), amely nem segítette a Nyugat és Észak-Afrika és általában véve Afrika közeledését, kapcsolatainak elmélyülését. Ez tükröződött a NATO-MD és a NATO-AU kapcsolatokban is, a NATO programajánlatai ellenére afrikai részről jelentősen visszaesett az együttműködési hajlandóság. Ugyanakkor a Szövetség is megosztott volt a „hogyan tovább „kérdésben, a katonai erő alkalmazása Líbiában ugyan sikeres volt, de az utána következő évek romló biztonsági helyzetében 2013-ig nem játszott szerepet az ország biztonsági helyzetének és stabilizációjának elősegítésében. 2014-ben váltak egyértelművé a NATO által nyújtható tanácsadói és kiképzési segítségadás módjai és szükségessége, hogy elkerüljék az afganisztánihoz hasonló helyzet kialakulását. Ez egybeesik a fent említett legmagasabb szintű NATO politikai nyitással a térség felé, amely a 2014-es Walesi csúcstalálkozón történt.

A KAPCSOLATOK ÚJRAÉLESZTÉSE

A 2014-ben gyökeresen megváltozott biztonsági környezetre reagálva a Szövetség ismét előtérbe helyezte a kapcsolatok építését a partner országokkal. (NATO, 2015) A NATO megpróbálta aktualizálni és tartalmasabbá tenni régebbi programjait, és ezek ismételt felajánlásával nyitni az MD partnerek felé. Mindez azonban nem járt együtt az együttműködési területek kiszélesítésével vagy elmélyítésével. Jelentős számú, korábban is létező együttműködési program megújult tartalommal lett ismételt felajánlva az MD partnerek részére, mint például:

- Az e-Prime adatbázis, amely az MD Munkaprogramhoz biztosít elektronikus hozzáférést, naprakész információt nyújtva az együttműködési programokról;
- A Műveleti Képesség Konceptió (Operational Capabilities Concept /OCC) teljes csomagja, a partnerek interoperabilitásának fejlesztéséhez, amely által hatékonyabban járulhatnak hozzá a NATO-vezette válságkezelési műveletekhez;
- A Bizalmi Alap (Trust Fund) mechanizmus, amely akkor (2015) Mauritánia és Jordánia projektjeit foglalta magában.
- Az Euró-Atlanti Katasztrófa Válaszadás Koordinációs Központja (Disaster Response Coordination Center/EADRCC) a partnerek képességeinek növelésére, hogy a NATO válságkezelési tevékenységét jobban támogathassák;
- A Terrorizmus Elleni Partnerségi Akcióterv (Partnership Action Plan Against Terrorism/PAP-T), amely a NATO és az MD terrorizmus elleni együttműködés erősítését célozza;
- A Civil Veszélyhelyzeti Tervezés (Civil Emergency Planning/CEP), amely a civil lakosság és a kritikus infrastruktúrák felkészítését növeli egy CBRN támadás esetére;

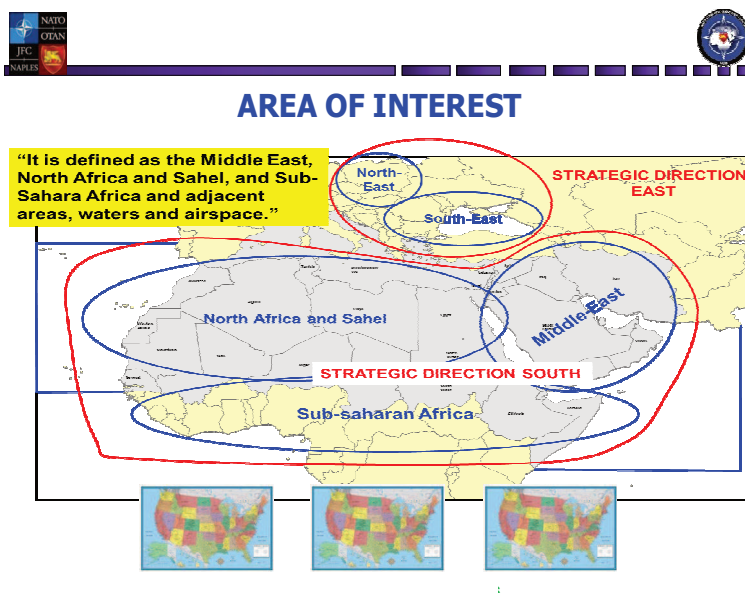
- A NATO Kiképzési Együtműködési Kezdeményezése (Training Cooperation Initiative/NTCI), amely a meglévő MD együtműködési programok kiegészítését, összehangolását célozza a NATO Regionális Együtműködési Tanfolyamon (NATO Regional Cooperation Course) keresztül, amely egy tíz hetes stratégiai szintű tanfolyam a térség biztonsági kihívásairól a NATO Védelmi Akadémiáján.

Megújításra került az Egyéni és Partnerségi Együtműködési Program (Individual and Partnership Cooperation Programme/IPCP) is. Ez váltotta ki a korábbi Egyéni Együtműködési Programot (Individual Cooperation Programme/ICP), azzal a céllal, hogy erősítse a kétoldalú politikai párbeszédet és az országokra szabott együtműködést a NATO-val. Így a nemzetek biztonsági prioritásai kerülnek az együtműködés középpontjába, biztosítva a problémák célzott, stratégiai megközelítését. A Szövetség kezdeményezését az MD partnerek meglepően jó fogadták. A történetek ellenére a politikai realitások alapján az MD partnerek döntő többsége (6) - Izrael, Egyiptom, Jordánia, Marokkó, Mauritánia és Tunézia - egyetértett a célzott egyéni együtműködés lehetőségével. Ez jelenti most a fő eszközt a NATO és az MD partnerek célirányos együtműködésében.

Tekintettel az Észak – Afrikában zajló folyamatokra, a NATO felajánlotta támogatását és segítségét azoknak az MD partnereknek, amelyek érintettek az átalakulásban, amennyiben azok igénylik. A Szövetség segítséget ajánlott biztonsági intézményrendszer kiépítéséhez, védelmi átalakításhoz, modernizáláshoz, képességfejlesztéshez, civil-katonai kapcsolatokhoz, valamint az átalakítás védelemmel kapcsolatos aspektusaihoz, továbbá a biztonsági szektor reformjához.

A 2014-es partnerségre vonatkozó walesi döntéseket megerősítette a 2016-os varsói csúcstalálkozó, és kifejezte a Szövetség elkötelezettségét a mediterrán partnerségi kapcsolatok erősítésére, és jóváhagyott egy szervezeti keretet a NATO Déli Stratégiai Irányt (NATO, 2018) a délről eredő biztonsági kihívások és fenyegetések jobb megértésének segítésére és kutatására. Ennek a politikai szándéknak az egyenes folytatásaként a védelmi miniszterek 2017 februárjában megállapodtak abban, hogy létrehoznak egy információgyűjtő, elemző és megosztó szervezetet az NSD-S kezdeményezés részeként. Ez a szervezet az NSD-S Hub, amely a NATO Nápolyi Összhaderőnemi Parancsnokságán (Allied Joint Force Command Naples/ JFCN) nyert elhelyezést, és vált a NATO parancsnoki struktúra részévé. Az NSD-S Hub feladata az átfogó megközelítés (comprehensive approach) alapján összeköttetést, konzultációs fórumot és koordinációt biztosítani a térség országai és a NATO között. A Hub egy virtuális és fizikai fórum, amely összeköti a NATO nápolyi parancsnokságán keresztül a partnereket, a térség szakértőit és a tágabb nemzetközi közösséget annak érdekében, hogy a térségből eredő biztonsági kihívások, kockázatok valamint a térség lehetőségei mind teljesebb mértékben megismerhetők és kiaknázhatók legyenek. Ugyanakkor a Hub egy konzultációs platformot is jelent, amelyen keresztül a térséggel foglalkozók megvitathatják nézeteiket, információt oszthatnak meg, választ kérhetnek és kaphatnak a kérdéseikre. Mindezek alapján a Hub hozzájárulhat azoknak a problémáknak az azonosításához, amelyek a stabilitásra és a biztonságra negatív hatással lehetnek, illetve segíthetnek a térség problémái gyökerének a megértésében. Koordinációs tevékenységével a szervezet tevékenyen részt vesz a Szövetség, a partnerek és a nemzetközi szervezetek tevékenységének összehangolásában, úgy, hogy az erőforrások optimális felhasználásával a maximális eredményt lehessen elérni.

Az NSD-S Hub tevékenységi határait az alábbi 1. ábra (Hurtado, 2019) mutatja, amely szerint magában foglalja Észak-Afrikát és a Sahel-öveget valamint a Sub-Sahara térségét és a Közel-Keletet. Összehasonlításként a NSD-S Hub tevékenységi területének nagysága az USA területének felel meg. Mindezt a tevékenységet százfős állománnyal tervezik megvalósítani, amely felveti a hatékonyság kérdését, tekintve, hogy nagy kiterjedésű területről és azon belül politikailag, gazdaságilag és kulturálisan is eltérő egységekről van szó.

1. ábra Az NSD-S Hub tevékenységi területe (Hurtado, 2019)

A 2018-as brüsszeli csúcstalálkozó tovább erősítette a déli szomszédsággal kapcsolatos kérdések fókuszba állítását. Döntést hoztak azoknak a kezdeményezéseknek az előmozdítására, amelyek erősítették a Szövetség stratégiai, koncentrált és koherens megközelítését a délről eredő kihívások kezelésében. Itt jelentették be az NSD-S Hub teljes működési készületének az elérését, valamint döntés született egy déli kihívásra vonatkozó előzetes műveleti terv és egy gyakorlat forgatókönyvének kidolgozásairól. A képességfejlesztések tekintetében is kidolgozásra és teszteszre kerül egy terrorizmus elleni forgatókönyv a Szövetség anti-terrorista képességeinek fokozása érdekében.

A fentiek alapján a NATO főtitkára is bizakodóan nyilatkozott a NATO és a mediterrán térség kapcsolatainak fejlődéséről a 2018-as beszámoló jelentésében. (NATO, 2019) 2018-ban számos témakörben folytatódott a NATO és az észak-afrikai partnerek közötti dialógus, melyeknek egyike volt a csúcstalálkozó napirendjének megvitatása. Tunézia és Jordánia is részt vett a NATO 2018-as csúcstalálkozásán, amelyen a Szövetségesek elfogadták az új védelmi-képesség építő (defence capacity building) rendszabályokat Tunézia vonatkozásában, illetve ismételten megerősítették a jordán fegyveres erőknek nyújtott támogatásuk folytatását. A gyakorlati együttműködés a NATO és az MD partnerek között folyamatosan növekszik. A NATO megújította az Egyéni Partnerségi és Együttműködési Programot hat MD

partnerrel. Ezeknek a programoknak a végrehajtása – a programok az igénylő nemzet nemzeti biztonsági igényeihez és prioritásaihoz vannak igazítva – segítik a partnereket a védelmi szektoruk modernizálásában, beleértve a védelmi és biztonsági intézmények, szervezetek, illetve a fegyveres erők modernizálását. Ezáltal a partnerek nagyobb eséllyel nézhetnek szembe a különböző biztonsági kihívásokkal, fenyegetésekkel. Olyan területeket érinthet a modernizálás, mint a fegyverzetkorlátozás, határbiztonság, energiabiztonság, környezetvédelem, kibervédelem, aknamentesítés stb. Az MD partnerek aktív részvétele a NATO oktatási és kiképzési tevékenységeiben, valamint a NATO gyakorlatain, segítséget jelentett a fegyveres erők modernizálásában, valamint a NATO-val való interoperabilitás fejlesztésében. Mindezeknek jó hasznát vette a Szövetség is, amikor néhány MD partner szerepet vállalt a NATO műveleteiben illetve harmadik ország védelmi képességeinek építésében, így néhány partner már a biztonság elősegítőivé (security provider) vált túllépve a térségre sokkal jellemzőbb „biztonság hasznélvezői” státuszra.

Nem vitatható a kapcsolatok fejlődésének megindulása, azonban azt is látni kell, hogy a kapcsolatok jelenlegi szintje még messze van a líbiai konfliktust megelőző kapcsolatoktól. Jelenleg főleg magas szintű két-, vagy többoldalú látogatások kerülnek végrehajtásra leginkább a bizalom helyreállítása, illetve a lehetséges továbblépés szintjének, tartalmának, és időrendjének meghatározása érdekében. Ennek jegyében találkozott a NATO Tanács az Afrikai Unióval, Tunéziával, Algériával, Egyiptommal és számos arab ország képviselőivel. Ugyancsak ez volt a fő kérdés a 6. MD Politikai Tanácsadói Testület résztvevői számára is 2018 novemberében. A katonai oldalon is hasonló óvatos kapcsolatépítés zajlik, 2018-ban törzsek közötti megbeszélés (staff-to-staff talks) keretében fogadta a NATO Nemzetközi Katonai Törzsének (NATO IMS) delegációja az AU delegációját, és vitatta meg a jövőbeni együttműködés lehetséges irányait és programjait. Viszonzásként az AU meghívta a NATO IMS képviselőit az AU HQ meglátogatására Addis Abebaba. 2019-ben is folyik a magas szintű kapcsolatok lépésről-lépésre történő építése, jól mutatja ezt a május 16-ai találkozó a tunéziai külügyminiszter és a NATO főtitkár között, valamint az MD kezdeményezés 25. évfordulójának megünneplése május 6-án Törökország fővárosában. Szépséghibája az utóbbi eseménynek, hogy Törökországban került sor a megemlékezésre és nem valamelyik MD partner területén. Így ezt sokkal inkább az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés/ Istanbul Cooperation Initiative (ICI) majdnem 15. éves (2004. június) létrehozása ünnepeinek lehetne értékelni, amelyet gyakran együtt emlegetnek, szinte összemosnak az MD-vel.

ÖSSZEGZÉS

A NATO-nak nincs regionális stratégiája, így nincs külön stratégiája Afrikára vonatkozóan sem. A Stratégia Koncepció egyik fő feladata a biztonsági együttműködés biztosítja a mandátumot a Szövetség számára a partnerségi kapcsolatok építésére. Földrajzilag a partnerségi kapcsolatok a NATO-val szomszédos térségekre összpontosulnak, annak a megállapításnak az alapján, hogy a „szomszédom biztonsága hatással van az én biztonságomra is”. Így a jövőben sem várható, hogy a NATO nagyobb érdeklődést fejt ki az úgynevezett fekete-afrikai térségben.

A 2014-es walesi csúcstalálkozón deklarálták a déli stratégiai irány fontosságát és az azonos biztonság szavatolását bármely oldalról jövő fenyegetéssel szemben. Azonban nyilvánvaló,

hogy a NATO fő stratégiai iránya a keleti, az orosz fenyegetés ellensúlyozása. Nem lehet összevetni a keleti és a déli stratégiai irányokra vonatkozó haderő és képességfejlesztési igényeket. Míg a keleti irányban a modern, nehéz és magas készenletű erők és képesség fejlesztése a cél, addig a déli irányban létrehozott információgyűjtő-, értékelő és koordinációs tevékenységet kifejtő NSD-S Hub nem tekinthető összemérhetőnek. A nehéz és magas készenletű erők pedig nem a déli szomszédságból várható kihívásokra válaszolnak.

A Szövetség szigorúan ragaszkodik a politikai párbeszéd elsődlegességéhez a partnerségi kapcsolatokon belül, minden egyéb együttműködés csak másodlagos jelentőségű lehet. Partnerségi együttműködést is csak partnerek felkérése és igényei alapján indít a Tanács jóváhagyásával.

A NATO eddigi afrikai katonai műveleti alapján levonhatjuk a következtetést, hogy a jövőben is csak ENSZ mandátum és felkérés alapján dönt a Tanács szövetséges katonai művelet indításáról. Ezt az óvatos hozzáállást indokolja a történelmi múltra visszanyúló, de ma is meglévő bizalmatlanság mindkét fél részéről, valamint a NATO-ban is meglévő különböző biztonsági percepciókon nyugvó északi és déli érdekellentét.

Megállapíthatjuk, hogy a NATO egy katonai-védelmi szövetség és nem egy klasszikus értelemben vett biztonsági szervezet. Ezért csak a politikai párbeszéd és a katonai biztonság-hoz tartozó eszközrendszerével próbálja kezelni a déli szomszédságból származó kihívásokat, így csak a biztonsági problémák felszínét érinti a figyelem. A problémák valós társadalmi, gazdasági és kulturális gyökerei vagy rejtve maradnak, vagy pedig ismertté válnak ugyan, de képesség-, és forráshiány miatt megoldásuk továbbra is elmarad, a biztonsági kihívások forrásai viszont megmaradnak és folyamatosan mélyülnek.

Úgy tűnik, hogy a Szövetség, főleg a nemzetek különböző biztonsági érdekeiből fakadó megosztottsága miatt, továbbra sem lesz főszereplő az afrikai térségben. Átengedi ezt a szerepet a nagyhatalmaknak, amelyek saját politikai és gazdasági érdekeik mentén alakítják ismét Afrika jövőjét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Besenyő János (2011): „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban. Kül-Világ, VIII. évfolyam 2011/4 szám, Budapest.

Besenyő János; Oláh Péter (2012): *One of the new competitors in Africa: Turkey*, AARMS (Scientific Journal of the National University of Public Service, Hungary), Volume 11, Issue 1. pp. 135-148, https://www.researchgate.net/publication/276278260_One_of_the_new_competitors_in_Africa_Turkey

Clinton Bill (2013): *We could have saved 300 000 lives in Rwanda*, CNBC, 13.03.2013. <https://www.cnbc.com/id/100546207> (letöltés ideje: 2019. 05. 11.)

EUROPOL (2019): <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2018-tesat-2018> (letöltés ideje: 2019. 04. 20.)

Hurtado Tomás (2019.04.11): *NATO Startegic Direction-South HUB*, NATO IMS-EUMS Roundtable konferencia, Brüsszel.

INDEX, (2019): *Nem fogod elhinni pedig igaz, a szomáliai kalózkodás az atomiparnak köszönhető*

- [https://atomcsapda.blog.hu/2019/04/13/nem fogod elhinni pedig igaz a szomaliai kalozkodas is az atomiparnak koszonheto](https://atomcsapda.blog.hu/2019/04/13/nem_fogod_elhinni_pedig_igaz_a_szomaliai_kalozkodas_is_az_atomiparnak_koszonheto) (letöltés ideje: 2019. 04. 14.)
- Molnár Anna (2014): *A NATO és a Mediterrán Dialógus– 20 év tapasztalatai*, Nemzeti Közszerológálati Egyetem, Budapest.
- NATO (2015): *Mediterranean Dialogue*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm? (letöltés ideje: 2019. 04. 22.)
- NATO (1949): *North Atlantic Treaty*, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_17120.htm (letöltés ideje: 2019. 05. 10.)
- NATO (2018): *NSD-S Hub*, <https://www.thesouthernhub.org/> (letöltés ideje: 2019. 05. 10.)
- NATO (2016): *Operation Active Endeavour*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_7932.htm (letöltés ideje: 2019. 04. 21.)
- NATO (2016): *Operation Ocean Shield*, <https://mc.nato.int/missions/operation-ocean-shield.aspx> (letöltve: 2019. 05. 15.)
- NATO (2012): *Operation Unified Protector*, <https://www.nato.int/cps/en/natolive/71679.htm> (letöltés ideje: 2019. 05. 17.)
- NATO (2019): *SECGEN Annual Report 2018*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_164187.htm (letöltés ideje: 2019. 05. 20.)
- NATO (2010): *Strategic Concept*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (letöltés ideje: 2019. 05. 01.)
- NATO (2014): *Wales Summit Declaration*, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/351406/Wales_Summit_Declaration.pdf (letöltés ideje: 2019. 04. 10.)
- NATO (2016): *Warsaw Summit Communiqué*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (letöltés ideje: 2019. 04. 06.)
- Zoubir Yahia H. – Hamadouche-Louisa Dris- Ait (2013): *The Maghreb*, Global Security Wach, Santa Barbara, California, USA.
- Van Staden Cobus – Sidiropoulos Elizabeth (2019): *G20–Africa Engagement: Finding a Roadmap to Shared Development*, South African Institute of International Affairs/Occasional Paper 294. <https://saiia.org.za/research/g20-africa-engagement-finding-a-roadmap-to-shared-development/> (letöltés ideje: 2019. 05.15.)

A NYUGAT-BALKÁNI ÁLLAMOK EURÓPAI INTEGRÁCIÓJA ÉS BIZTONSÁGI HELYZETE

THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS AND SECURITY SITUATION IN THE COUNTRIES OF THE WESTERN BALKANS

SZILVÁGYI TIBOR¹

ABSZTRAKT

Az elmúlt évtizedben a nemzetközi terrorizmus elleni harc látványosan háttérbe szorította az EU által is szorgalmazott nyugat-balkáni rendezést, így a megoldások érdekében tett erőfeszítések egyelőre nem vezettek eredményre. A 2000-es években megindult térségbeli felzárkózási folyamatot egyedül Horvátország tudta befejezni. A további hat EU-n kívüli nyugat-balkáni állam az európai integráció eltérő szintjén áll, és egyelőre nem tud eleget tenni a tagsági követelményeknek. Ennek okai a sajátos történelmi, politikai, gazdasági és társadalmi helyzetükben keresendők. Napjainkban új integrációs lendületre lenne szükség, mert a külső, főként keleti hatalmi befolyásszerző kísérletek egyes nyugat-balkáni államokat letéríthetnek az európai útról. A dolgozat PEST és SWOT elemzések segítségével értékeli az egyes nyugat-balkáni államok EU-integrációs helyzetét, valamint a közeledést nehezítő biztonsági kihívásokat és kockázatokat.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, EU-integráció, biztonsági kihívások és kockázatok, PEST és SWOT elemzés

---

ABSTRACT

In the last decade the international anti-terrorist struggles have put aside the EU supported reconciliation process in the Western Balkans, so the efforts aiming at European solutions have not reached the acceptable results. Only Croatia finished the accession process starting in the 2000s in the region. The further six Western Balkan countries sit on a different level of the European integration and they are still not able to meet the membership requirements.

---

¹ szilvagyitibor@gmail.com | ORCID azonosító: 0000-0001-5618-8725 | független biztonság- és védelempolitikai kutató, elemző

Its reasons we should seek in their unique historical, political, economic and social situation. Nowadays a new integration impetus is needed since the external, mainly eastern ascendancy attempts may divert some Western Balkan states from the European road. This study – with the help of PEST and SWOT analyses – is going to evaluate the EU integration of the states in the Western Balkans and the security challenges and risks hampering their EU approach.

Key words: Western-Balkans, EU-integration, security challenges and risks, PEST and SWOT analyses

A NYUGAT-BALKÁN BEMUTATÁSA

A nyugat-balkáni térség földrajzi és történelmi megfontolásból politikailag, gazdaságilag és társadalmilag is egy egységként kezelendő. Az Európai Unió déli és kelet-közép-európai (Olaszország, Szlovénia és Magyarország), valamint délkelet-európai (Görögország, Bulgária és Románia) tagállamai fogják közre. Történelmileg a közös múlt és a hasonló társadalmi fejlődés köti őket össze, amelynek következményei máig hatók. A nyugat-balkáni területen többségében déli szlávok és albánok élnek, akik az elmúlt évszázadok során kénytelenek voltak egymás mellett létezni, hol békében, hol háborúban.

A Nyugat-Balkán államai

Geopolitikai szempontból a Nyugat-Balkán államai közé tartozik nyugatról kelet felé és északról délre haladva Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Koszovó, Albánia és az Észak-macedón Köztársaság. (Európai Parlament, 2019) A nyugat-balkáni térség jelenlegi országai Albánia kivételével az egykori Jugoszláviában egy államot alkottak, amelynek Szlovénia is részese volt, de az ország nem tartozik a Nyugat-Balkánhoz. Az albán többségű Koszovó 2008-ig Szerbia tartománya volt, a délszláv államoktól eltérően nem egykori jugoszláv tagköztársaság.

1. ábra: A Nyugat-Balkán államai (Óry Mariann, 2015)

Az egykori Jugoszlávia felbomlása

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSzSzk) a második világháborút követően 1991-ig létezett, felbomlását politikai, gazdasági és társadalmi tényezők együttesen idézték elő. Az országban az 1960-as években kezdődő gazdasági liberalizáció lehetővé tette, hogy a jugoszláv állampolgárok Nyugat-Európában vállaljanak munkát, ezzel a képzett munkaerő egy részét, főként a fiatalokat elveszítették. A hazautalt deviza ugyan enyhített az otthon maradt családok pénzügyi nehézségein, de az ország mélyen gyökerező gazdasági problémáin nem tudott segíteni. A tagköztársaságok egyenlőtlen gazdasági fejlődése idővel kiérlelte a politikai elégedetlenkedőket. Különösen Szlovénia és Horvátország vezetői szorgalmazták a gazdasági decentralizációt és a politikai dezintegrációt, mert úgy értékelték, hogy a jugoszláv közterhek és az elmaradottabb tagköztársaságok, tartományok és régiók támogatása aránytalanul nagy terhet ró rájuk. Az akkori országon belüli gazdasági egyenlőtlenséget jól mutatja a következő táblázat.

	Szlovénia	Horvátország	Szerbia (Vajdaság és Koszovó)	Montenegró	Bosznia-Hercegovina	Macedónia
1955-ben	160%	120%	80% (80% és 40%)	80%	80%	60%
1988-ban	200%	129%	88% (118% és 24%)	71%	65%	65%

2. ábra: Egykori délszláv gazdasági különbségek – Az egykori Jugoszláviában az 1972. évi árakon számított egy főre jutó GNP jelenti a 100%-ot. (Juhász, 1999:179)

A jugoszláviai politikai, gazdasági és társadalmi (főként etnikai) ellentétek elvezettek a második világháborút követő legnagyobb európai fegyveres konfliktushoz, a délszláv háborúhoz (1991–1995), amelynek következtében a nyugat-balkáni térség politikailag radikalizálódott, gazdaságilag visszaesett, társadalmilag megosztottá és közömbössé vált, így lemaradt a kelet-közép-európai demokratikus átalakulási folyamatban. Az újonnan létrejött államokban a megszakadt korábbi gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok csonka nemzetgazdaságokat eredményeztek, amelyek csak külföldi segítséggel, illetve a megbékélést követően tudtak csak ismét erőre kapni. Az 1990-es évek földrengésszerű változásai a mai napig negatívan hatnak a térség biztonsági helyzetére.

Albánia a délszlávok ölelésében

Az albánok magukat a „sasok fiainak” („shqiptare”) tartják. Életüket az évszázadok óta ismert szokásjogok (pl. Dukagjini 15. századi törvénykönyve) alakították, amelyeket sok helyen a mai modern körülmények között is tiszteletben tartanak. Albánia 1912-ben és 1913-ban történt mesterséges (nagyhatalmi) megalakítása nem foglalta magában az összes albánok lakta területet a térségben, ami a mai napig vélt vagy valós oka az ellenségeskedések-

nek. A második világháborút követően Albánia Enver Hodzsa uralma alatt az elszigetelődést és a totalitárius kommunista berendezkedést választotta, ami ugyan békét, de általános szegénységet eredményezett az országban.

Az 1991-ben kezdődött albániai demokratikus változások elhozták a szabadságot, de a tömegek ezzel nem tudtak élni. 1997 elején az országos méreteket öltő botrányos piramisjáték anarchiát és polgárháborút okozott. A kirabolt katonai raktárakból származó kézfegyverek idővel megjelentek Koszovóban, ahol 1998 elején függetlenségi harcok kezdődtek a szerb hatalmat képviselő rendőri és katonai erők ellen (Réti, 2000:337). Az albán önállósodási küzdelmek 2000-ben a szerbiai albánok által lakott Preševo-völgyben, majd 2001-ben Északnyugat-Macedóniában is folytatódtak.

A radikális nézeteket valló albán nacionalisták néhány évvel az elrettentő délszláv háború lezárása után, 1998–2001 között ismét erőszakos megoldást választottak önrendelkezési jogaik biztosítása érdekében. A nemzetközi közösség azonban ekkor már nem nézte tétlenül a fegyveres összeütközéseket és a velejáró menekültáradatot, ami egy új biztonságpolitikai fogalmat, a *humanitárius katasztrófát* is világszerte ismertté tette, és amelyhez az úgynevezett CNN-effektus² is hozzájárult. A fenyegetettségben élők által vélt Nagy-Albánia törekvés (hivatalosan nem volt ilyen) nem érte el célját, nem kapott nemzetközi támogatást, de Koszovó nemzetközi felügyelet alá került, megóvandó az albán lakosságot a szerb erőszak-szervezetek túlkapásaitól.

A nyugat-balkáni térség államainak összehasonlítása

Ország	Global Peace Index (GPI) 2018	Human Development Index (HDI) 2018	Global Competitiveness Index (GCI) 2018	ICT Development Index (IDI) 2017
Albánia	52	68	76	89
Bosznia-Hercegovina	89	77	91	83
Horvátország	27	46	68	36
Koszovó	92	Nincs adat	Nincs adat	Nincs adat
Észak-Macedónia	87	80	84	69
Montenegró	58	50	71	61
Szerbia	54	67	65	55

3. ábra: Globális mutatók a békességről, a humán fejlettségről, a versenyképességről és a technológiai felkészültségről

² A CNN amerikai hírtévézió által élőben bemutatott képek, a koszovói albán családok (főként gyermekek és asszonyok) gyötrelmei és szenvedései azonnal bejárták a világsajtót, amivel az albánoknak sikerült a „világ” közvéleményét maguk mellé állítani, illetve a szerbek ellen hangolni.

Kiegészítés a 3. ábrához:

- Global Peace Index 2018 – Globális Békeindex 2018, amely 163 állam sorrendjét mutatja a legbékésebbektől a legbékétlenebbekig. (Vision of Humanity, 2018)
- Human Development Index 2018 – Humán Fejlettségi Index 2018, amely 189 állam humán fejlettségi szintjét állítja sorrendbe. (United Nations Development Programme, 2018)
- Global Competitiveness Index 2018 – Globális Versenyképességi Index 2018, amely a versenyképesség szempontjából rangsorol 140 államot. (World Economic Forum, 2018)
- Information and Communication Technology (ICT) Development Index 2017 – Információs és Kommunikációs Technológiai Fejlettségi Index 2017, amely megmutatja 176 állam ICT fejlettségének sorrendjét. (International Telecommunication Union, 2017)

A táblázatból jól látható, hogy az EU-integráció terén a legelőrehaladottabb Horvátország teljesített a legjobban a nyugat-balkáni államok között, de meglepő módon a versenyképességi mutatóban lemaradt Szerbia mögött. Albánia ICT (információs és kommunikációs technológiai) fejlettségi indexe a legrosszabb, ami az innovációban történő lemaradást bizonyítja. Bosznia-Hercegovinában a versenyképességi mutató marad el jelentősen a többiek helyezésétől. Koszovó helyzetét csak a rossz békeindex alapján lehet megítélni, a többi adat hiányzik, valószínűleg ezek is hasonlóan negatív eredményt mutatnának. Észak-Macedónia (lassan meg kell szoknunk az új megnevezést) a humán fejlettség tekintetében teljesített alul, de a többi adata sem mondható bízható. Montenegró és Szerbia általában közepes teljesítményt nyújtottak, bár a versenyképesség terén Szerbia végzett az élen.

A NYUGAT-BALKÁNI ÁLLAMOK PEST ELEMZÉSE

A térség országainak politika, gazdasági, társadalmi és technológiai fejlettsége legalább annyira hasonló, mint amennyire eltérő, ezért érdemes azokat PEST³ elemzéssel áttekinteni.

Political: a politikai integráció (EU és NATO) különböző szintjein vannak, de egy irányba tartanak;

Economic: gazdasági fejlettségük is eltérő, de egymásra vannak utalva;

Social: nacionalizmusuk a homogenitást szorgalmazza, etnikailag mégis sokszínűek;

Technological: technológiai előrehaladottságuk a közös gyökerek ellenére is különböző.

Politikai pragmatizmus a Nyugat-Balkánon

A nyugat-balkáni államok elkötelezettek az európai és – Szerbia, illetve a boszniai szerbek kivételével – az euro-atlanti (NATO) integráció mellett. Közülük Horvátország EU- és NATO-, Albánia és Montenegró pedig NATO-tag (NATO Multimedia Library, 2019 és NATO, 2019). Politikai rendszereik többnyire bonyolultak, politikájukban egyaránt jelen

---

³ PEST – angol betűszó: political, economic, social and technological analysis, azaz politikai, gazdasági, társadalmi és technológiai elemzés

van a dezintegráció és az integráció. A nacionalizmusuk ellenére közös érdekük a békés egymás mellett élés, de a határvitáikat (sokszor még az EU-csatlakozásuk előtt) saját javukra kívánják megoldani.

A nem EU-tag nyugat-balkáni államok mindegyike európai perspektívát követ, amit először az Európai Tanács 2000-ben Feirában, majd 2003-ban Szalonikiben (Thessaloniki) tartott ülésén, majd legutóbb a 2018. májusi EU–Nyugat-Balkán csúcstalálkozón Szófiában is megerősítették. Közös jövőjüket az EU-n belül képzelik el. Ehhez segítséget nyújt az EU nyugat-balkáni politikai stabilitást és gazdasági fejlődést támogató Stabilizációs és Társulási Megállapodása (Stabilization and Association Agreement – SAA), amelyet az EU minden nyugat-balkáni állammal aláírt. (EU: *Countries and Regions*, 2019)

Johannes Hahn EU bővítési biztos a Deutsche Welle-nek adott 2018. áprilisi interjújában többek között elmondta, hogy a nyugat-balkáni államok közötti vitás kérdéseket a csatlakozási folyamat során kell megoldani, hogy a tagság elérésével ezek már ne terheljék az Uniót. Az éllovasok Montenegró és Szerbia, a lemaradók pedig Bosznia-Hercegovina és Koszovó. A térség államainak 2025-ös EU-tagsága habár nagyon ambiciózus törekvésnek tűnik, elvileg megvalósítható. Sikere azon múlik, hogy az államok 2023-ra tudják-e teljesíteni a csatlakozási kötelezettségeiket (jogállamiság, működő piacgazdaság, korrupció visszaszorítása, társadalmi megbékélés, a sajtó szabadsága stb.). Ehhez a tagjelölteknek meg kell szabadulniuk a korábbi nacionalista és populista attitűdtől, ami ellentétes az EU közösségi értékeivel. (Barbara Wesel, 2018)

	SAA alá- írása	SAA életbe- lépett	EU tag- jelölt	EU tagsági tárgyalások	EU-tagság	NATO- tagság
Albánia	2006. jún.	2009. ápr.	2014. jún.	-	-	2009. ápr.
Bosznia-Her- cegovina	2008. jún.	2015. jún.	-	-	-	-
Horvátország	2001. okt.	2005. febr.	2004. jún.	2006. jún.	2013. júl.	2009. ápr.
Koszovó	2015. okt.	2016. ápr.	-	-	-	-
Észak-Mace- dónia (FYROM)	2001. ápr.	2004. ápr.	2005. dec.	-	-	-
Montenegró	2007. okt.	2010. máj.	2010. dec.	2012. jún.	-	2017. jún.
Szerbia	2008. ápr.	2013. szept.	2012. már.	2014. jan.	-	-

4. ábra: A nyugat-balkáni államok integrációs helyzete (European Western Balkans, 2019 és European Commission: *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations*, 2019)

Albánia politikai bipolaritása

Az albániai politikai viszonyok jellemzője a bipolaritás, az 1990-es évektől a két legerősebb politikai erő, a demokrata és a szocialista párt váltógazdasága figyelhető meg. A törvényalkotás és a kormány ellenőrzése a 140 fős egykamarás parlament, a Kuvendi feladata, amely az EU jogrendjének honosításán is szorgalmasan dolgozik. Albánia átfogó igazságügyi reformot kezdett, amelynek implementálása – a munka neheze – még hátra van. (Barbara Wesel, 2018)

Albánia az Egyesült Államok által 2003-ban életre hívott Adriai Hármak (Adriatic Charta) kezdeményezésnek Horvátországgal és az akkori Macedóniával együtt tagja volt. A három ország közösen készült a NATO-tagságra, de végül a Szövetségbe csak Albánia és Horvátország lépett be 2009 áprilisában. Albánia az EU-tagjelölti státuszt 2014 júniusában érte el, ugyanakkor a csatlakozási tárgyalásokat egyelőre nem kezdhette meg a korrupció és a szervezett bűnözés magas foka miatt. (European Western Balkans: *Albania*, 2019)

Bosznia-Hercegovina megosztottsága

Bosznia-Hercegovina a délszláv háborúk legnagyobb vesztese, az egykori Jugoszlávia mentője, a nemzetközi közösség által 1995-ben létrehozott mesterséges állam. Két entitás, a Bosznia-Hercegovinai Föderáció és a Boszniai Szerb Köztársaság, valamint a különleges státuszú Brčko Körzet alkotja. Három államalkotó nemzete a bosnyák, a szerb és a horvát. Parlamentje kétkamarás, a Képviselőháznak (alsóház) 42 tagja, a Népek Házának (felsőház) 15 tagja van. A háromfős Államelnökség bosnyák, szerb és horvát tagjai nyolchavonta váltják egymást az államelnöki poszton. A kormány szerepét a Miniszterek Tanácsa tölti be. Az állami mellett az entitásoknak is saját hatalmi ágai és közigazgatásuk van, ezért oly bonyolult az ország politikai rendszere. (Worldatlas, 2017) Ezen túl az egyes nemzetek eltérő érdekei és kompromisszumképtelensége gyakran hátráltatja a döntéshozatalt, ami a túlzott fékek és ellensúlyok rendszerében működik.

Az ország az 1995. novemberi Dayton-i Megállapodás óta nemzetközi felügyelet alatt működik a főképvisező (High Representative) vezetésével. 1995-ben az IFOR, 1996-ban az SFOR, majd 2004-től az EUFOR nemzetközi katonai erők vigyázzák a békét, a rendet és a biztonságot. A NATO „előszobáját”, a Partnerség a Békéért (Partnership for Peace – PfP) programban történő részvétel lehetőségét, a PfP-tagságot az ország 2006 decemberében érte el. Az Adriai Ötök (a Montenegróval és Boszniai-Hercegovinával kibővült Adriai Hármak) kezdeményezéshez 2008 decemberében csatlakozott. Az EU-val a Stabilizációs és Társulási Megállapodást 2008 júniusában írták alá, ami 2015. júniusban életbe is lépett, de a tagjelöltséget az ország egyelőre nem érte el. (European Western Balkans: *Bosnia and Herzegovina*, 2019)

Az egykori Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűncselekményeket kivizsgáló hágai Nemzetközi Törvényszék (ICTY) 1993 és 2017 között működve kutatta és tárgyalta a délszláv háborúk idején (1991–1995) történt emberiség elleni bűntetteket. A legpusztítóbb bosznia-hercegovinai harcok (1992–1995) szomorú mérlege, hogy 250 ezer személy életét vesztette, 20 ezer ember eltűnt, 2,2 millióan pedig kénytelenek voltak elmenekülni lakóhelyükről. (MK KBH, 2009)

Horvátország kiemelkedése a nyugat-balkáni térségből

Horvátország Szlovéniával együtt elsőként, 1991. június 26-án nyilvánította ki függetlenségét, azaz kiválását az egykori Jugoszláviából. Az ezt követően a Jugoszláv Néphadsereg (Jugoslovenska narodna armija – JNA) ellen kezdődött horvát harcok is kegyetlenek voltak, de a pusztítás nem érte el a későbbi boszniaihoz hasonló emberi és anyagi áldozatokat, károkat. A délszláv háborúkat követően Horvátországban is a szélsőséges nacionalizmus volt jellemző Franjo Tudjman elnök 1999 decemberében bekövetkezett haláláig. 2000-tól azonban a háborús bosszúvágy és a politikai nacionalizmus enyhülni kezdett, így Horvátország megkezdhette a NATO- és EU-közeledést.

A biztonságpolitikai és integrációs erőfeszítéseket értékelendő a NATO 2009 áprilisában felvette Horvátországot tagjai sorába. 2013-ban pedig a Nyugat-Balkánon első államként az EU-hoz is csatlakozhatott. (European Western Balkans: *Croatia*, 2019) 151 fős egykamarás parlamentje, a Szábor képviseli a törvényhozó hatalmat.

Koszovó fokozatosan növekvő önállósága

Koszovó, szélesebb értelemben az egykori Jugoszláviában élő albánság függetlensége a délszláv háborúk idején nem került határozottan napirendre. Az albániai polgárháborút (1997) követően azonban a koszovói albán függetlenségpártiak kihasználták Szerbia gyengeségét és az adódó alkalmat a fegyverszerzésre. 1998-ban a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës – UÇK) harcokat kezdett a szerb rendőrség és katonaság ellen. A szerb fegyveres erők túlkapásainak befejezését a NATO 1999. március 24-étől légitámadásokkal kívánta kikényszeríteni, ami részben sikerült. Az ENSZ BT 1999. júniusi 1244. számú határozata szerint Koszovó nemzetközi felügyelet alá került azzal, hogy státusáról később döntenek. (United Nations, 2019) A szerb haderőt ki kellett vonni Koszovóból, és 1999 júniusában megjelent a NATO vezette nemzetközi biztonsági erő, a KFOR. Stabilitáló tevékenységében kezdetben Oroszország is részt vett.

Koszovóban fokozatosan kialakultak az önálló államiság attribútumai, majd a státuskérdés rendezésének elmaradása miatt a helyi parlament 2008. február 17-én egyoldalúan kikiáltotta a függetlenséget. Az UNMIK és a KFOR mellett ebben az évben megjelent az EU jogi missziója, az EULEX is, így azóta Koszovó nemzetközi felügyeletét – ugyan egyre jelképebben – a három nemzetközi szervezet közösen látja el. Koszovó 2012 szeptemberében deklarálta a felügyelt függetlenség megszűnését. (European Western Balkans: *Kosovo*, 2019) A 120 fős egykamarás parlamentben 20 hely automatikusan biztosított a kisebbségeknek, köztük tíz a szerbeknek, akik Észak-Koszovóban egy tömbben, de délebbre szórványban is élnek. A koszovói albán politikusok törekvése, hogy Koszovó minél több nemzetközi szervezetben és rendezvényen önállóan képviseltesse magát, ezzel indirekt elismeresse függetlenségét, amit 113 ország hivatalosan is megtett. (Be In Kosovo, 2019) Távlati cél Koszovó számára az ENSZ-, NATO- és EU-tagság elérése, de Szerbia – amely hivatalosan továbbra is részének tekinti Koszovót – politikailag mindent megtesz ennek megakadályozása érdekében.

Észak-Macedónia korábbi névvitája Görögországgal

Macedónia 1991. szeptember 8-ai függetlenségi deklarációja nem váltott ki háborús ellenreakciókat a jugoszlávbarát politikuskok és katonai vezetők részéről. A kis ország sokáig példaképe volt a békés átmenetnek. A koszovói (1998–1999) és a dél-szerbiai (2000) szerb-albán fegyveres konfliktust követően azonban 2001-ben Északnyugat-Macedóniában is megjelentek az albán szabadságharcosok. A függetlenségpárti albánok a helyi Nemzeti Felszabadító Hadsereg (Ushtria Çlirimtare Kombëtare – UÇK) révén kívánták elérni céljaikat, a nagyobb önrendelkezést, esetleg függetlenséget a macedón többségtől. A nemzetközi közösség időben történt beavatkozásának köszönhetően nem eszkalálódtak a fegyveres küzdelmek, és a 2001. augusztus 13-ai Ohrid-i Megállapodás aláírásával a macedón és az albán fél is beleegyezett a mindkettőjük számára megfelelő, békés, politikai megoldások támogatásába.

Hiába kötelezte el magát az akkori Macedónia az európai és euro-atlanti integráció mellett – megkezdve az Adriai Hármakban a NATO-tagsági felkészülést, illetve 2005 decemberében elnyerve az EU-tagjelölti státuszt –, Görögország a Macedónia állami megnevezést elutasította, így folyamatosan akadályozta a macedón integrációt mindkét szervezetben. A hivatalos NATO és EU dokumentumokban görög kezdeményezésre az ország Macedónia Egykori Jugoszláv Köztársaság (Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM) néven szerepelt. Az integrációban történő lemaradás érezhető gazdasági károkat, így közvetve belpolitikai elégedetlenséget és válságot is okozott. A 2018. júniusban megkötött Prespa Megállapodás célja az évtizedek óta húzódó görög-macedón névvita rendezése volt. A macedón politikai vezetés végül 2018. szeptember 30-ára referendumot írt ki az ország alkotmányos nevének Észak-Macedóniára történő megváltoztatásáról. Az alacsony részvétel miatt a népszavazás ugyan érvénytelen lett, de mivel nem volt ügydöntő, ezért a 120 tagú egykamarás parlament (Szobranie) is voksolhatott az Alkotmányról. 2018. október 19-én a törvényhozás 2/3-os többséggel megszavazta a névváltoztatást, ami a jövőben lendületet adhat az európai és euro-atlanti integrációnak. A Prespa Megállapodást a két érintett ország parlamentjei 2019. januárban ratifikálták. (The Guardian, 2019 és European Western Balkans: *Greece ratifies the Prespa Agreement with Macedonia*, 2019.)

Montenegró pragmatikus NATO- és EU-elkötelezettsége

Montenegró 1992 áprilisától Szerbiával közösen alkotta Kis-Jugoszláviát. Útjuk 2003-tól hivatalosan is elkezdett szétválni, amikor megalakult Szerbia és Montenegró Államközössége. Az EU támogatta az időközben külön utat, gyorsabb európai integrációt választó Montenegrót. A 2006 májusában rendezett népszavazáson a montenegrói választópolgárok több mint 55%-a (az EU javasolta ezt a magas küszöböt) az államközösségből történő kiválás mellett döntött, így 2006. június 3-án Montenegró független állammá vált. Felgyorsult az euro-atlanti és az európai integrációs folyamat. 2006 decemberében az ország PFP-taggá, majd 2010 végén EU-tagjelöltté vált, 2012 júniusában pedig megkezdődhetek az EU-tagsági tárgyalások is. Montenegró 2017 júniusában a NATO teljes jogú tagja lett, ezzel a Szövetség elismerte a mini állam euro-atlanti térség biztonsága melletti elkötelezettségét. (European Western Balkans: *Montenegro*, 2019) Egykamarás parlamentjének 81 képviselője hozza a törvényeket.

Szerbia fokozatos „felmentése” a háborús bűnök alól

Szerbiában a délszláv háborúk és a koszovói fegyveres konfliktus negatív hatásai miatt megkésett a demokratikus átalakulás folyamata. A nemzetközi közösségnek idővel enyhítenie kellett a Szerbiával szembeni elítélő, gyakran megbélyegző politikáját, és a szerb lakosságnak is felednie kellett a NATO 1999 tavaszán végrehajtott légitámadásai miatt kialakult ellenszenvet, hogy megindulhasson a közeledés. Az ország 2006 decemberében csatlakozott a NATO PfP-programjához, de a tagság elérése azóta sem cél, ugyanis a NATO-bombázások egyelőre nem merültek feledésbe. Szerbia 2008 októberében a hágai Nemzetközi Bírósághoz (International Court of Justice – ICJ) fordult, hogy az foglaljon állást Koszovó egyoldalúan kikiáltott függetlensége tekintetében. Az ICJ 2010 júliusában kiadott hivatalos véleménye nem kedvezett Szerbiának, mivel szerinte Koszovó parlamentje nem sértette meg a nemzetközi jogot azzal, hogy kinyilvánította az önállóságot. (International Court of Justice, 2010) Az ország politikai vezetése a nemzetközi kudarcok ellenére nem a bezárkózás és ellentámadás, hanem az együttműködés politikáját választotta. A szerb-koszovói tárgyalások koordinálását az EU annak reményében vette át az ENSZ-től, hogy talán gyorsabban megoldást találhat a vitás kérdésekre. Szerbia 2012 márciusában EU-tagjelöltté vált, majd 2014 januárjában megkezdődhetnek az EU-csatlakozási tárgyalások is. (European Western Balkans: *Serbia*, 2019) Az EU jogrendszerének szerbiai honosítása a 250 fős egykamarás parlament (Skupština) feladata.

Gazdasági nehézségek a Nyugat-Balkánon

A nyugat-balkáni térségben a jelenlegi európai gazdasági fellendülés ellenére is viszonylag magas a munkanélküliség, és összességében maradt a szegénység. Az európai integrációs lemaradás miatt a külföldi közvetlen befektetések (foreign direct investment – FDI) mértéke elmarad a kívánatostól. Az egyre intenzívebb alternatív keleti (kínai, orosz és török) kapcsolatok ellenére az EU a legfontosabb kereskedelmi partner. A térségből származó nyugat-európai vendégmunkások deviza (főként euró) hazautalásai jelentős pénzügyi segítséget jelentenek az otthon maradt családtagoknak és rokonoknak. A gazdaság konszolidációját ugyanakkor továbbra is akadályozza a múltból örökölt korrupció, szervezett bűnözés és feketegazdaság. Az uniós jogszabályok átvétele révén és a jelenlévő nemzetközi erők segítségével van remény arra, hogy a gazdaság tovább fehéredjen, és ez ösztönözze a külföldi tőke nagyobb mértékű beáramlását.

	Albánia	Bosznia-Hercegovina	Horvátország	Koszovó	Észak-Macedónia	Montenegró	Szerbia
Éves GDP hivatalos árfolyamon (milliárd USD)	13,07 (4.)	18,17 (3.)	54,76 (1.)	7,094 (6.)	11,37 (5.)	4,784 (7.)	41,43 (2.)
Egy főre jutó éves GDP (USD)	12 500 (6.)	12 800 (5.)	24 700 (1.)	10 900 (7.)	14 900 (4.)	17 800 (2.)	15 100 (3.)

	Albánia	Bosznia-Hercegovina	Horvátország	Koszovó	Észak-Macedónia	Montenegró	Szerbia
GDP-növekedés (%)	3,8 (2.)	3 (4.)	2,8 (5.)	3,7 (3.)	0 (7.)	4,3 (1.)	1,9 (6.)
Munkanélküliségi ráta (%)	13,8 (2.)	20,5 (5.)	12,4 (1.)	30,5 (7.)	22,4 (6.)	16,1 (4.)	14,1 (3.)
Infláció (%)	2 (5.)	1,2 (2.)	1,1 (1.)	1,5 (4.)	1,4 (3.)	2,4 (6.)	3,1 (7.)
Államadósság (éves GDP %-a)	71,8 (6.)	39,5 (3.)	77,8 (7.)	21,2 (1.)	39,3 (2.)	67,2 (5.)	62,5 (4.)
Szegénységi küszöb alatt élő lakosság aránya (%)	14,3 (3.) (2012)	16,9 (4.) (2015)	19,5 (6.) (2015)	17,6 (5.) (2015)	21,5 (7.) (2015)	8,6 (1.) (2013)	8,9 (2.) (2014)

5. ábra: Makrogazdasági összehasonlítás a CIA The World Factbook adatai alapján. Az egyes mutatók értékei mellett zárójelben található az adott ország helyezése, a legkedvezőbb adat zölddel, a legrosszabb pedig pirossal jelölve. (CIA The World Factbook, 2019)

Albánia Európa egyik szegényháza

Albániában az egy főre jutó GDP (12.500 USD) a nyugat-balkáni államok között a legrosszabbak közé tartozik, csak a hatodik helyet éri el. A GDP-növekedés 3,8%-kal közepesnek értékelhető. A munkanélküliségi ráta magasnak (13,8%) tekinthető, de a térségben nem tűnik nagyon rossznak. Az államadósság GDP-hez viszonyított aránya (71,8%) viszont nagyon magas, ami a gyenge gazdasági teljesítmény mellett egyelőre nem csökkenthető. (CIA The World Factbook: *Albania*, 2019)

Az ország szegénységét jellemzi a fejletlen infrastruktúra és a gyakori áram-, illetve vízellátási problémák. Az elektromos áram jelentős részét vízierőművek állítják elő, de a technológia elavult. A legnagyobb problémát talán még mindig a szervezett bűnözés, a korrupció és a feketegazdaság jelenti. Az albán maffiatevékenység (drog-, fegyver- és szervkereskedelem) nemcsak a térségben, de Európa-szerte ismert.

Bosznia-Hercegovina ledolgozhatatlan hátránya

Bosznia-Hercegovina az egykori Jugoszlávia szegény tagköztársasága volt, majd a délszláv háborúk tovább rontották a helyzetét, ugyanis a gazdasági potenciál 80%-a megsemmisült. Az egy főre jutó GDP (12.800 USD) alacsony, a GDP növekedése (3%) közepes, a munkanélküliségi ráta (20,5%) viszont magasnak tekinthető. Az államadósság (39,5%) közepes mértékű a térségben. (CIA The World Factbook: *Bosnia and Herzegovina*, 2019) A szigorú

költségvetési politika főként a nemzetközi közösség felügyeletének köszönhető. A nemzetközi erők jelenléte ellenére ugyanakkor jelentős a feketegazdaság, ami sokaknak a túlélést és nem az extraprofitot jelenti.

A térség államaival összehasonlítva az országban jelentős a kínai befektetők jelenléte. Az orosz gazdasági érdekeltségek a boszniai szerb területeken jellemzők, a bosnyákok lakta részen a török vállalkozások aktívak, a horvát nemzetiségű lakosságot pedig elsősorban az anyaország támogatja gazdaságilag.

Horvátország „jövédelmző tengerpartja”

A nyugat-balkáni államok közül Horvátország tudott elsőként átállni a piacgazdaságra, ami az integrációs eredményeit pozitívan befolyásolta. Az egy főre jutó GDP (24.700 USD) a térségben kiemelkedő eredmény. A GDP-növekedés (2,8%) közepes, a munkanélküliségi ráta (12,4%) pedig magasnak tűnik, mégis a nyugat-balkáni államok között a legjobb. Az államadósság GDP-hez viszonyított aránya (77,8%) viszont a legmagasabb a térségben. (CIA The World Factbook: *Croatia*, 2019)

Az ország földrajzi adottságai nagyon kedvezőek, hosszú tengerpartja (1777 km) kiváló lehetőségeket ad a turizmusnak, a halászatnak és a hajózásnak. Kiemelkedő a szállítás, a hajóipar és az olajipar. A MOL 49%-os részesedése mellett irányítói jogokkal is rendelkezik a horvát olajipari társaságban, az INA-ban. Kapcsolatukat beárnyékolja egy korrupciós vita.

Koszovó túlélésének záloga a nemzetközi és külföldi támogatás

Koszovó az egyik legszegényebb európai ország, aminek oka a kedvezőtlen földrajzi, politikai, gazdasági és társadalmi adottságokban keresendő. Az egy főre jutó GDP (10.900 USD) a térségben a legrosszabb, a GDP-növekedés (3,7%) azonban viszonylag jónak tekinthető. A munkanélküliség (30,5%) különösen magas, viszont a GDP-arányos államadósság (21,2%) a legalacsonyabb a Nyugat-Balkánon. Utóbbi a nemzetközi felügyeletnek, a költségvetési fegyelem nemzetközi betartatásának köszönhető. A fiatal országnak a nemzetközi adományok (a GDP 10%-a) és a diaszpóra által hazautalt pénzek (a GDP 17%-a) jelentős bevételt biztosítanak. (CIA The World Factbook: *Kosovo*, 2019)

A gazdaság az alapok, a hagyományok, a képzett munkaerő és a tőke hiányában nem tud előre kapni. Helyette továbbra is kiterjedt a korrupció, a csempészet és a feketegazdaság.

Észak-Macedónia elhanyagoltsága

Észak-Macedónia az elégtelen természeti és társadalmi adottságok miatt gazdaságilag elmaradottnak tekinthető még a térségben is. Az egykori Jugoszlávia felbomlásával az ország elveszítette a korábbi pénzügyi támogatásokat, a kereskedelmi kapcsolatokat és a piacok jó részét is. A 2000-es évektől megindult némi fellendülés, de a Görögországgal vívott név vita következtében az integrációs folyamat megrekedt, így a gazdaság fejlődése is korlátozott maradt. Az egykori jugoszláviai hagyományokkal rendelkező macedón autóipari beszállítói szektor a hazai ipar egyik húzóereje, amely dinamikusan fejlődik, és várja a további befektetőket. (Invest in Macedonia, 2019)

A macedóniai egy főre jutó GDP (14.900 USD) közepesnek tekinthető a térségben, de a GDP-növekedés elmaradása nem jó jel a jövőre nézve. A 22,4%-os munkanélküliségi ráta a legrosszabbak közé tartozik, viszont a 39,3%-os GDP-arányos államadósság kedvező a Nyugat-Balkánon. (CIA The World Factbook: *North Macedonia*, 2019) A szürkegazdaság a GDP 1/3-át adja, és kiterjedt az állami korrupció is, ami akadályozza a gazdaság egészséges fejlődését.

Montenegró dinamikus felemelkedése

Montenegró Szerbiától történt különválása jót tett a gazdasági helyzetnek is. Megjelentek a külföldi, norvég, orosz, olasz és magyar befektetők. Az egy főre jutó GDP (17.800 USD) figyelemreméltó a térségben, ami párosul a régióban vezető 4,3%-os GDP-növekedéssel. A 16,1%-os munkanélküliségi ráta közepesnek tekinthető a Nyugat-Balkánon. Az államadósság viszont magasnak (67,2%) tűnik.

Az ország gazdasága nyugodtan támaszkodhat a turizmusra, ami a GDP 20%-át adja. Évente az ország lakosságának körülbelül háromszorosa látogat el turistaként Montenegróba. Az ország a vízi energia potenciál mindössze 20%-át használja ki, ezért a jövőben nettó energiaexportórré szeretne válni. Tenger alatti vezetéken áramot szállítanának Olaszországba. Az infrastrukturális hiányosságok és a kiterjedt feketegazdaság ugyanakkor megfontolásra készteti a külföldi befektetőket. Mégis 2017-ben a térségben rekordnak számító egy főre jutó FDI érkezett az országba a 848 millió USD értékű külföldi befektetések révén. (CIA The World Factbook: *Montenegro*, 2019)

Szerbia vontatott konszolidációja

Szerbia a délszláv háborúk (1991–1995) és a koszovói fegyveres konfliktus (1998–1999) miatt, illetve magának is köszönhetően súlyos gazdasági válságba került. Az egy főre jutó GDP (15.100 USD) közepes teljesítmény, miközben az 1,9%-os GDP-növekedés meglehetősen alacsonynak számít. A munkanélküliségi ráta (14,9%) a térségben átlagosnak tekinthető, de a 62,5%-os GDP-arányos államadósság közepesen magas.

Az állami szektor még mindig jelentős részarányt képvisel a gazdaságban. A stratégiai ágazatok (energiaipar, telekommunikáció és infrastruktúra) fejlesztése kiemelt célkitűzés. Emeltésre méltó orosz befektetések történtek a szerb olajiparban (Naftna industrija Srbije – NIS), és kínai fejlesztések indultak az út-, vasút- és hídépítés területén. A legnagyobb kereskedelmi partner továbbra is az EU, a szerb export 67%-a az EU-tagországokba irányul, és a nyugat-európai vendégmunkások hazautalásai is jelentős mértékben (évente néhány milliárd euróval) hozzájárulnak a gazdasági teljesítményhez. Szerbia szabadkereskedelmi egyezményt kötött az EU-val, Oroszországgal és Törökországgal, valamint tagja a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodásnak (CEFTA) is. (CIA The World Factbook: *Serbia*, 2019)

Az ország a kedvező földrajzi elhelyezkedését egyelőre nem tudta teljesen kihasználni, nem képes elegendő FDI-t bevonni, pedig a munkaereje viszonylag képzett, de hátrányára erős a korrupció és a szürkegazdaság.

Társadalmi megosztottság a Nyugat-Balkánon

A térség etnikai és vallási sokszínűsége, illetve megosztottsága a történelmi változások következménye. A nyugat-balkáni államok muzulmán többségű államaiban a társadalom fiatalnak tekinthető, az átlagéletkor 30 év körül van. Sajnálatos módon éppen a fiatal korosztályt sújtja a magas, nem ritkán 50%-os munkanélküliség. A térség országaiban a történelmi fordulópontok idején megindult népvándorlások hatására a lakosság szinte mindenütt vegyes, tehát általánosan jellemző az etnikai és vallási keveredés. A nyugatra költözött „vendégmunkások” miatt jelentős a Nyugat-Európában élő nyugat-balkáni diaszpóra, amely továbbra sem támogatja kellőképpen a térség társadalmi átalakulását, a megbékélést és a kiegyezést. A térség nem éppen kedvező politikai és gazdasági helyzete miatt erős a lakosság csalódottság érzése, amit az elvándorlás és a népességsökkenés követ. A Nyugat-Balkánon a szerbek vannak a legtöbben, őket követik az albánok, majd a horvátok. A térség összlakosságának száma kb. 23 millió fő.

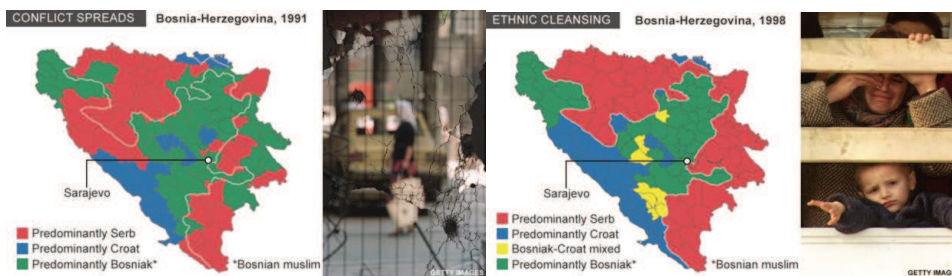
Albánia etnikai homogenitása

Albánia lakosságának száma 3.057.220 fő. Többségében (82,6%) albánok lakják, de a görögök számaránya (0,9%) is említésre méltó. A vallás tekintetében azonban már nem ennyire egyértelmű a kép. A muzulmánok részaránya a legnagyobb, 56,7%, a római katolikusoké 10%, míg az ortodoxoké 6,8%. A lakosság többi része ateistának vallja magát, ami részben Enver Hodzsa kommunista rendszerének az öröksége. A társadalom fiatalnak tekinthető, az átlagéletkor mindössze 33 év. (CIA The World Factbook: *Albania*, 2019) A klán (törzsi) alapú társadalmi modell tovább él, a klán tagjai összetartanak, és feltétlenül támogatják egymást. Nem ritka, hogy a család egyik tagja bünszervezetben a törvények ellen, a másik pedig a hatóságnál ténylegesen vagy csak látszólag a törvények betartatásán dolgozik. Természetesen az albán nyelv a hivatalos, amely a térségben, de Európában is egyedinek számít.

Bosznia-Hercegovina társadalmi heterogenitása

Bosznia-Hercegovinának egyszerre három államalkotó nemzete (bosnyák, szerb és horvát) van, ez is mutatja, hogy esetében egy mesterséges államalakulatról beszélhetünk. A lakosság létszáma 3.849.891 fő. A bosnyákok vannak többségben, arányuk 50,1%, a szerbeké 30,8%, a horvátoké pedig 15,4%. Nem meglepő, hogy a vallási összetétel is a nemzetiségi arányokat követi, a muzulmánok (50,7%), az ortodox keresztények (30,7%) és a katolikusok (15,2%) esetében. Az állam hivatalos nyelvei a bosnyák, a szerb és a horvát, amelyek különösen a délszláv háborúkat követően váltak el egymástól, ezzel is erősítve a saját identitást. (CIA The World Factbook: *Bosnia and Herzegovina*, 2019)

Az egykori Jugoszlávia idején a nemzetiségek együtt, néha vegyes házasságokban és területileg sok helyen, nem egy egységben éltek. A délszláv háborúk következtében azonban „kitisztultak” az etnikai vonalak, a megosztottság tapinthatóvá vált. (Lásd az alábbi etnikai térképeket!)

6. ábra: Bosznia-Hercegovina etnikai térképe 1991-ben és 1998-ban (BBC, 2016)

Horvátország nyugatias társadalma

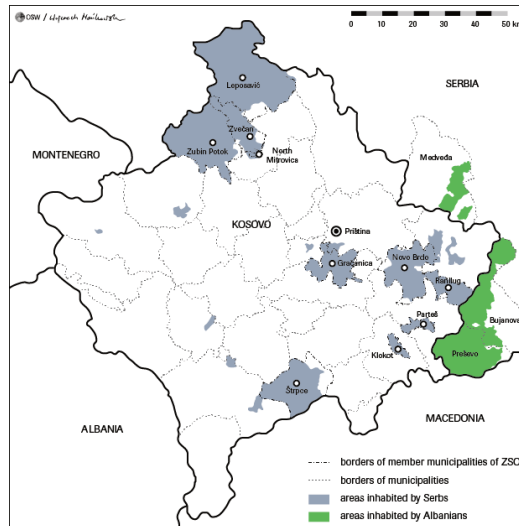
Horvátország lakosságának száma 4.270.480 fő. A horvátok vannak túlnyomó többségben (90,4%), de a szerbek (4,4%) létszámaránya is jelentős annak ellenére, hogy a délszláv háborúk miatt kialakult idegengyűlölet (erős szerbellenesség) homogenizáló hatással volt az etnikai viszonyokra. A kisebbségek között kiemelendő a bosnyákok és a magyarok száma. A vallási megosztottság az etnikai összetételt tükrözi, a római katolikusok aránya 86,3%, az ortodoxoké 4,4%, míg a muzulmánoké 1,5%. (CIA The World Factbook: *Croatia*, 2019) A hivatalos nyelv természetesen a horvát, de a kisebbségeknek is van nyelvhasználati joguk.

Koszovó aszimmetrikus megosztottsága

Koszovó az elmúlt évszázadok során albán többségűvé vált. Különösen a törökök északi előrenyomulása után, amikor a szerbek az 1389-es rigómezei csatában vereséget szenvedtek. Az albánok pragmatikusak voltak, inkább beilleszkedtek, hivatalt vállaltak az Oszmán Birodalomban, és többségük a muzulmán hitre is áttért. Ez biztosította az albánok nemzeti túlélését és sokasodását, ebben legyőzték a szerbeket – az általuk „szerb bölcsoének” tartott – Koszovóban. A koszovói albánok 1998-ban felláztak a tartományban kisebbségben lévő szerb „elnyomóik” ellen, így az aszimmetria idővel az albánok javára fordult. A 2008-ban önállóságát egyoldalúan kikiáltott ország lakosságának létszáma 1.907.592 fő. Az albánok részaránya 92,9%, a szerbeké 5%, és rajtuk kívül bosnyákok (1,6%), törökök (1,1%), askálik (0,9%)⁴, egyiptomiak (0,7%), goránik (0,6%)⁵ és romák (0,5%) is élnek Koszovóban. A szerbek egy tömbben Észak-Koszovóban, keleten és délen pedig szórványban találhatóak. A vallás tekintetében a muzulmánok vannak többségben (kb. 90%), míg az ortodoxok száma a szerbekéhez igazodva kb. 5%, és még római katolikusok is vannak kb. 2%-ban. A hivatalos nyelv az albán és a szerb. (CIA The World Factbook: *Kosovo*, 2019) Észak-Koszovóban a szerbek egy párhuzamos közigazgatási rendszert hoztak létre, mert nem hajlandók beletörödni Koszovó Szerbiától történt különválásába. Az aszimmetriát, azaz a kisebbségi létet és státust most a szerbek nem akarják elfogadni.

⁴ Albán anyanyelvű szunnita muzulmán kisebbség.

⁵ Szláv eredetű, muzulmán vallású hegyi népcsoport.

7. ábra: Szerbek (szürke) Koszovóban és albánok (zöld) a Preševo-völgyben (Centre for Eastern Studies, 2018)

Észak-Macedónia identitásavara

Észak-Macedónia lakossága 2.118.945 fő. Az ország az elmúlt években jelentős identitás-zavarral küzdött, mert Görögország nem ismerte el alkotmányos nevét, a Macedón Köztársaságot. Emellett a bolgárok a macedón nyelvet nem tekintik önállónak, csak nyugat-bolgár dialektusnak. A 2001-ben történt macedón-albán fegyveres összetűzések kis híján polgárháborút okoztak. A macedón (64,2%) mellett jelentős az albán nemzetiségű (25,2%) lakosság aránya is, de rajtuk kívül törökök (3,9%), romák (2,7%) és szerbek (1,8%) is élnek az országban. Az ortodox hívők részaránya 64,8%, a muzulmánoké 33,3%. A hivatalos nyelv a macedón, de az albánok nyelvhasználata is garantált az albánok által lakott területeken. (CIA The World Factbook: *North Macedonia*, 2019)

Montenegró befogadó társadalmá

Montenegró mini állam, lakosságának létszáma 614.249 fő. Még a kis területe sem homogén etnikailag, ugyanis a montenegróiak (45%) mellett szerbek (28,7%), bosnyákok (8,7%) és albánok (4,9%) is élnek. Az ortodox vallásúak számaránya 72,1%, a muzulmánoké 19,1%, a katolikusoké pedig 3,4%. Hivatalos nyelve a montenegrói, ami szintén az önállóság, a szuverenitás kifejezője a montenegrói ortodox egyház mellett. (CIA The World Factbook: *Montenegro*, 2019)

Szerbia sokszínűsége

Szerbia lakossága 7.078.110 fő. A szerbek részaránya 83,3%, a magyaroké 3,5% (Vajdaság), a romáké 2,1%, a bosnyákoké 2% (Szandzsák), az albánoké (a Preševo-völgy térségében) pedig lehet akár 1,5% is, de ők rendszerint nem vallják be etnikai hovatartozásukat vagy bojkottálják a népszámlálást. Korábban volt egy jugoszláv kategória is, hiszen sokan nem akarták magukat a délszláv népcsoporton belül definiálni, vagy vegyes házasságból születtek, és a nemzetiségi kérdéssel érdemben nem is foglalkoztak. A vallási meggyőződés általában követi az etnikai hovatartozást, a szerb ortodoxok aránya 84,6%, a katolikusoké 5%, a muzulmánoké 3,1%, míg a protestánsoké 1%. (CIA The World Factbook: *Serbia*, 2019) Az ország hivatalos nyelve a szerb, a kisebbségi nyelvhasználat a Vajdaságban, a Szandzsákban és a Preševo-völgyben jellemző. Szerbia a nemzetközi fórumokon kiáll a koszovói szerbek mellett, és követeli, hogy a kisebbségi jogait szabadon gyakorolhassák. Az anyaországi vezető politikusok jó kapcsolatokat ápolnak a boszniai szerbekkel. Ősi felfogás szerint ahol szerbek élnek, azok a területek egységes „szerb földként” tartoznak össze. (Hadrovics, 1991) Modern felfogásban ez ma már nem igaz, ezért a jelenség gyakran okozott a közelmúltban is konfliktusokat az érintett felek között. Különösen igaz ez Koszovóra, ahol nemcsak a szerbek lakta területeken vannak szerb ortodox templomok és kolostorok, hanem az albán többségű országrészekben is.

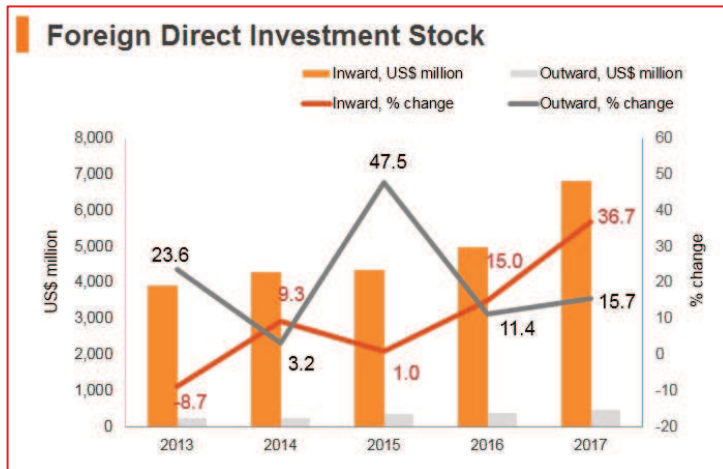
Technológiai lemaradás a Nyugat-Balkánon

A Nyugat-Balkán államai a fent említett politikai, gazdasági és társadalmi nehézségek miatt a technológia tekintetében is le vannak maradva Kelet-Közép-Európától. Ez pedig egy ördögi kör, ugyanis amíg nincs előrelépés, addig a térség sem lesz vonzó a külföldi befektetők előtt. Az infrastrukturális hiányosságokat néhány kivételtől eltekintve egyelőre nem sikerült megszüntetni. Az elvándorló képzett munkaerő és a csökkenő kereslet miatt sem tudnak megtelepedni a térségben a kis nyersanyag-szükségletű, de magas hozzáadott értéket kínáló vállalkozások. A jelenlegi FDI mértéke nem elegendő ahhoz, hogy látványos változás következzen be. A külföldi mobiltelefon és internetszolgáltatók megjelenése javított a mostoha helyzeten, és így az internetet használók aránya szinte minden államban megközelíti vagy eléri a 70%-ot, a mobiltelefonok száma pedig számos országban meghaladja a lakosság létszámát. A nyugat-európai és lassan a kelet-közép-európai munkaerőhiány is elvonja a térség humán erőforrás potenciáljának egy részét, ami ellentétes a helyi gazdaság megerősítésének törekvéseivel.

Albánia infrastrukturális fejletlensége

Az albániai fejletlen infrastruktúra és az elavult gazdasági szerkezet egyelőre nem vonzza kellőképpen a külföldi befektetéseket. A repülőterek száma mindössze négy, a vasútvonalak hossza 667 km, ami meglehetősen kevés. 115 mobiltelefon jut 100 lakosra, az internetet használók aránya pedig 66,4%-os. (CIA The World Factbook: *Albania*, 2019) Jó gazdasági potenciált jelenthet a kedvező adottságú dél-adriai tengerpart. A kereskedelem és a turizmus

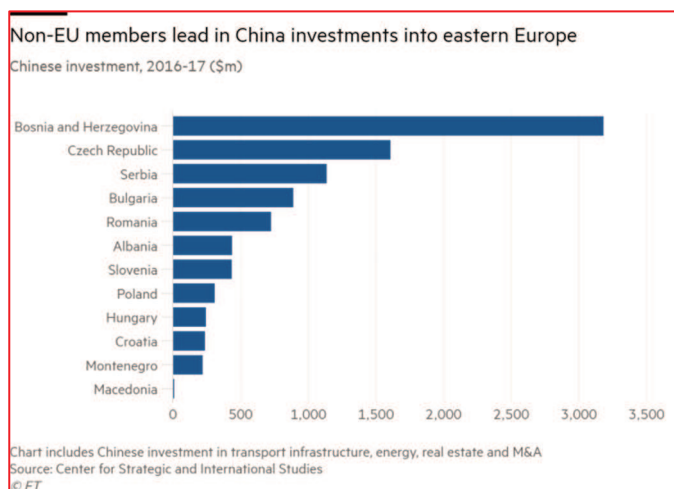
fellendítése érdekében modern infrastrukturális fejlesztésekre van szükség. Ennek előfeltétele viszont a szervezett bűnözés és korrupció visszaszorítása, hogy a külföldi tőke tisztességes piacra találjon.

8. ábra: Az FDI alakulása Albániában 2013 és 2017 között (Hong Kong Trade Development Council, 2019)

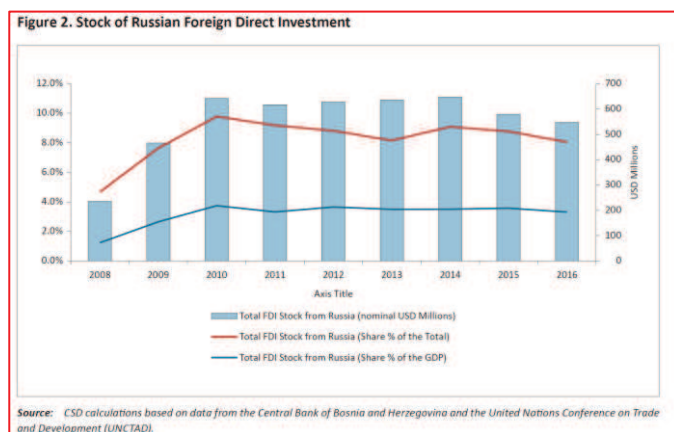
Bosznia-Hercegovina hátrányos diverzitása

A bosznia-hercegovinai bonyolult államigazgatás és az államalkotó nemzetek széthúzó gazdaságpolitikája akadályozza a technológiai fejlődést. A repülőterek száma hét, a vasútvonal hossza pedig 965 km. Az igazán rövid (alig több 20 km-nél) tengerpartra gazdaságilag nem lehet alapozni. Az internetet használók aránya 69,3%-os, és közel a teljes lakosság (89%) rendelkezik mobiltelefonnal. (CIA The World Factbook: *Bosnia and Herzegovina*, 2019). A külföldi befektetések között kiemelendők az EU-tagállamok, az orosz, a kínai és a török vállalkozások. 2016–2017-ben az Európa keleti felébe irányuló kínai befektetések között a bosznia-hercegovinai érte el a legnagyobb értéket, ami meghaladta a hárommilliárd USD-t.

9. ábra: Kínai befektetések Európa keleti részén 2016–2017-ben (The Financial Times, 2018)

Az orosz FDI elsősorban a szerbek által lakott területen jelenik meg, ellensúlyozva a bosnyákokat támogató, muzulmán országokhoz köthető befektetéseket.

10. ábra: Orosz FDI Bosznia-Hercegovinában 2008–2016 között (Center for the Study of Democracy, 2018)

Horvátország kényelmes helyzete

Horvátország a többi nyugat-balkáni államhoz képest fejlett infrastruktúrával rendelkezik. Repülőtereinek száma 24, vasútvonala pedig 2722 km hosszú. Az EU-források révén az ország az uniós tagságra történő felkészülést, majd az EU-tagságot is fel tudta használni az infrastruktúra, különösen a közút és az autópálya rendszer (összesen 26 958 km hosszú) fejlesztésére, ami a turizmus szempontjából alapfeltétel. Az internetet használók aránya 72,7%-os, és 100 lakosra 101 mobiltelefon jut. A hosszú tengerpart kényelmessé teszi a horvát gazdaságot, amely a halászat, az olajipar és a hajógyártás tekintetében is jól teljesít.

(CIA The World Factbook: *Croatia*, 2019) Mindez segíti az innovációt és a technológiai fejlődést, ami továbbra is vonzóvá teheti az országot a külföldi befektetők előtt.

Koszovó teljes lemaradása

Koszovó az egykori Jugoszlávia szerb tartományaként gazdasági-infrastrukturális tekintetben elhanyagolt volt. Replttereinek sma hat (kzlk három betonos), vastvonalainak hossza 333 km. A gazdasági szerkezet elavult, sem nyersanyagok (kivéve a leáldozóban lévő energiahordozó, a hatalmas barnaszén készlet), sem technológia, sem képzett munkaerő nem áll rendelkezésre. A külföldi támogatások és a diaszpóra hazautalásai nem a hosszabb távú gazdasági befektetéseket és beruházásokat, csak a túlélést biztosítják. Alacsony a mobiltelefon használók aránya (31%). Gyakoriak az áramkimaradások, és az egyéb közüzemi szolgáltatások snvinonala is elmarad az elvárásoktól. (CIA The World Factbook: *Kosovo*, 2019) A befektetési kedvet rontja a politikai bizonytalanság, a gazdasági instabilitás, az infrastrukturális hiányosságok, a szakképzett munkavállalók hiánya, a korrupció és a szervezett bűnözés magas szintje. Érdemes megjegyezni, hogy Koszovó légterében a légi-közlekedést a magyar HungaroControl ellenőrzi.

Hiányzó gazdasági vonzerő szak-Macedóniában

Észak-Macedóniában a nemzetközi elszigetelődés (névvita), a politikai instabilitás, az elavult gazdasági szerkezet és az ezzel együtt járó bizonytalanság elriasztotta a nagyobb külföldi befektetőket. A repülőterek sma 10 (nyolc betonos), a vasútvonal hossza pedig 925 km. Az egykori Jugoszlávia idején kiépült macedóniai infrastruktúra közepesen fejlettnek tekinthető. Az internetet használók aránya 70,4%, és 101 mobiltelefon jut 100 lakosra. Az ipari termelés jelentős részét az autóipari beszállítók adják, de ez nem elegendő a technológiai fejlettség emelésére. A fiatalok körében közel 50%-os a munkanélküliség, és kevés a jól képzett munkaerő. Emellett a szürkegazdaság a GDP kb. 1/3-t termelheti ki. (CIA The World Factbook: *North Macedonia*, 2019) A sok-sok negatívum mellett optimizmusra adhat okot, hogy a névváltoztatás révén várhatóan megkezdődhet az euro-atlanti és európai integráció, ami a gazdaságot is felfelé húzza majd a potenciális technológiai fejlődéssel és a modernizációval.

Montenegró kedvező adottságai

A 2017-es NATO-csatlakozás növelte az ország stabilitását és bizalmi fokát. Montenegró tengerpartja kiváló gazdasági – különösen a turizmus területén – s technológiai fejlődési lehetőségeket rejt magában. A mini állam replttereinek sma t, a vasútvonalak hossza pedig 250 km. Az internetet használók aránya 69,9%, miközben 100 lakosra 163 mobiltelefon jut, ami rekord a térségben. Az infrastruktúra fejlesztése napirenden van, közutak készülnek, és autópálya épül (utóbbi kínai közreműködéssel). Impozáns célkitűzés, hogy az ország villamos energia exportorr váljon, és tenger alatti vezetéken jutna el az áram Olasz-

országba. Az elavult gazdasági szerkezet modernizálásához hozzájárulhatnak a külföldi befektetések és beruházások, amelyek 2017-ben rekordösszeget értek el. (CIA The World Factbook: *Montenegro*, 2019)

Szerbia viszonylag előnyös technológiai öröksége

Szerbia az egykori Jugoszlávia központi állama révén a legnagyobb örököse az egykor prosperált délszláv államnak. Az akkor még fejletlenek tekinthető infrastruktúra mára elavulttá vált. A földgázvezetékek túlnyomó többsége a Belgrádtól északra fekvő területen (gyakorlatilag a Vajdaságban) található, déli irányban egyre ritkább a hálózat. Dél-Szerbia gazdaságilag fejletlenebb, de jelentős tranzitszerepe van Észak-Macedónia és rajta keresztül Görögország és Törökország felé. A repülőterek száma 26 (10 betonos), a vasútvonalak hossza pedig 3809 km. Az internetet használók aránya 67,1%, és 100 lakosra 121 mobiltelefon jut. A Duna és a Száva hajózható, szállításra alkalmas. Kínai segítséggel megkezdődtek az infrastrukturális fejlesztések (vasút, autópálya, híd). Meghatározó a gépipar (autó- és fegyvergyártás), az egykori Zastava autógyárat megvásárolta az olasz Fiat. Szerbia a nyugati (EU) és a keleti (Kína, Oroszország, Törökország) kereskedelmi kapcsolatait egyaránt kihasználja technológiai fejlettségének növelése érdekében. (CIA The World Factbook: *Serbia*, 2019) A térség kisebb államaihoz képest jelentős – és viszonylag képzett – munkaerő potenciállal rendelkezik, ami ösztönözheti a külföldi befektetéseket. Ehhez azonban a jogi és üzleti környezetet meg kell tisztítani a korrupciótól.

A TÉRSÉG BIZTONSÁGI HELYZETE

A nyugat-balkáni államok európai integrációja részben a jogállamisági hiányosságok miatt késett az elmúlt két évtizedben. A nacionalizmus, az idegengyűlölet és a szélsőséges szervezetek a biztonsági helyzetet csak tovább bonyolították vagy rontották. A megkésett rendszerváltozás és annak kaotikus, illetve erőszakos volta miatt kiterjedté vált a korrupció és a szervezett bűnözés. Ugyan korábban is volt Nyugat-Európába irányuló illegális migráció, de 2015-ben már olyan méreteket öltött, hogy a térség államai ezt a régi-új jelenséget és biztonsági kihívást – habár nem volt szokatlan és idegen – nem tudták megfelelően kezelni. Mennyivel jobb lett volna, ha a Nyugat-Balkán európai integrációja előrehaladottabb lett volna, akkor a nemzetközi biztonsági együttműködés is hatékonyabbnak bizonyulhatott volna.

A jelenlegi törékeny biztonsági helyzet oka a politikai átmenet nehézkes végrehajtása, a gazdaság instabilitása, valamint a súlyos társadalmi (szegénység és etnikai szembenállás) problémák. A szervezett bűnözés, a korrupció, a csempészet, az illegális tevékenységek és a feketekereskedelem (szürkegazdaság) elriasztja a tisztességes hazai és külföldi befektetőket, vállalkozókat. A kedvezőtlen szociális és gazdasági helyzet növeli az etnikai szélsőségeség (extrémizmus) térnyerését és a vallási ellenségeskedéseket (fundamentalizmus megjelenése) is. Az EU-nak különleges felelőssége van a nyugat-balkáni rendezésben és a biztonsági helyzet javításában, hiszen az ENSZ és az Egyesült Államok – amelyek kezdetben sokat tettek a fegyveres küzdelmek befejezése és a stabilitás érdekében – átadták a terepet az európai megoldásoknak.

Albánia ellentmondásos biztonsági helyzete

Albánia már az 1990-es évek elején elkötelezte magát az euro-atlanti integráció és a nyugat-balkáni térség stabilitása mellett. Az 1997-ben bekövetkezett albániai polgárháború azonban megtorpanást jelentett ezen az úton, ugyanis a felkelők kezébe került fegyverek közvetve ellenségeskedést és instabilitást eredményeztek a környező országok (Szerbia – benne Koszovó – és Macedónia) albánok által lakott területein. Az albánság ellentmondásos helyzete sajnos máig nem oldódott meg. Miközben a NATO-tag Albánia politikai elitje – legalábbis a felszínen – jó példát és stabilitást szeretne, a szélsőséges erők a vélt Nagy-Albánia eszme (az albánok lakta területek egy államon belül történő egyesítése) követésével, illetve a szervezett bűnözés és korrupció működtetésével aláássák a regionális biztonságot. Utóbbiak miatt az EU-csatlakozási tárgyalások követelményeinek teljesítése sem sikerül. A továbbra is meglévő biztonsági hiányosságok miatt a gazdaság és a társadalom nem képes kitörni korábbi béklyóiból. Az albán maffia határokon átnyúló tevékenysége, a drogkereskedelem, a csempészet, a pénzmosás és a korrupció alapvető gátja az európai integráció folytatásának, így az EU-tagság elérésének. (European Commission: *Commission Staff Working Document Albania 2018 Report*, 2018)

Bosznia-Hercegovina mesterséges stabilitása

Bosznia-Hercegovina egy bonyolult politikai rendszerrel rendelkező mesterséges állam, ahol az államigazgatási reform, a gazdasági konszolidáció és a társadalmi megbékélés sem halad a kívánt lendülettel. Több mint 23 évvel a Dayton-i Megállapodást követően az államalkotó nemzetek céljai keveset változtak. A bosnyákok továbbra is kivételezett vezető nemzet szeretnének lenni, a szerbek az alapjogaikon túl már-már függetlenségre törekednek, a horvátok pedig saját entitást szeretnének. A politikai és társadalmi helyzet alakulása tehát a nacionalizmus és az elkülönülés irányába mutat, ami ellentétes az európai uniós értékekkel. A gazdaság szenved a politikai széthúzástól, a szervezett bűnözéstől és a korrupciótól, a társadalmat pedig a szélsőséges csoportok jelenléte és az illegális migráció is sújtja. (European Commission: *Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2018 Report*, 2018) Az ország nem tudja kezelni a látszólag azonos vallású, de teljesen más kultúrkörből érkező ázsiai menekülteket, akik egyébként csak átmeneti szállásnak tekintik az országot a Nyugat-Európa felé vezető úton. 2018 őszén több ezer menekült várt a bosnyák-horvát határon arra, hogy az EU területére léphessen, és menekültstátuszt kapjon. A törekeny békét a kb. 600 fős nemzetközi katonai erő, az EUFOR vigyázza. (CIA The World Factbook: *Bosnia and Herzegovina*, 2019)

Horvátország kedvező biztonsági helyzete

Horvátország a térség legjobb adottságokkal és a legmagasabb integrációs szinttel rendelkező országa. NATO- és EU-tagsága biztonságot ad, ami vonzóvá teszi az országot nemcsak a turisták, de a külföldi befektetők számára is. A látszólagos stabilitásban azonban az egykori délszláv háborúk következményeként kellemetlen határvitái vannak Szerbiával, Bosznia-Hercegovinával és Montenegróval, de meglepő módon a szintén NATO- és EU-tag Szlovéniával is. Az anyaállamtól provokatív támogatást kapnak a bosznia-hercegovinai

horvátok, ami nem tetszik a bosnyákoknak és a szerbeknek. A nemzetközi politikai porondon Horvátországnak sikerült feledtetni a délszláv háborúk idején a horvát nacionalisták által elkövetett emberiség elleni bűncselekményeket, és ma már Ante Gotovina tábornok is nemzeti hős, nem bűnös. A magyar-horvát kapcsolatokat megterheli a MOL-INA korrupciós (kenőpénz) botrány (vita), amely a MOL számára kedvező nemzetközi bírósági állásfoglalás miatt horvát részről továbbra sem akar csitulni. A közsféra korrumpáltságát mérő nemzetközi rangsorban (Corruption Perceptions Index 2018 – CPI 2018) Horvátország a 60. helyet foglalja el, ezzel a 180 értékelt ország között az első (legjobb) harmad végén helyezkedik el. (Transparency International, 2018) A politikai és részben a gazdasági sértegettségből fakadó nemzeti érzületű feszültség gyakran a nemzetközi sportrendezvényeken tör elő. A nacionalizmus, az idegengyűlölet és a sovinizmus különösen a horvát-szerb relációban jelenik meg erőszakos formában.

Koszovó változatlan instabilitása

Koszovó rendezetlen státusa részben továbbra is alapja az ellenségeskedéseknek. A 2008. februárban kikiáltott egyoldalú függetlenséget több mint száz ENSZ-tagállam ismerte el, ami arra bátorítja a koszovói albán kormányzatot, hogy egyre több területen a nemzetközi felügyelet ellenére is önálló államként viselkedjen. A 2013-as Brüsszeli Megállapodás óta az EU ellenőrzése alatt zajló kétoldalú szerb-koszovói tárgyalások mindaddig kompromisszumra készek lehetnek, amíg nem érintik az államiság kérdését. Amennyiben ez közvetve is, de felmerül, Szerbia tiltakozik, és hangoztatja, hogy nem mond le Koszovóról. Ugyanakkor ez *de facto* már rég megtörtént, már csak a *de jure* beismerés hiányzik. 2018 elején Észak-Koszovóban meggyilkolták a jól ismert Oliver Ivanović koszovói szerb politikust, az év végén megalakult a Koszovói Biztonsági Erőből a Koszovói Fegyveres Erő, és védővámokat vezettek be a szerb termékekre, ami már külön-külön is nagyon felháborította a szerbeket, akik ezért még a haderejüket is magasabb készenlétebe helyezték. A Szerbia és Koszovó közötti vitás kérdések mielőbbi rendezése létfontosságú a Nyugat-Balkán biztonsága tekintetében is, de ennek a kiegyezésnek rövid távon egyelőre kicsi az esélye. (European Western Balkans: Vučić and Taçi in Munich: Slim chances for an agreement in the near future, 2019) A státuskérdés rendezése tekintetében Észak-Koszovó szerbek lakta és a dél-szerbiai albánok által benépesített Preševo-völgy területcseréje is felmerült, de ez csak rész-megoldás lehet, és könnyen újabb precedenst teremthet a területi vitákban bővelkedő Nyugat-Balkánon. A koszovói bizonytalan politikai, szegény gazdasági és feszült társadalmi helyzet miatt az euro-atlanti és európai integrációs folyamat a szándékok ellenére sem tud kitörni a mélypontról. Továbbra is erős a szervezett bűnözés, a csempészet és a korrupció, amelyek szintén akadályozzák a politikai megbékélést, a gazdasági fejlődést és a társadalmi szemléletváltást.

Észak-Macedónia bizonytalan biztonsági helyzete

Észak-Macedónia biztonsági helyzetét a Görögországgal folytatott névvita következményei és a helyi albánság önrendelkezési törekvései határozzák meg. A névvita máig akadályozta az ország euro-atlanti és európai integrációját, aminek megoldása az említett Prespa Meg-

állapodás macedón és görög ratifikációja volt, ami megváltoztatta az ország nevét a Görögország számára is elfogadható Észak-Macedóniára. Az albán kisebbség a korábbi fegyveres harcát feladva politikai úton küzd minél szélesebb körű önrendelkezéséért, amiért akár zsarolni is képes a többségi macedón kormányzatot. A hatóságok nem képesek maradéktalanul kezelni a biztonsági kihívásokat, ennek jól érzékelhető jele volt a 2015-ös migránsválság. 2015 januárjától 2018 szeptemberéig közel félmillió – főként illegális – migráns és menekült érkezett Macedóniába, akiknek a megállítása, ellátása és sorsuk rendezése teljesíthetetlen feladat elé állította a helyi hatóságokat. A migrációs nyomás 2017-re jelentősen visszaesett, majd tovább csökkent. (CIA The World Factbook: *North Macedonia*, 2019) A gazdasági problémák miatt magas a szegény lakosság aránya, valamint a bűnözés és a korrupció szintje is. Ez pedig csökkenti az általánosságban bizonytalan helyzet konszolidációjának esélyét, valamint az euro-atlanti és európai integráció továbbvitelének zökkenőmentességét.

Montenegró stabil biztonsági helyzete

Montenegróban a 2006 júniusában kinyilvánított függetlenség a NATO- és EU-integráció tekintetében pozitív változásokat hozott, hiszen sikerült megszabadulni az európai integrációt akadályozó társállamtól, Szerbiától. Az önálló euro-atlanti integrációs folyamat 2017-re beérett, amikor az ország a NATO tagjává vált. Ezzel biztonsági helyzete javult, nemzetközi politikai irányvonala megszilárdult. Szerbia kezdetben nem tudott beletörődni a montenegrói tengerpart elvesztésébe, és a kettős állampolgárságról – amit Szerbia nem támogattott – vita alakult ki köztük. Montenegrónak továbbra sem tetszik a Prevlaka-félsziget Horvátországhoz tartozása, amely ellen korábban élesen tiltakozott. A legfőbb bevételi forrást biztosító turizmus a szervezett bűnözés alakítóinak is vonzó, ahogy a leple alatt akár terror-szervezetet, a japán Aum Shinrikyot is lehet utaztatni. Ennek bizonyítéka, hogy a japán szélsőséges csoport tagjait 2016 márciusában elfogták Montenegróban.

Habár az ország nincs a fő nyugat-balkáni migrációs útvonalon, és többnyire nem célország, egyre több az észak-afrikai és közel-keleti menedékkérő. Az utóbbi években a bővülő üzleti lehetőségek növelték a korrupciót a politikában és a gazdaságban, ugyanis a kétes befektetések kedvező feltételeket találtak Montenegróban. Az európai integráció folytatása érdekében még sokat kell tenni a pénzmosás, a szervezett bűnözés, az embercsempészet, az illegális fegyver-, dohány- és drogkereskedelem megfékezése érdekében. (European Commission: *EU Commission Staff Working Document Montenegro 2018 Report*, 2018)

Szerbia bonyolult biztonsági helyzete

Szerbia az egykori Jugoszlávia felbomlásával és szétesésével fokozatosan elveszítette közvetlen befolyását a délszláv térségben. Végül úgy vált önálló állammá, hogy jelentős szerb kisebbség maradt a többi nyugat-balkáni országban. Ez a tény továbbra is nemzeti frusztráltságot, biztonsági kihívást jelent számára. Különösen Koszovó elszakadása érinti kellemtelenül, hisz a szerb nemzet „bölcsője” Koszovóban található. Az Észak-Koszovó a Preševo-völgyért területcserre ötlete nem oldja meg a Koszovóban található számos szerb pravoszláv emlékhely és templom helyzetét, sőt azok továbbra is ki vannak téve az albán nacionalisták és szélsőségesek esetleges támadásainak. A Vajdaságban tradicionálisan meglévő autonómiatörekvés mellett a muzulmán többségű Szandzsákban is érezhető hasonló

szándék, amit a szerb nacionalisták nemzeti fenyegetésként értékelnek. Szerbia az ismert okok miatt nem kíván a NATO tagja lenni, de elveit és segítségét elfogadja, miközben egy önálló, szövetségi rendszertől független, erős haderőt (Szerbia Hadserege) tart fenn. A szerb fegyveres erőknek képesnek kell lenniük egyedül, azaz külső segítség nélkül szembenézni az országot fenyegető biztonsági kihívásokkal. A NATO-val közösen végrehajtott gyakorlatok célja az interoperabilitás megteremtése. (European Western Balkans: *Interoperability of Serbian Armed Forces: An instrument or a goal?*, 2018) Az EU tagjelölti státusz és a csatlakozási tárgyalások megkezdése jelentős előrelépés volt az európai integrációban, ugyanakkor Koszovó helyzetének rendezetlensége egyelőre kerékkötője a látványos továbblépésnek.

A migrációs válság Szerbiát is erősen érintette, 2015-ben és 2016-ban közel 680 ezer migráns és menekült vonult át az országon. 2018 júniusában mintegy 3200 migráns és menekült tartózkodott Szerbiában. (CIA The World Factbook: *Serbia*, 2019) 2016-ban 6050 főt fogtak el a hatóságok illegális határátlépés miatt, és 604 személy ellen indítottak eljárást embercsempészet vádjával, akik mintegy 5200 személy illegális határátlépését próbálták elősegíteni. (European Commission: *EU Commission Staff Working Document Serbia 2018 Report*, 2018) A gazdasági nehézségek és a társadalmi problémák az elmúlt évtizedek dezintegrációs folyamatainak mellékhatásaival csak egyre súlyosbodtak, és egyelőre nincsen kiút ebből a helyzetből, mivel a feltételek nem sokat javultak. A szélsőséges nacionalizmus üzenetei a politikán kívül ma már gyakran a szurkolók (focultrák) közvetítésével jutnak el a címzetekhez, a rivális nemzetek képviselőihez, részben pedig a saját politikai vezetőkhez, akik nem veszik észre, hogy az általuk szított szélsőségesesség előbb-utóbb saját maguk ellen fordulhat. Ennek csak az egyik jele a hetente tiltakozva vonuló többezres elégedetlen tömeg Belgrád utcáin. (European Western Balkans: *Weekly anti-government protests spread across Serbia*, 2019) A szervezett bűnözés és korrupció Szerbiában is jelen van a földrajzi elhelyezkedés, a hagyományok, a szegénység, a klán-struktúra, a gyenge állam és hatóságai, valamint az ellenőrző mechanizmusok hiányosságai miatt, ami a negatív folyamatokat csak tovább bonyolítja.

A NYUGAT-BALKÁN ÁLLAMAINAK ÁLTALÁNOS SWOT ANALÍZISE

A nyugat-balkáni folyamatokat röviden összefoglaló és összegző gondolatokat a SWOT⁶ analízis segítségével egy jól csoportosított rendszerben láthatjuk. Az erősségek és lehetőségek fenntartják a Nyugat-Balkán euro-atlanti és európai integrációjának reményét, viszont a gyengeségek és veszélyek továbbra is távol tartják a térség államait az integráció kiteljesedésétől. A legjobb megoldás vitathatatlanul az lenne, ha az EU-tagállamok a nyugat-balkáni államokat egy kontingensként kezelve készítenék fel a későbbi tagságra, és a lemaradókat folyamatosan felkarolnák. Ez nemcsak az érintettek, de az EU-nak is jól felfogott érdeke. Ez ellen azonban erősen tiltakoznak az integrációban előbbre tartó államok, mint például Montenegró és Szerbia.

---

⁶ Strengths – Erősségek, Opportunities – Lehetőségek, Weaknesses – Gyengeségek, Threats – Veszélyek

<p><u>Erősségek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - kedvező földrajzi fekvés - EU-tagsági elkötelezettség - szabadkereskedelmi megállapodások - alacsony vállalkozói költségek (kivéve Horvátország) 	<p><u>Lehetőségek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - integrációs célok elérése - nyugati értékrend átvétele - infrastrukturális és turisztikai fejlesztések - társadalmi megbékélés
<p><u>Gyengeségek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - nacionalista politikai és gazdasági szemlélet - megrekedt integrációs folyamat - strukturális reformok hiánya - elmaradott infrastruktúra - jogállami hiányosságok 	<p><u>Veszélyek:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - politikai és társadalmi (etnikai és vallási) ellentétek - szélsőségesek térnyerése - fekete- és szürkegazdaság - szervezett bűnözés - spekuláció és korrupció

11. ábra: A nyugat-balkáni térség SWOT analízise (saját szerkesztés és értékelés)

A Nyugat-Balkán jövője tekintetében az EU Biztonsági Tanulmányok Intézete három scénárió-t vázol fel 2025-ig, egy legjobb, egy közepes és egy legrosszabb forgatókönyvet. Az első („Európa órája”) szerint Görögország és Macedónia rendezi névvitáját, Szerbia és Koszovó kiegyeznek egymással, és 2025-ben Montenegró és Szerbia EU-taggyá válik. A második („Balkáni bizonytalanság”) szerint a nyugat-balkáni államok maradnak az EU-integráció útján, de a reformfolyamat továbbra is lassan halad, Szerbia és Koszovó kapcsolata a tárgyalások folytatása ellenére nem normalizálódik, Bosznia-Hercegovinában a szétválási törekvések fennmaradnak, a korrupció nem csökken, és a gazdasági, illetve a regionális biztonsági helyzet sem javul. A harmadik („A múlt szelleme”) szerint az EU-integráció lassan lekerül a napirendről, Koszovó megosztottá válik, ami Bosznia-Hercegovinát a szétesés felé sodorja, kiújulnak az etnikai ellentétek, Montenegróban és Albániában a korrump kormányok a szervezett bűnözéssel szövetkeznek, Oroszország befolyása megnő (katonai jelenlét) a térségben, és a biztonsági helyzet visszatér az 1990-es években tapasztalt állapotba. (European Union Institute for Security Studies, 2018)

ZÁRÓ GONDOLATOK

Ha meg akarjuk érteni a Nyugat-Balkánt, akkor nem szabad kizárólag nyugati értékrendű szemüvegen keresztül szemlélni az ottani folyamatokat. A kényszeres demokráciaexport nem lehet sikeres egy olyan térségben, ahol a jogállamiság nem rendelkezik elegendő fundamentummal. A térség mindig is a nagyhatalmak érdekszférájába tartozott. Sokszor szinte egyszerre jelentkeztek az integrációs és dezintegrációs törekvések, ami érthetetlen ellent-

mondást okozott az 1990-es években is. Ütközőövezet Európa és Ázsia között, ezért tranzitvonal a migrációnak (illegális is), a csempészetnek és más transznacionális kihívásoknak. A nehéz gazdasági helyzet negatívan befolyásolja a politikai és társadalmi viszonyokat. A térség államai nem képesek megtartani a jól képzett és aktív munkaerőt, már nemcsak Nyugat-Európa, de Kelet-Közép-Európa is elcsábítja a szakembereket. A Nyugat-Balkánon számos nemzetiség és etnikum él, érdekeik különbözőek, ami a megosztottság alapvető oka. Eltérő a vallásuk, nyelvük és bizonyos mértékben szokásaik is. A háborúk miatti sérelmek és ellentétek tovább élnek. Ugyanakkor a több évszázados együttélés megkövetelte a kulturális közeledést is. A térségbeli államok jelenlegi közös nevezője a bizalomerosztás (Pfp), valamint a NATO- (kivéve Szerbiának) és főként az EU-csatlakozás. Az általánosan elterjedt klán vagy törzsi jellegű társadalom azonban jó alapot biztosít a szervezett bűnözésnek és számos illegális tevékenységnek. A nyugat-balkáni államok a térségben történt fegyveres konfliktusok miatt elveszítették a korábbi helyzeti előnyüket (szabad mozgást, piacgazdaságot az egykori Jugoszláviában vagy az ezzel ellentétes kommunista Albániában a stabilitást és a biztonságot), és lemaradtak az európai integrációban. Deklarált célkitűzésük az EU-tagság, ami összeköti és versenyre készíti őket. Európai politikai közeledésük, két- és többoldalú gazdasági együttműködésük és folyamatosan javuló etnikai toleranciájuk elősegítheti a térségben a megbékélést és a fejlődést. Ugyanakkor a nacionalizmus erősödése, esetleg stagnálása lassítja az integrációt és a gazdasági előrelépést, amiért az Unió is felelős. Az EU ugyanis nem használta ki a 2008-as pénzügyi/gazdasági válságot követő fokozatos konszolidáció pénzbőségének időszakát arra, hogy a Nyugat-Balkánt felzárkóztassa, pedig ez önzetlen jóindulata mellett nyilvánvaló biztonsági érdeke is lett volna, különösen a szervezett bűnözéssel megélénkült migrációs nyomás idején. A nyugat-balkáni térség ellentmondásos biztonsági helyzete egyelőre megmarad, javulásra csak az európai integrációs folyamat látványos előrehaladása esetén számíthatunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barbara Wesel (2018): *2025 is ambitious for Western Balkans to join EU*, <https://www.dw.com/en/2025-is-ambitious-for-western-balkans-to-join-eu/a-43421857> (letöltés: 2019. 01. 26.)
- BBC (2016): *Balkans war: a brief guide*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-17632399> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- Be In Kosovo (2019): *Countries that have recognized Kosovo as an independent state*, <http://www.beinkosovo.com/countries-that-have-recognized-kosovo-as-an-independent-state/> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- Center for the Study of Democracy (2018): *Assessing Russia's Economic Footprint in Bosnia and Herzegovina*, <http://www.csd.bg/fileSrc.php?id=23349> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- Centre for Eastern Studies (2018): *The Serbian minority in Kosovo and the Albanian minority in Serbia*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2018-08-21/serbia-kosovo-negotiations-playing-time-under-pressure-west-0> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- CIA The World Factbook (2019): *Albania*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)

- CIA The World Factbook (2019): *Bosnia and Herzegovina*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- CIA The World Factbook (2019): *Croatia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hr.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- CIA The World Factbook (2019): *Kosovo*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- CIA The World Factbook (2019): *North Macedonia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- CIA The World Factbook (2019): *Montenegro*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- CIA The World Factbook (2019): *Serbia*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- Európai Parlament (2019): *A Nyugat-Balkán*, <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/168/a-nyugat-balkan> (letöltés: 2019. 01. 20.)
- European Commission (2019): *Countries and Regions – The Western Balkans*, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/western-balkans/> (letöltés: 2019. 01. 20.)
- European Commission (2018): *EU Commission Staff Working Document Albania 2018 Report*, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-albania-report.pdf> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- European Commission (2018): *EU Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2018 Report*, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- European Commission (2018): *EU Commission Staff Working Document Montenegro 2018 Report*, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-montenegro-report.pdf> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- European Commission (2018): *EU Commission Staff Working Document Serbia 2018 Report*, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- European Commission (2019): *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiation*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information_en (letöltés: 2019. 01. 20.)
- European Union Institute for Security Studies (2018): *Balkan Futures – Three scenarios for 2025*, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_147%20Balkan%20Futures.pdf (letöltés: 2019. 02. 10.)
- European Western Balkans (2019): *Albania*, <https://europeanwesternbalkans.com/albania/> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- European Western Balkans (2019): *Bosnia and Herzegovina*, <https://europeanwesternbalkans.com/bosnia-and-herzegovina/> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- European Western Balkans (2019): *Croatia*, <https://europeanwesternbalkans.com/croatia/> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- European Western Balkans (2019): *Greece ratifies the Prespa Agreement with Macedonia*, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/01/25/greece-ratifies-prespa-agreement-macedonia/> (letöltés: 2019. 02. 09.)

- European Western Balkans (2018): *Interoperability of Serbian Armed Forces: An instrument or a goal?* <https://europeanwesternbalkans.com/2018/12/05/interoperability-serbian-armed-forces-instrument-goal/> (letöltés: 2019. 02. 17.)
- European Western Balkans (2019): *Kosovo*, <https://europeanwesternbalkans.com/kosovo/> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- European Western Balkans (2019): *Montenegro*, <https://europeanwesternbalkans.com/montenegro/> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- European Western Balkans (2019): *Serbia*, <https://europeanwesternbalkans.com/serbia/> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- European Western Balkans (2019): *Vučić and Thaçi in Munich: Slim chances for an agreement in the near future*, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/02/16/vucic-thaci-munich-slim-chances-agreement-near-future/> (letöltés: 2019. 02. 17.)
- European Western Balkans (2019): *Weekly anti-government protests spread across Serbia*, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/02/04/weekly-anti-government-protests-spread-across-serbia/> (letöltés: 2019. 02. 17.)
- Hadrovics László (1991): *Vallás, egyház, nemzettudat*, OMIKK, Budapest
- Hong Kong Trade Development Council (2019): *Albania: Market Profile*, <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/Albania-Market-Profile/obor/en/1/1X000000/1X0A3IF3.htm> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- International Court of Justice (2010): *Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo Advisory Opinion of 22 July 2010*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- International Telecommunication Union (2017): *IDI 2017 Rank*, <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- Invest in Macedonia (2019): *Automotive Components*, <http://www.investinmacedonia.com/industries-and-markets/automotive-components> (letöltés: 2019. 02. 03.)
- Juhász József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia*, Aula Kiadó, Budapest
- MK KBH (2009): *A Nyugat-Balkán*, MK KBH Tudományos Tanácsa, Budapest
- NATO Multimedia Library (2019): *NATO and the Balkans*, <http://www.natolibguides.info/balkans> (letöltés: 2019. 01. 20.)
- NATO (2019): *NATO Member Countries*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm (letöltés: 2019. 01. 20.)
- Óry Mariann (2015): *Western Balkans countries are safe*, Magyar Hírlap, http://magyarhirlap.hu/cikk/31316/Western_Balkans_Countries_are_Safe (letöltés: 2019. 01. 20.)
- Réti György (2000): *Albánia sorsfordulói*, Aula Kiadó, Budapest
- The Financial Times (2018): *China's Balkan investment pledges stoke EU concern*, <https://www.ft.com/content/6c646a3e-7d29-11e8-bc55-50daf11b720d> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- The Guardian (2019): *Macedonia's parliament votes to accept new name*, <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/11/macedonias-parliament-votes-to-accept-new-name> (letöltés: 2019. 02. 09.)
- Transparency International (2018): *Corruption Perceptions Index 2018 – CPI 2018*, <https://www.transparency.org/cpi2018> (letöltés: 2019. 02. 17.)

United Nations Development Programme (2018): *Human Development Indices and Indicators – 2018 Statistical Update*, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (letöltés: 2019. 02. 03.)

United Nations (1999): *UN Security Council Resolution 1244 (1999)*, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999)) (letöltés: 2019. 02. 09.)

Vision of Humanity (2018): *Global Peace Index 2018*, <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2018/06/Global-Peace-Index-2018-2.pdf> (letöltés: 2019. 02. 03.)

World Economic Forum (2018): *Global Competitiveness Report 2018*, <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/competitiveness-rankings/> (letöltés: 2019. 02. 03.)

Worldatlas (2017): *What Type Of Government Does Bosnia And Herzegovina Have?* <https://www.worldatlas.com/articles/what-type-of-government-does-bosnia-and-herzegovina-have.html> (letöltés: 2019. 02. 09.)

FENNTARTHATÓ KÖRNYEZET, AZ ENERGIARENDSZER HELYZETE, LOGISZTIKAI KAPCSOLATA ÉS BIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI

SUSTAINABLE ENVIRONMENT POWER SYSTEM SITUATION, LOGISTICS CONNECTION AND SECURITY CHALLENGES

SZALÁNCZI-ORBÁN VIRÁG ¹

ABSZTRAKT

A fenntartható környezet, az energiaszükségletek kielégítése, azok biztosítása a világ egyik nagy és globális problémájának mondható. Az energiát, mint erőforrást mindnyájan használjuk a mindennapokban. Figyelembe véve az energiaforrások végességét és más erőforrások kihasználatlanságát láthatjuk, hogy észszerű és fenntartható megoldásokra van szükség. A jelenlegi energiarendszer tehát nem tudja már a jelen formájában kiszolgálni a fejlődő környezetét, a jelenleg használt véges energiahordozók helyettesítése, azok technikai, társadalmi, globális változása elkerülhetetlen. A nemzetközi intézkedések, egyezmények, szabványok, előírások is abba az irányba mutatnak és tesznek lépéseket, hogy áttérés legyen elérhető a tisztább és fenntarthatóbb energiaforrások felé. A terület igen sok féleképpen vizsgálható. Tanulmányom célja a jelen kor kihívásainak megfogalmazása és értelmezése mellett lehetőségek vizsgálata, főleg a logisztikai szektorok, technológia, és biztonság tudományi területek szerepének és lehetőségeinek vizsgálata.

Kulcsszavak: energia, energiahordozók, megújuló energiák, kritikus infrastruktúra, logisztika

ABSTRACT

Sustainable environment, meeting our energy needs and securing them is one of the big and global problems of the world. We all use energy as a resource

¹ szalancziorbán.virag@phd.uni-obuda.hu | ORCID: 0000-0002-1073-2788 | doktorandusz, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

in our daily lives. Given the finite nature of energy sources and the underutilization of other resources, we can see that reasonable and sustainable solutions are needed. Thus, the current energy system can no longer serve its developing environment in its present form, replacement of the currently used finite forms of energy, their technical, social and global change is inevitable. International measures, conventions, standards, regulations also point in the direction of making the transition to cleaner and more sustainable energy sources. There are many ways to explore the area. The purpose of my study is to explore and interpret the challenges of the present era, especially the study of the roles and opportunities of the logistics sectors, technology, and security sciences.

Keywords: energy, energy carriers, renewable energies, critical infrastructure, logistics

---

ENERGIAHORDOZÓK

Minden olyan anyag, amit energiaforrásként használhatunk hívhatunk energiahordozónak. Az energiahordozókat csoportosításuk és definíciójuk alapján megújuló vagy nem megújuló energiákra szokás bontani, esetleg harmadik kategóriaként a nukleáris energiát is elkülöníthetjük. (Európai Bizottság, 2014)

Nem megújuló vagyis fosszilis energiaként azokat az energiahordozókat értjük, amelyeket a természetből kinyert meglévő és véges forrásból érünk el, a kinyerésük után elfognak és nem termelődnek újra. Ilyen energiahordozók a kőolaj, földgáz, kőszén... A megújuló energiahordozók már elnevezésükből adódóan is jól mutatják, hogy ezen készletek a természeti erőforrások tekintetében reprodukálhatóak, elérhetőek és kifogyhatatlan erőforrások is lehetnek. (Giber János, 2015) Ezt a megnevezést alkalmazhatjuk a szél, nap, víz, biomassza és geotermikus energiákra. Harmadik természetből kinyert, de nem fosszilis energiaforrásként az urán, ebből adódóan a nukleáris energiát értjük. Ezen elsődleges energiahordozók átalakításából nyerhető energiaforrások lehetnek például a hidrogén, elektromos áram, benzin...stb. (Lukács Gergely Sándor, 2010)

ENERGIA, MINT KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA

Létfontosságú rendszerelem: meghatározott ágazatok valamelyikébe tartozó eszköz, létesítmény vagy rendszer olyan rendszerelem, amely elengedhetetlen a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához - így különösen az egészségügyhöz, a lakosság személy- és vagyónbiztonságához, a gazdasági és szociális közszolgáltatások biztosításához -, és amelynek kiesése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna”(2012. évi CLXVI. törvény). Az energia egy olyan ágazat, amit a törvényi előírások és meghatározások alapján is kritikus infrastruktúra elemként értelmezünk. Ebbe az ágazatba értjük az energiaellátáshoz kapcsolódó rendszereket és hálózatokat. (2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről

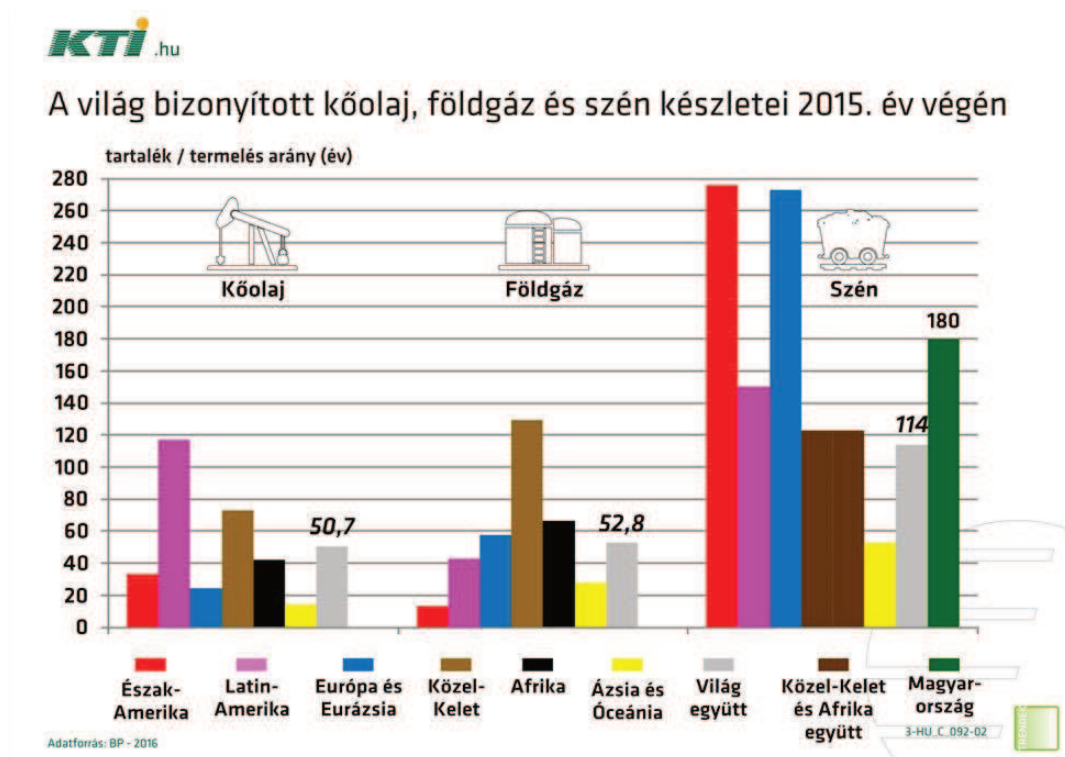
és védelméről, 2012) A kritikus infrastruktúrák összekapcsolva alakítanak ki globálisan érteendő kritikus hálózatokat, melyeket együtt kell kezelnünk a kritikus információs infrastruktúrákkal. (Dr. Estók Sándor, 2009)

JELEN KIHÍVÁSAI

Fenntartható fejlődés: „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket” (Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA), 2018).

Tudjuk, hogy a fosszilis energiahordozók és készleteik száma véges, tudjuk, hogy a mostani állapot nem fenntartható hosszú távon, tudjuk, hogy intézkedéseket kell tenni a fenntartható energiarendszer. Ismerjük az irányelveket, látjuk a célkitűzéseket és látjuk a tudományos, gazdasági és társadalmi kérdéseket a témában. Ezen adatok és irányelvek elérhetőek, a kvalitatív kutatási anyagok, esettanulmányok, adatok bemutatását mutató ábrák és grafikonok feldolgozásával és elemzésével eme tanulmány alapját is szolgálják. Egyszerű lenne kijelenteni, hogy csak át kell térni megújuló energiaforrások és ehhez kapcsolódó új technológiai megoldásokra, de ez a kérdés nem ennyire egyszerű.

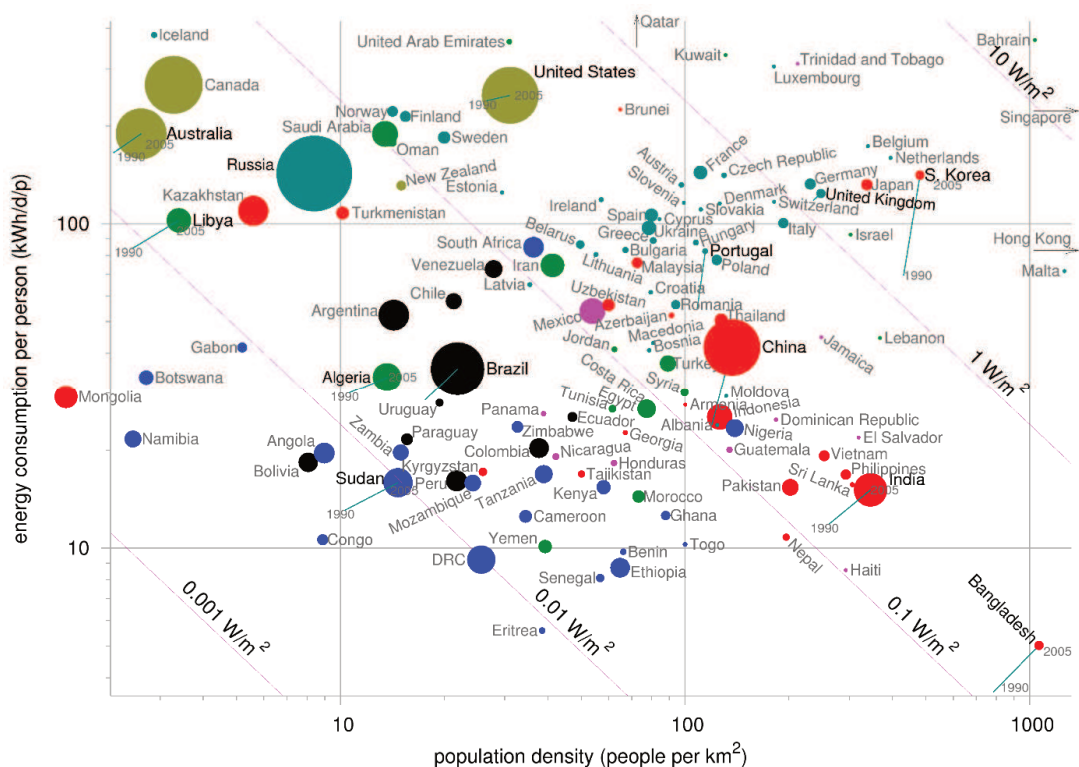
1. ábra: Fosszilis energiahordozók készletinformáció (forrás: KTI, Trendek és Grafikonok, 2016 (KTI, 2016))

David MacKay könyve a Fenntartható energia — mellébeszélés nélkül egyszerűen fogalmazza meg korunk kihívását. A fosszilis energiahordozók készletei egyértelműen végesek,

kiszámítható és előrevetíthető, hogy ezen erőforrások már nem szolgálják ki a következő generációkat. Ezen erőforrások helyett mindenképpen át kell térni más megoldásra, más rendszerek kialakítására. A probléma nem csak a fosszilis energiahordozók kimerülése és a klímaváltozás, hanem az a gazdasági tény, hogy az energiahordozó és energiarendszer megváltoztatása roppant költséges és bonyolult eljárás. A megújuló energiák használata pedig együttesen érhetne el jelentős eredményt. Az energiafogyasztás kérdéskörében ugyancsak több adat feldolgozására és elemzésére van lehetőségünk. Minden ország és minden földrész rendelkezik sajátos energiaigénnyel és sajátos erőforrásokkal, nem csak a földterületek nagysága és azok szerkezete jelent kihívást, hanem az egy főre jutó energiafogyasztási arányok eltérése, valamint a földrajzi fekvés kérdése. Egy ország teljes energiafogyasztása több tényezőtől áll, mint közlekedés, fűtés, áramellátás... stb. Ezen rendszerek ellátása még mindig akár 90%-ban is fosszilis energiából van megoldva. (Az EU energiája számokban, statisztikai zsebkönyv, 2018) Ezen igényeket nem tudjuk csak egy féle megújuló energiával kiváltani, ennek elsősorban földrajzi és területi eloszlási kérdések a fő akadályai, például napenergiából nyerhető energia jóval magasabb egy afrikai országban, mint egy skandináv országban. Visszatérve az energiafogyasztási arányokra kiszámítható az egy főre jutó energiafogyasztás mértéke országonként (Egyesült Királyság: 125kWh/fő) valamint a népsűrűségi mutatók bevonásával (Egyesült Királyság: 250fő/km²) minden országra és régióra kiszámítható egy érték ami az energiafogyasztást mutatja. (David Mackay, 2011)

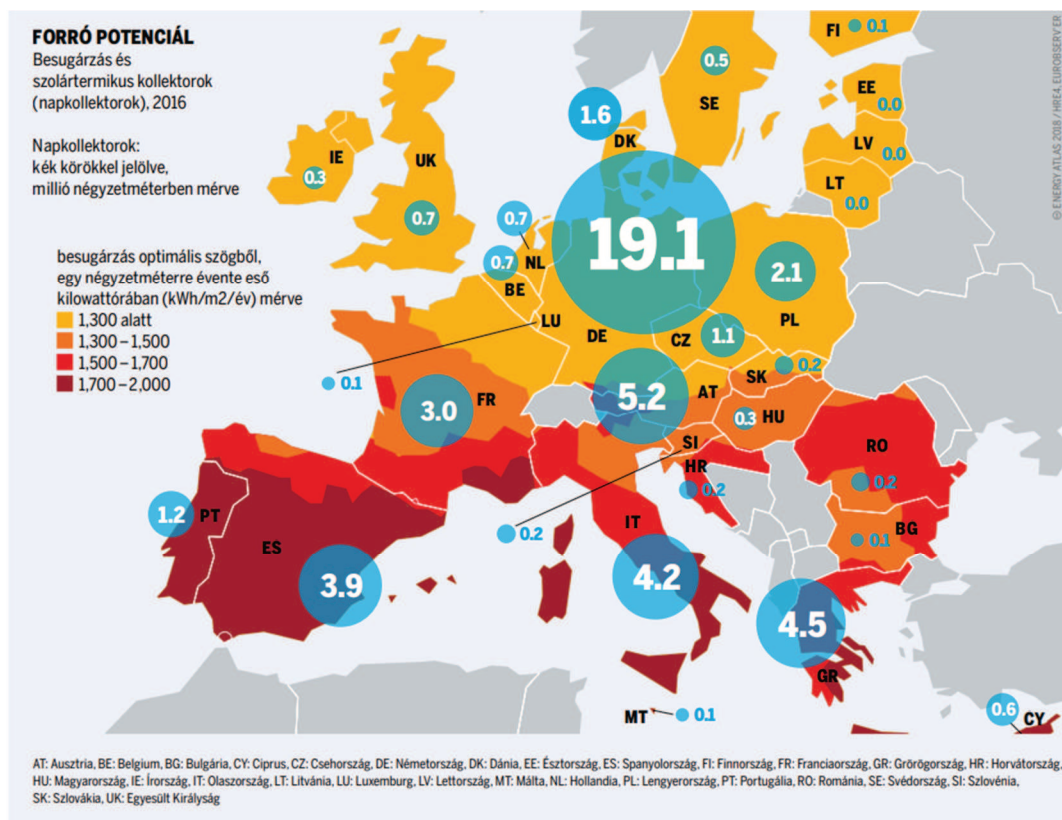
2. ábra: Világ energiafogyasztása -Népsűrűség fő/km² / Egy főre jutó energiafogyasztás (kWh/d/p figyelembevételével (forrás: David Mackay, 2011 (David Mackay, 2011))

Az ábrán is jól látható, hogy az energiarendszerek és használatuk mutatószámai minden országra és régióra sajátosak. Amennyiben ezen adatokat vesszük figyelembe, úgy a megújuló és más energiarendszerek is mérhetőek ezzel a mértékegységi rendszerrel.

Mekkora teljesítménnyel számolhatunk tehát a megújuló energiák figyelembevételével: szél 2W/m², tengeri szél 3W/m², árapály lagúna 3W/m², árapály (áramlásos) 6W/m², napelem (áramtermelő) 5–20W/m², növények 0,5W/m², esővíz (felföldeken) 0,24W/m², vízerőmű 11W/m², geotermikus 0,017W/m², termikerőmű 0,1W/m², óceán hője 5W/m², koncentrált napenergia (sivatag) 15W/m² (Dr. Estók Sándor, 2014)

3. ábra: Besugárzás és szolártermikus kollektorok Európában – 2016 (kWh/m²/év) (Forrás: Energiaatlasz (Energiaatlasz, dátum nélkül.))

Az energiafogyasztás átvizsgálása után pedig az energiaigények és W/m² adatokat bemutató 3.ábra alapján értelmezhetjük tehát, hogy ahhoz, hogy megújuló energiákkal váltsuk ki a fosszilis energiaforrásokat jelentős földrajzi területeket kellene bevonni és telepíteni kombinált (például szél és napenergia) megújuló energiaforrásokkal, hogy az igényeket kielégítsük. A megújuló energiák kevés energiát termelhetnek egységnyi területen ezt a 3. ábrán is jól láthatjuk és leolvashatjuk, hogy például a napenergiát figyelembe véve mennyire eltérő a besugárzási szögből kinyerhető egy négyzetméterre jutó energia Európa különböző országaiban, napenergia potenciál jól láthatóan a déli régiókban realizálható.

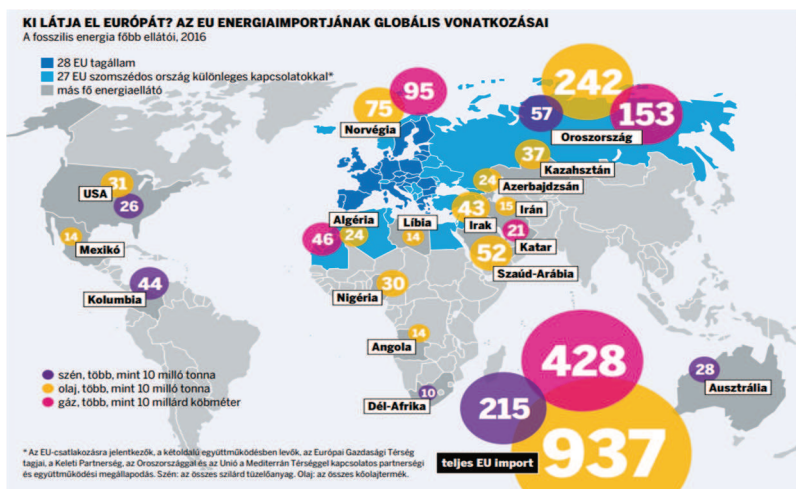
A jelen kihívásai itt nem állnak meg, hiszen az energiahordozók már leírt problémáin túl, figyelembe kell vennünk, hogy mégha globális energiarendszert sikerülne is kialakítani, megújuló energiából természetesen, nem csak a rendszer kialakításának költsége és területi igénye magas, hanem az energia eljuttatásának kérdése, a szállítás tárolás kérdése is komoly kihívást jelent. Ismerjük az adottságokat és mérőszámokat, azonban egységes, globális rendszer kialakítására még várunk kell. A kihívások mindenképpen összetettek. (National Renewable Energy Lab, 2016)

Európa energiaigényét figyelembevéve, az átálláshoz a fő kihívást véleményem szerint a közlekedés és a fűtés rendszerek korszerűsítése jelenti (beleértve a rosszul szigetelt épületeket, elavult gyártási berendezéseket ...stb.) A Párizsi Klímamegállapodásnak megfelelően 2050 környékére át kellene váltanunk a fosszilis tüzelőanyagok használatáról, megújuló vagy más energiaforrásokra. (European Commission, 2016) A meglévő egyezmények és Uniós irányvonalak és erőírások meghatározzák az elérni kívánt célt, hogy a megújuló energiákat milyen nagyobb részt hasítsanak ki az energia piacon, háttérbe szorítva és kiváltva a fosszilis energiákat, azonban lehet rohamosabb léptékekre és nagyobb arányokra lenne szükség. Mindenképpen előremutató az akkumulátor technológiák fejlődése, az elektromos járművek és elektromos közlekedési megoldások fejlődése és átállása. (Godzimirski, Jakub M (Ed., 2019)

MAGYARORSZÁG ÉS AZ EU HELYZETE

Magyarország teljes energiaellátást nem képes a hazai és rendelkezésre álló erőforrásokból fedezni (az atomenergiát is beleértve kb. 40-50%), az igények kielégítését elsősorban importból fedezi. (Ministry of National Development, 2010) A fő import termékek a kőolaj és földgáz, melyek hasznosítása elsősorban a fűtés és közlekedési rendszerekben látható. Jelentős gáz és áram tranzitország vagyunk. Energiaellátásunk importból való fedezése miatt problémát jelent a függőségünk beszállító partnereinktől. (Popp, József ; Harangi, Rákos Mónika ; Oláh, Judit, 2017)

4. ábra: Európa energia függősége (2016), forrás: Energiaatlasz (Energiaatlasz, dátum nélk.)

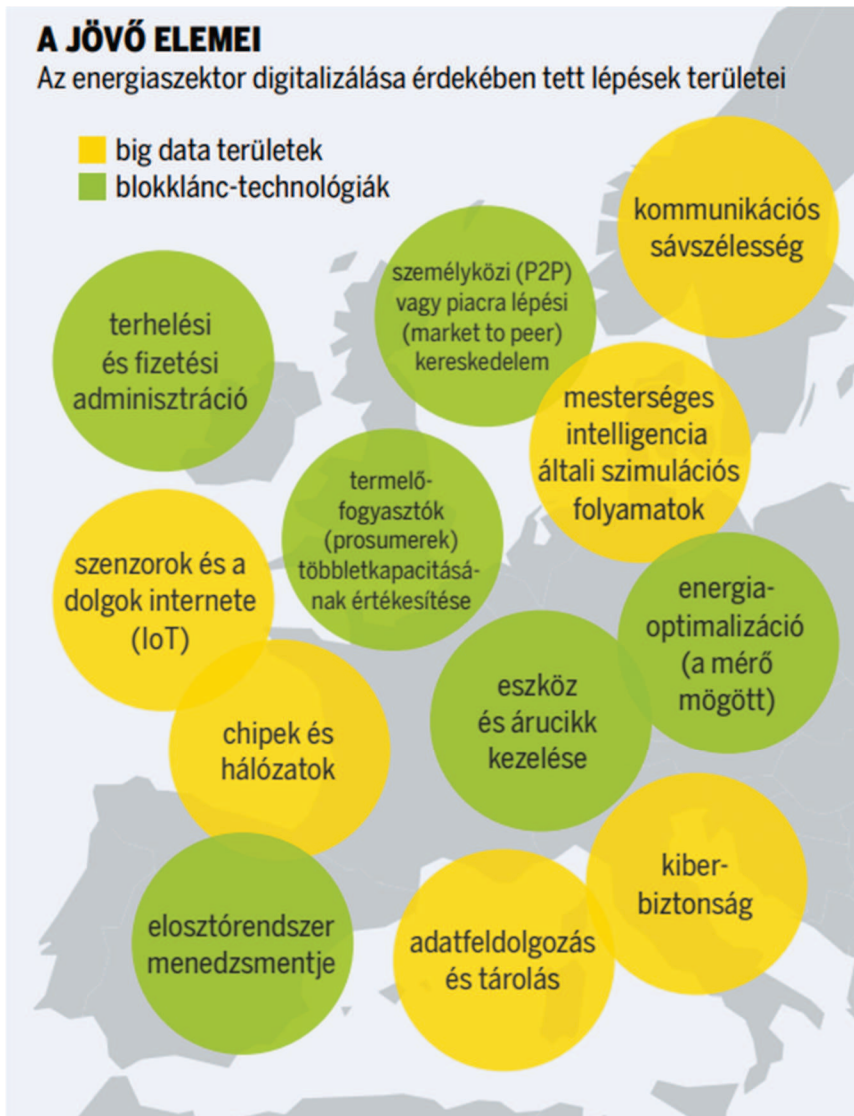

Az energiafüggőség és energiabiztonság egy közös probléma (4. ábra). Az ellátási rendszert vizsgálva az Európa energiafüggőségét bemutató ábra nyújtva számunkra a magyarázatot a globális vonatkozásokra. Az orosz energiaimport komoly biztonsági és energiaellátási kihívást jelent. Itt is látható, hogy a fosszilis energiák kiváltására még nagyobb az igény. Megoldás lehet a megújuló energiákra való áttérés, az egységes Unió irányvonalak és előírások magasabb arányokra való szabályozása. (Bonan, G. B., 2002)

LOGISZTIKA ÉS A DIGITALIZÁCIÓ SZEREPE, JÖVŐBELI LEHETŐSÉGEI

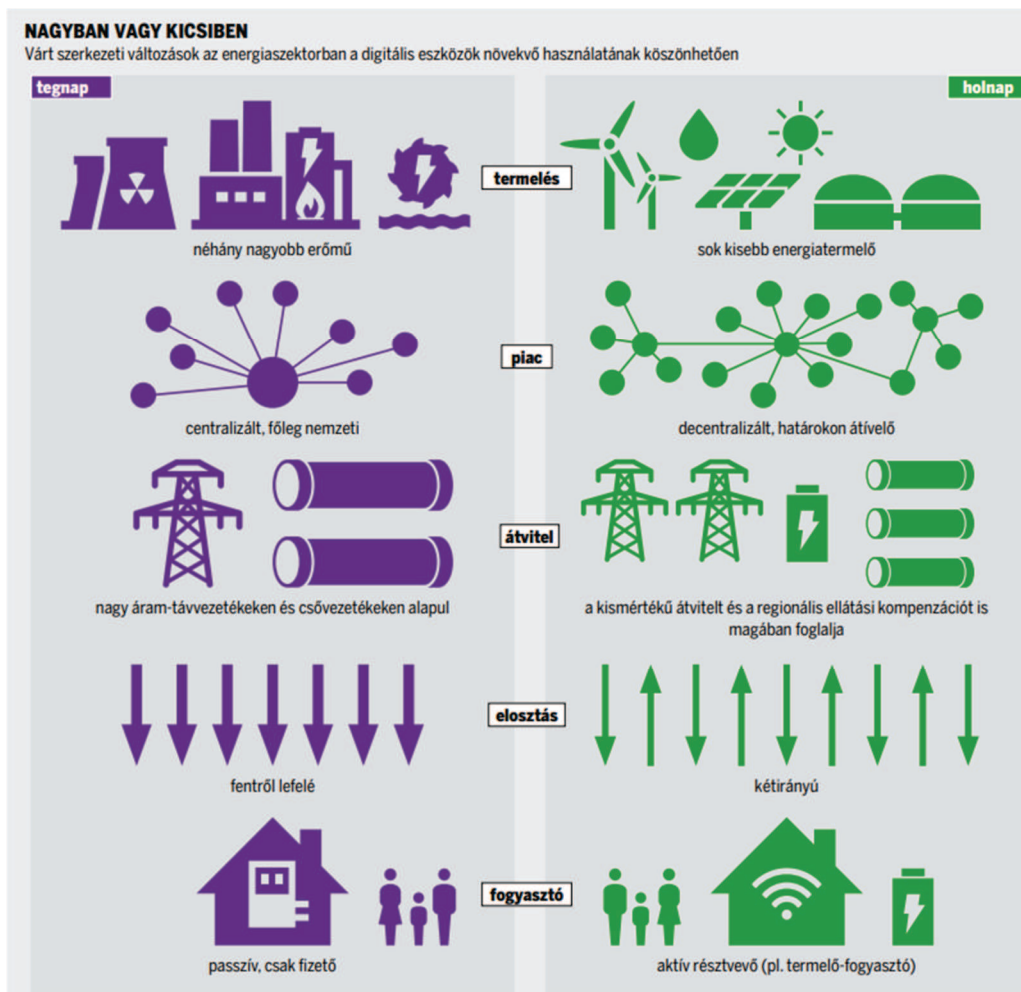
Az energiafogyasztás eddig feltárt adataiból és nézeteiből megállapíthatjuk, hogy a lehetőségek és adatok ismeretében kialakítható új energetikai rendszer már nem a távoli jövő gondolata. A folyamatban lévő fejlesztések és megújuló energiát felhasználó rendszerek kiépítése újabb és újabb megoldandó problémákat és technológiai újításokat hoznak és igényelnek. Kihívás mindenképpen a korábban is említett energia, az erőmű vagy kinyerő egységtől való eljuttatása a fogyasztóig. (Posza, B., & Borbély, C., 2015) A szél és naperőművek kisebb elemekként értelmezhetőek, teljesítményük változó. Ebben a mondhatni szállítási szerepben segítségünkre lehet a logisztika mellett a digitalizáció. Hogyan tudjuk egyáltalán beleintegrálni az új megújuló rendszerelemeket a meglévő hálózatokba? A napelem és szél-turbinák hálózatba kapcsolásának egyik kihívása mindenképpen az ingadozás, egy felhősebb vagy szélcsendes napon eltolódnak a hálózatba folyó energiarányok, míg a szükséglet szinte változatlan. Az energiahálózatnak ezt a problémát kezelnie kell tudni. (European Commission, 2019)

5. *ábra: Energiaszektor digitalizálása érdekében tett lépések területei, forrás: Energiaatlasz (Energiaatlasz, dátum nélk.)*

Az energiahálózatot nem tekinthetjük egy digitalizált és modern rendszernek, így a rendszer elavult és nem képes kielégíteni az igényeket. Ezen területeket jól nyomon követhetjük az 5. ábrán. Gyorsabb akár valós idejű kommunikáció lenne szükséges a termelés, a gyártás, a kereslet a hálózat között. Az egyes elemek rendelkeznek egyes elkülönült részekkel, tudunk előre jelezni, tudunk igényeket mérni, elérhetőek rendszerelemek de elkülönülten. A szektor digitalizációja nehéz kérdés, mivel nem csak a biztonságos és jogi háttérét kell meghatározni, hanem egységessé és alkalmazhatóvá is kell tenni. Az új technológiák és megoldások integrálása is komoly kihívás az érdekek ütközése mellett. (European Commission, 2019)

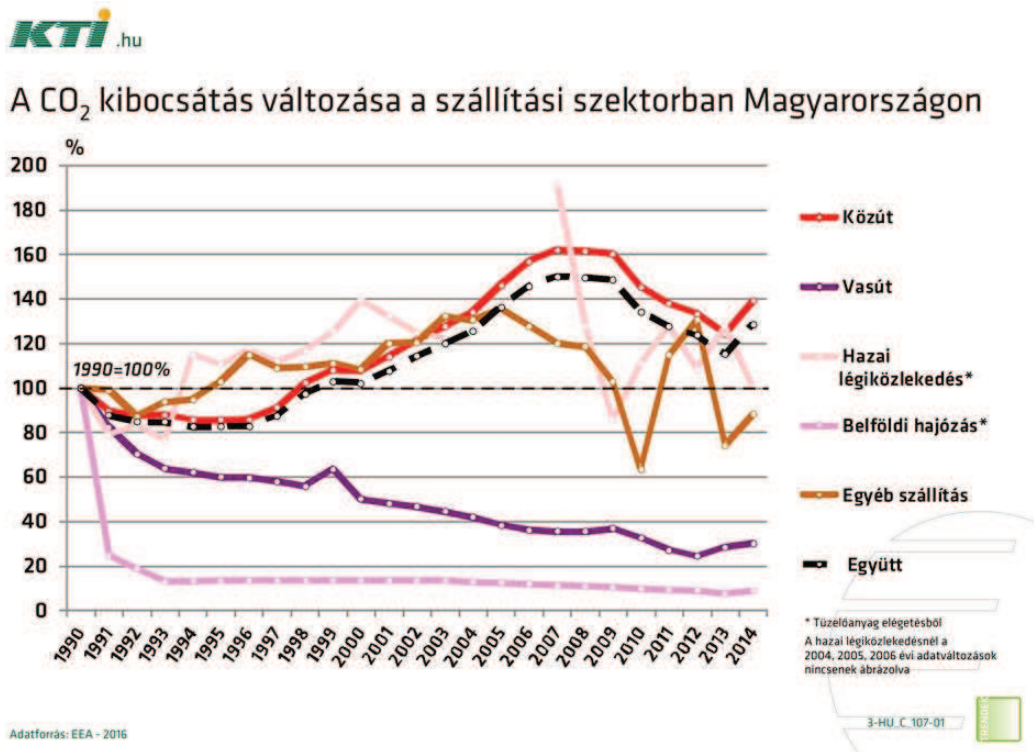
6. ábra: Várt szerkezeti változások a digitális eszközök figyelembevételével, forrás: Energiaatlasz (Energiaatlasz, dátum nélkül.)

A 6. ábrán láthatjuk a fő ütközési pontokat a régi és az új elképzelések mellett. A digitális megoldások és egyközök alkalmazásával az eddig centralizált rendszer egy határokon átívelő decentralizált rendszerre alakulna, az információ és az ellátási irányok kétirányúvá válnának a fogyasztó aktív résztvevője lenne az energiarendszernek ... stb. A digitalizált energiarendszer nagyban függ az új technológiáktól és azok hálózati alkalmazásától.

Az energiarendszer a digitalizáció megoldásai mellett nagy segítséget kaphat logisztikai oldalról is. Kiemelve korábban is volt már róla említés, hogy a fejlesztések egyik iránya a közlekedési szektorban mutat előre, pl. elektromos járművek.... stb. A közlekedési ágazat egyik legjobban mérhető káros hatása a fenntartható környezet kérdésében a szén-dioxid kibocsátás.

7. ábra: Szén-dioxid kibocsátás a szállítási szektorban, (forrás: KTI: Trendek és grafikonok, 2016 (KTI, 2016))

A szállítási szektorban egyértelműen kimagasló eredményeket ér el a közúti szállítás a szén-dioxid kibocsátás teljességét nézve. A közúti közlekedés igen magas arányban képviselteti magát a káros anyag kibocsátási listán. A szállítási módok közül évek óta a legjelentősebb részt hasítja ki és a jövőben is várhatóan nem múlik el dominanciája. A kibocsátáscsökkentés az energiapolitika és a közlekedéspolitikai részeként fontos szempont a fenntartható környezet vizsgálatában. Az elektromos autók okozta térhódítás reményt adhat a szektor egyes részeinek fenntarthatóbbá tételére. A szállításban használt járművek megújulóra való áttérésében mutatkoznak előre lépések, az elektromos autók térhódításával megnövekedik az igény az újfajta töltőállomások az új fajta digitális és hálózati rendszerek kialakítására, ami közelebb visz minket a digitalizált energiaellátáshoz és az okos város koncepciókhoz. A nulla kibocsátású közlekedés eléréséhez átfogó szabályozásra, fejlesztésekre, okosvárosokra, új üzemanyagforrások alkalmazására (pl hidrogén alapú) lenne szükség. (project, 2017)

A közlekedés átformálása mellett a fenntarthatóbb környezethez hozzájárulhatnak az ipari környezet digitalizációs folyamatai, a korszerű technológiák és kevésbé energiaigényes megoldások alkalmazása, a logisztikai szektor számos területen kapcsolódik az energiafelhasználáshoz, így a változások csak ezzel a területtel együtt fejlődhetnek és alkalmazhatóak. A Zöld logisztika a zöld ellátási lánc próbálja a folyamatokat energiahatékonyra és energiatakarékosra tenni. A fenntarthatóság már megjelenik a nagy logisztikai rendszerekben és létesítményekben. A megújuló energiák használata mellett nagy hangsúlyt kell fektetni az

ezen energiák előállításához és szállításához alkalmazható eszközök ugyancsak fenntarthatóbb gyártására és fejlesztésére. Végig tekintve a logisztikai szektor kiterjedtségét és szerepét a globális gazdaságban elengedhetetlen, hogy e szektor az energiaszektoralal együttműködjön.

„Az intelligens logisztika innovatív, integratív, informatív, interaktív, horizontálisan és vertikálisan megszervezett műveleteket és tevékenységeket takar. Az újfajta intelligens villamos energia hálózati rendszer kis energiatermelésű, szétszórta elhelyezkedő, nagyszámú, hibrid (villamos) energiatermelő egységeket tartalmaz, amelyeket innovatív csatlakozási megoldásokon keresztül kapcsol az elosztó rendszerekhez „ (Dr. Estók Sándor, 2014). Az intelligens logisztika mind a termelés, az elosztás rendszerén keresztül és együtt valósítható meg. A rendszer a fenntartható környezetre való törekvéssel elérhetővé tenné a szektornak a modern, intelligens, megújuló energiákkal együttműködő hatékony, valószínűleg elérhető hálózatot.

A logisztika tehát számos, talán mondhatni minden területen kapcsolódik a fenntartható környezet megvalósításához. A megújuló energiák fejlődésével ez a szektor is egyidejűleg fejlődik, a változásokra azonnal reagál és a fejlődési lépésekre és irányokra jelentős hatással van.

ÖSSZEGZÉS

A fenntartható környezet témája egy bonyolult és komplikált rendszert alkot, melynek részei és részegységei mind jelentősek és előremozdíthatóak. Komplexen értelmezhető, mely rengeteg tudományterület von magához. A fenntartható környezet részeként az energiahatékonyság a mai modern gazdaság és társadalom egyik meghatározó alapja. Teljes mértékben átsző minden területet és világformáló hatású bír. Ráébredve a változás fontosságára rengeteg lépés született arra, hogy a világ globális érje el a fenntartható, fenntarthatóbb környezetet. A jövő a most kezében van, és mai döntéseink határozzák meg sorsunkat.

Modern eszközökkel, a digitalizáció, a robotika, a mesterséges intelligencia felhasználásával, az egyre jobban fejlődő infokommunikációs és technikai eszközök megjelenésével és használatával a nyomás a változásra nő. E tanulmány átfogó képet adva próbálja felhívni a figyelmet a fenntartható környezet jövőbeli szerepére és átalakulására, hatására, a logisztika és a digitalizáció szerepe, lehetőségei fejezetben leírt gondolataim és elemzéseim már lehetőségeket mutatnak és irányvonalakat jelölhetnek. A technológiai fejlődés és újdonságok mellett az egyik legfontosabb másik erő a fenntartható környezet eléréséhez a szabályozási és átfogó biztonságos rendszer kialakítása. A megfelelő szakpolitikák és szabályozások megalkotása és használata elengedhetetlen.

A fenntartható környezet túlmutat az egyes ágazatokon, az országhatárokon, mert jól láthatóan csak globális szinten lehet eredményes és értelmezhető. Hatása nem csak a logisztikára, az energiaiparra van, hanem minden területre és szektorra (okosvárosok, intelligens hálózatok, jobb közlekedési hálózat, javuló ellenőrzési rendszer, biztonság ...stb.). Konkrét és mindennapi változásokat eredményez a gazdasági és a lakossági oldalon. Az energiahatékonyság elérése drasztikus változásokra készíti világot, átalakító ereje vitathatatlan. A megújuló energiák 100% kihasználása és fenntartható környezet kialakítása fontos és nem halogatható intézkedés kell legyen, hogy a jövő biztosítottá váljon.

FELHASZNÁLT IRODALOM

2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről (2012).

Bonan, G. B., 2002. Ecological Climatology: Concepts and Applications, ISBN 978-0521804769: Cambridge Univ. Press..

David Mackay, 2011. Fenntartható energia - mellébeszélés nélkül, Fordította Both Előd. Budapest: ISBN 978-963-279575-1.

Dr. Estók Sándor, 2014. Megújuló energiák rendszereinek intelligens logisztikai támogatása. Hadtudományi Szemle., Issue 7. évfolyam 1. szám.

Dr. Estók Sándor, 2009. Hálózatközpontú integrált interdiszciplináris logisztika. Bolyai szemle XVIII: (3), pp. pp.23-33.

Energiaatlasz, dátum nélk. Energiaatlasz. [Online]

Available at: <https://mtvsz.hu/dynamic/energiaatlasz.pdf>

[Hozzáférés dátuma: 11 05 2019].

Európai Bizottság, 2014. Guidelines on State aid for environmental protection and energy 2014-2020 (2014/C200/01). [Online]

Available at:

https://ec.europa.eu/competition/consultations/2019_gber_deminimis/guidelines_environmental_protection_and_energy.pdf

[Hozzáférés dátuma: 02 05 2019].

Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA), 2018. A fenntartható fejlődés fogalma. [Online]

Available at: <https://eionet.kormany.hu/a-fenntarthato-fejlodes-fogalma>

[Hozzáférés dátuma: 27 10 2019].

European Commission, A.-E. E. T., 2019. The Big Picture Ten Priorities for the next European Commission to meet the EU's 2030 targets and accelerate towards 2050., [Online]

Available at: https://www.agora-energiewende.de/fileadmin2/Projekte/2019/EU_Big_Picture/153_EU-Big-Pic_WEB.pdf

[Hozzáférés dátuma: 30 05 2019].

European Commission, 2016. Clean Energy For All Europeans. [Online]

Available at: <https://ec.europa.eu/energy/en/news/commission-proposes-new-rules-consumer-centred-clean-energy-transition>

[Hozzáférés dátuma: 02 05 2019].

European Commission, 2019. Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Renewable Energy Progress Report. [Online]

Available at: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/EN/COM-2019-175-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>,

[Hozzáférés dátuma: 17 05 2019].

Giber János, 2015. Megújuló energiák szerepe az energiaellátásban,

ISBN:9789637746697. Budapest: B+V MEDICAL+TECNICAL LAP-ÉS KÖNYVK..

Godzimirski, Jakub M (Ed., 2019. New Political Economy of Energy in Europe, ISBN 978-3-319-93360-3. hely nélk.: ismeretlen szerző

- KTI, 2016. Közlekedéstudományi Intézet, Trendek és Grafikonok: A világ bizonyított kőolaj, földgáz és szén készletei. [Online]
Available at: <http://www.kti.hu/trendek/a-vilag-bizonyitott-koolaj-foldgaz-es-szen-keszletei-2015-ev-vegen>
[Hozzáférés dátuma: 11 05 2019].
- KTI, 2016. Közlekedéstudományi Intézet-Trendek, grafikonok, A széndioxid kibocsátás változása a szállítási szektorban. [Online]
Available at: <http://www.kti.hu/trendek/a-co2-kibocsatas-valtozasaa-co2-kibocsatas-valtozasa-a-szallitasi-szektorban-magyarorszagon/>
[Hozzáférés dátuma: 30 05 2019].
- László, S., 2010. In: A logisztikai munkafolyamatok program alapú támogatás. Budapest: ZMNE, p. 13.
- Lukács Gergely Sándor, 2010. Megújuló energiák könyve,ISBN: 978-963-9935-53-2. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház.
- Ministry of National Development, 2010. Deputy Secretariat of State for Green Economy Development and Climate Policy for the Ministry of National Development , Hungary's renewable energy utilisation action plan on trends in the use of renewable energy sources until 2020, ISBN 978-963-89328-0-8: ismeretlen szerző
- National Renewable Energy Lab, 2016. Renewable Electricity Standards: Good Practices and Design Considerations. [Online]
Available at: <https://www.nrel.gov/docs/fy16osti/65507.pdf>
[Hozzáférés dátuma: 29 05 2019].
- Popp, József ; Harangi, Rákos Mónika ; Oláh, Judit, 2017. A megújuló energia termelésének globális kilátásai az energiafogyasztásban Magyarországon.: LOGISZTIKAI TRENDEK ÉS LEGJOBB GYAKORLATOK 3 : 2, pp. pp. 55-60.
- Posza, B., & Borbély, C. , 2015. Trendek és dilemmák a megújuló energiaforrások felhasználásában. Acta Scientiarum Socialium, 44, 81-92., [Online]
Available at: <http://journal.ke.hu/index.php/asc/article/view/2155>
[Hozzáférés dátuma: 12 05 2019].
- The SETRIS project, The SETRIS project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No 653739: A truly integrated transport system for sustainable and efficient logistics. [Online]
Available at:
<https://www.ertrac.org/uploads/documentsearch/id46/2017%20Integrated%20Logistics%20-%20SETRIS.pdf>
[Hozzáférés dátuma: 28 05 2019].